

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

На правах рукопису

МОСКАЛЮК ЮЛІЯ ДМИТРІВНА

УДК 343.132.5

**ДОМАШНІЙ АРЕШТ І ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В СИСТЕМІ
ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

**Науковий керівник:
Калганова Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ірпінь – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	14
1.1 Генеза запобіжних заходів у кримінальному провадженні України.....	14
1.2 Поняття та підстави обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні України.....	33
1.3 Класифікація запобіжних заходів та їх місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження	53
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	66
2.1 Підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу.....	66
2.2 Процесуальний контроль та нагляд за законністю й обґрунтованістю застосування домашнього арешту.....	78
2.3 Забезпечення застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в кримінальному провадженні України.....	96
Висновки до розділу 2.....	106
РОЗДІЛ 3 ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	107
3.1 Гарантії законності під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.....	107
3.2 Порядок прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.....	120

3.3 Діяльність органів досудового розслідування і суду в процесі застосування тримання під вартою як запобіжного заходу в кримінальному провадженні України.....	138
Висновки до розділу 3.....	159
ВИСНОВКИ.....	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
ДОДАТКИ.....	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет

ДКВС України – Державна кримінально-виконавча служба України

ДКС МЗС України – Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України

ДПтСУ – Державна пенітенціарна служба України

ЕЗК – електронні засоби контролю

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗМІ – засоби масової інформації

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СБУ – Служба безпеки України

СІЗО – слідчий ізолятор

СНД – Співдружність Незалежних Держав

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ВСТУП

Актуальність теми. У статті 3 Конституції України права і свободи людини проголошено найвищою цінністю. Реалізуючи це положення, держава здійснює перетворення в різних галузях законодавства, у тому числі в кримінальній процесуальній, зокрема, стосовно заходів забезпечення кримінального провадження. Реформування системи кримінальної юстиції є одним із найбільш важливих кроків на шляху України до впровадження світових стандартів забезпечення прав людини. Водночас однією з найбільш складних проблем залишається забезпечення прав учасників кримінального процесу на різних його стадіях, адже закон у низці випадків передбачає їх обмеження. Тому під час застосування запобіжних заходів неминуче постають питання щодо правильності, доцільності, відповідності їх обрання тощо. У цих умовах актуальною є проблема визначення кола запобіжних заходів та умов їх застосування.

Запобіжні заходи є важливим елементом забезпечення кримінального провадження, оскільки кримінальна процесуальна політика держави спрямована на гуманізацію в сфері їх обрання та застосування. Із набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК України) система таких заходів зазнала змін. Зокрема, з'явився новий запобіжний захід – домашній арешт.

Визначене зумовлює актуальність дослідження розглядуваних запобіжних заходів, адже саме вони належать до тих кримінальних процесуальних інститутів, які застосовуються під час здійснення більшості кримінальних проваджень, коли обмежуються конституційні права підозрюваного та обвинуваченого.

Чинний КПК України створив підґрунтя для зменшення кількості осіб, щодо яких застосовано такий запобіжний захід, як тримання під вартою. Так, у 2011 році направлено до суду подань про взяття під варту: органами прокуратури – 1576, МВС України – 38817, СБУ – 484, податковою міліцією –

317; у 2012 році: органами прокуратури – 889, МВС України – 26422, СБУ – 287, податковою міліцією – 79; у 2013 році: органами прокуратури – 514, МВС України – 16620, СБУ – 217, органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, – 22; у 2014 році: органами прокуратури – 748, МВС України – 16633, СБУ – 747, органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, – 21; у січні – квітні 2015 року: органами прокуратури – 975; МВС України – 4608; СБУ – 205; органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, – 6¹.

Поява запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту сприяла активному застосуванню його судовими та правоохоронними органами. У 2012 році направлено до суду подань про домашній арешт: органами прокуратури – 2, МВС – 41, СБУ – 275, податковою міліцією – 79; у 2013 році: органами прокуратури – 190, МВС України – 6224, СБУ – 61, органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, – 2; у 2014 році: органами прокуратури – 203, МВС України – 7662, СБУ – 100, органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, – 2; у січні-квітні 2015 року: органами прокуратури – 71, МВС України – 2120, СБУ – 27, органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, – 2².

Питання застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою як різновиду заходів забезпечення кримінального провадження були предметом наукових дискусій як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема: Ю. П. Аленіна, Ю. М. Грошевого, В. С. Зеленецького, О. Ф. Кістяківського, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, П. І. Люблінського, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, А. В. Молдована, О. Б. Муравіна, В. В. Назарова, О. Є. Омельченка, С. В. Пастушенка,

---

¹ Статистична інформація за 2011-2015 рр. // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820#

² Статистична інформація за 2012-2015 рр. // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820#

В. О. Попелюшка, І. Л. Петрухіна, П. П. Пилипчука, В. В. Рожнової, Т. В. Садової, С. М. Смокова, Л. Д. Удалової, І. Я. Фойницького, П. В. Цимбала, В. І. Чорнобука, О. Г. Шило та інших.

Окремі аспекти застосування запобіжних заходів досліджували: О. В. Баулін, В. П. Бахін, В. К. Весельський, Л. А. Гарбовський, Т. Г. Ільєва, О. А. Калганова, Н. А. Краснікова, О. І. Мотлях, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, С. С. Чернявський та інші.

Констатуючи значний науковий внесок згаданих учених у розроблення зазначеної тематики, вважаємо, що обрана нами тема має більш широкую сферу використання, оскільки необхідність наукового дослідження розглядуваних заходів забезпечення кримінального провадження зумовлена як динамікою їх нормативного регулювання, так і відсутністю єдиної практики застосування.

Викладене свідчить про актуальність обраної теми дослідження, зумовлює його структуру, зміст, підтверджує науково-теоретичну та практичну значущість роботи, що дозволяє сформулювати відповідне наукове завдання: з'ясувати поняття та підстави обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою, охарактеризувати особливості процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю обрання запобіжних заходів, встановити переваги використання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту у порівнянні з іншими запобіжними заходами, визначити основні гарантії законності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, виявити основні недоліки та помилки у роботі органів досудового розслідування і суду при застосуванні запобіжних заходів, а також створення принципово нового комплексного підходу до нормативно-правового регулювання та порядку застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту й тримання під вартою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося відповідно до пп. 2.2 та 5.3.4 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007 (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року

№ 389/2012); відповідає положенням Концепції реалізації державної політики в сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року №1209-р., Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1000/2011, Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008; ґрунтується на положеннях Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 року №11911-р., та на Рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 року й підготовлене відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України.

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного університету державної податкової служби України 28 листопада 2013 року, протокол № 3, та включена до планів науково-дослідних робіт навчального закладу.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз домашнього арешту і тримання під вартою як заходів забезпечення кримінального провадження в Україні та розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правової регламентації та практики їх застосування.

Для досягнення мети у дисертаційній роботі передбачається вирішення таких задач:

- визначити етапи виникнення та розвитку інституту запобіжних заходів у кримінальному провадженні України та запропонувати власну періодизацію їх генези;
- охарактеризувати поняття та підстави обрання запобіжних заходів в

кримінальному провадженні України;

- розглянути класифікацію запобіжних заходів та визначити їх місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні;

- з'ясувати підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу;

- охарактеризувати особливості процесуального контролю та нагляду за законністю й обґрунтованістю обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту;

- розкрити стан забезпечення застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту;

- визначити основні гарантії законності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

- розглянути порядок прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

- висвітлити особливості роботи органів досудового розслідування і суду при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та запропонувати напрями її удосконалення.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають під час застосування домашнього арешту та тримання під вартою як заходів забезпечення кримінального провадження в Україні.

Предмет дослідження – домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних наукових методів і підходів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмета. З урахуванням специфіки теми, мети і завдань дослідження використовувалася низка методів: *діалектичний метод* дозволив розглянути всі питання в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість, сприяв розумінню об'єкта дослідження щодо поєднання потреб наукової та практичної діяльності органів досудового розслідування та суду (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *метод історичного аналізу* дав

можливість дослідити генезу понять «запобіжні заходи», «домашній арешт», «тримання під вартою» як у національному, так і в зарубіжному кримінальному процесуальному законодавстві (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1); *системно-структурний метод* застосовувався для дослідження проблем, пов'язаних із процесуальним порядком та підставами застосування домашнього арешту й тримання під вартою як заходів забезпечення кримінального провадження, а також для класифікації видів запобіжних заходів (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3); *порівняльно-правовий метод* сприяв зіставленню конституційних, кримінальних процесуальних, кримінально-правових норм законодавства України та норм права країн англо-американської та романо-германської правової системи, що дало можливість сформулювати конкретні пропозиції для вдосконалення КПК України (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3); *формально-логічні методи* застосовувалися для обґрунтування висновків і пропозицій щодо доповнення чи уточнення норм КПК України (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3); *статистичні методи* використані у процесі вивчення й узагальнення слідчої і судової практики, формування й обґрунтування висновків за їх результатами (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3), а *соціологічні методи* – під час анкетування працівників судових та правоохоронних органів, що дозволило отримати логічні узагальнені погляди та визначити місце домашнього арешту й тримання під вартою як запобіжних заходів в кримінальному провадженні України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Обрані методи використовувалися в дисертації в їх взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило переконливість, всебічність, повноту й об'єктивність отриманих наукових результатів.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 335 працівників судових та правоохоронних органів, а саме: 65 суддів та слідчих суддів, 82 прокурорів та слідчих, 160 працівників органів внутрішніх справ та 28 працівників органів безпеки м. Києва, Київської, Житомирської, Вінницької та Сумської областей; узагальнені дані вивчених 128 кримінальних проваджень, що перебували в провадженні органів досудового розслідування тих самих

областей; офіційні дані судової статистики Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за 2009-2015 рр.; статистична інформація Генеральної прокуратури України за 2011-2015 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглядуваних питань дисертація є першим в Україні комплексним, науковим, монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем застосування домашнього арешту і тримання під вартою як заходів забезпечення кримінального провадження в Україні.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення і висновки:

вперше:

– запропоновано та обґрунтовано авторське визначення поняття домашнього арешту;

– здійснено порівняльну характеристику видів та особливостей застосування запобіжних заходів в окремих країнах англо-американської та романо-германської правових систем;

– обґрунтовано необхідність доповнення КПК України новою статтею 183-1 «Право на піклування та нагляд за майном особи, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою»;

удосконалено:

– перелік обмежень, що можуть застосовуватись до осіб, які перебувають під домашнім арештом, зокрема запропоновано доповнити частину 1 статті 181 КПК України «Домашній арешт» пунктом 2, а також обґрунтовано доцільність їх застосування;

– перелік вимог щодо змісту ухвали про обрання запобіжного заходу, у зв'язку з чим запропоновано доповнити частину 3 статті 181 КПК України «Домашній арешт» пунктом 2;

– загальні підстави обрання і застосування домашнього арешту та

тримання під вартою як заходів забезпечення кримінального провадження, які повинні базуватися на положеннях Конституції та законів України, а також міжнародних нормативно-правових актів;

дістало подальший розвиток:

– періодизація становлення та розвитку інституту запобіжних заходів в Україні;

– пропозиції щодо усунення недоліків і помилок, що допускаються органами досудового розслідування та судом при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

– коло учасників кримінального провадження, які мають право здійснювати контроль і нагляд за порядком призначення та застосування запобіжних заходів, в тому числі домашнього арешту й тримання під вартою.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження впроваджені та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшої розробки та вирішення питань застосування домашнього арешту й тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження;

– *законодавчій діяльності* – при внесенні змін до кримінального процесуального законодавства України;

– *навчальному процесі* – при розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Теорія судових доказів» (акт впровадження в навчальний процес Національного університету ДПС України від 10 березня 2015 року; акт впровадження в навчальний процес Європейського університету України від 17 грудня 2014 року);

– *практичній діяльності* – як рекомендації при обранні та застосуванні запобіжних заходів (акт впровадження в практичну діяльність Голосіївського РУ ГУМВС України м. Києва від 19 грудня 2014 року; акт впровадження в

практичну діяльність слідчого управління ГУМВС України в м. Києві від 20 грудня 2014 року); пропозиції щодо вдосконалення законодавства (довідка Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 березня 2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України. Результати дослідження були оприлюднені на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях: «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 19–20 грудня 2014 року); «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 26–27 грудня 2014 року); «Пріоритетні напрями розвитку правової системи України» (м. Львів, 31 січня – 1 лютого 2014 року); «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Київ, 14–15 лютого 2014 року); «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпропетровськ, 16–17 січня 2015 року).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено в 10 наукових працях, серед яких чотири статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених Міністерством освіти і науки України, одна стаття – в іноземному фаховому виданні та п'ять тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ

В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

1.1. Генеза запобіжних заходів у кримінальному провадженні України

Одним із найважливіших питань у практиці досудового розслідування і судового провадження є застосування запобіжних заходів як засобів забезпечення кримінального провадження попереджувального (випереджувального) характеру, пов'язаного з тимчасовим обмеженням (позбавленням) слідчим суддею, судом права особи (підозрюваного, обвинуваченого) на свободу й особисту недоторканність.

На основі аналізу позицій науковців, які досліджували відповідні питання, можна стверджувати, що заходи забезпечення кримінального провадження є реальною дією та вагомою гарантією виконання приписів норм закону усіма учасниками кримінального процесу. Законодавство окремих країн (Німеччини, США, Литви, Латвії, Росії) та наукові джерела про запобіжні заходи засвідчують, що вони є своєрідною групою в системі заходів забезпечення кримінального провадження.

Науковці та вчені-процесуалісти схиляються до різних концепцій щодо періодизації виникнення запобіжних заходів. Наприклад, П. І. Люблінський вважав, що характер запобіжних заходів залежить від форми державного устрою. Тому він виокремлював такі періоди в історії становлення запобіжних заходів в Україні: общинний період, княжий період, царський період, імператорський період.

Общинний період, на думку автора, характеризується зовнішніми відносинами невеликих племен, пануванням внутрішньої родової юстиції та врівноваженим положенням внутрішніх відносин, що виражається в пануванні змагальної форми суду і слідчого запобіжного заходу (поруки).

Княжий період характеризується посиленням влади князів із переважним

впливом общини. Розглядається як перехідний із притаманною йому свободою за існування поруки (ще не відрізняється від групової відповідальності) і виникненням запобіжних заходів, пов'язаних із позбавленням волі у справах, де присутній особистий інтерес князя.

Царський період, продовжує П. І. Люблінський, – це утворення сильної влади, яка поглинула общину, характерним для якої є обмеження свободи (кріпацтво). Відповідно до цього починають вживатися заходи адміністративно-примусового характеру і вже не так часто – порука.

Для імператорського періоду характерне повне перетворення всього державного устрою і централізації влади. Посилюється державна влада, що виражається в існуванні лише адміністративно-примусових заходів, і тільки з поступовим укріпленням цього устрою спостерігається перехід до заходів психологічного характеру [78, с. 208].

Власну періодизацію, яка складається з п'яти періодів, подає В. В. Микляшевський: 1) період кривавої помсти; 2) період князів; 3) період царської влади; 4) імператорський період; 5) період уставів 1864 р. [87, с. 10].

Кожний період характеризується домінуванням особливого запобіжного заходу: 1) безпосередньої помсти; 2) поруки; 3) віддачі за пристава; 4) взяття під варту; 5) різних запобіжних заходів, застосування яких обмежено чисельними гарантіями. Періодизація загалом має абстрактний характер.

Враховуючи викладене, проведемо детальний аналіз усіх періодів становлення запобіжних заходів, запропонованих П. І. Люблінським [78, с. 51], які здаються нам найбільш аргументованими.

Общинний період (до X ст.) – один із маловідомих періодів, який починається зі стародавніх часів, тому про нього збереглося мало історичних свідчень. Він відомий як період внутрішньої рівноваги всередині общини і сутичок між общинами.

Община суворо розрізняла злочини, вчинені всередині групи і поза її межами, що вказує на тісний зв'язок її членів. В общині не було спеціальних органів примусу. В окремих випадках, коли це було потрібно, цю функцію

виконував весь народ. Запобіжні заходи мали особливий характер, який проявлявся таким чином: якщо особа скоїла злочин всередині групи, її втеча була неможлива. Це пояснюється міцним соціальним зв'язком окремих членів общини зі всією організацією. Кожний учасник общини спільним бажанням діяв за соціальними мотивами, в іншому випадку застосовувалась негайна репресія (часто у вигляді вигнання). Це призводило до короткочасності процесу, що практично відповідало покаранню. Тому покарання за своїм характером було радше попередженням, ніж покаранням як таким.

Поширеним видом запобіжних заходів була порука роду обвинуваченого. Крім спільних інтересів, спільною ланкою були родинні зв'язки. Нових осіб, які вступали в общину, повинні були представляти так звані «знатоки». Вони виступали з рекомендаціями щодо нових членів і виконувати обов'язки поручительства.

Поряд зі становленням родової общини, формуються та розвиваються держави стародавнього світу – такі, як Єгипет, Вавилон, Китай, Рим та Греція. З'являються перші писемні закони, які містили в собі не лише норми моралі, а й норми права. До них можна віднести: Закони Хаммурапі (Стародавній Вавилон), Книгу законів Вей (Стародавній Китай), Закони 12 таблиць (Стародавній Рим), Закони Драконта (Стародавня Греція) та інші [19, с. 154]. Саме в них певною мірою прописувались основні види злочинів та покаран, тому там містяться перші згадки про запобіжні заходи. Починають створюватись суди, які здійснюють розгляд як кримінальних, так і цивільних справ. Основними запобіжними заходами є взяття на поруки, ув'язнення, поліцейський нагляд. Усі запобіжні заходи застосовувались спеціально створеним органом – поліцією.

Більше історичних даних припадає на наступний період – період розвитку княжої влади (X – XV ст.).

Для княжого періоду було характерне зміцнення княжої влади, хоча із домінуванням впливу общини. Саме тоді виникають запобіжні заходи, пов'язані із позбавленням волі у справах, де простежується особистий інтерес

князя.

У громадах Київської Русі не існувало не тільки юридичної, а й фактичної відмінності між заходами попередження і припинення злочинів та кримінальним покаранням, яке було заходом відплати і заходом залякування. Заходами попередження і припинення злочинів були порука, порука у зв'язку з «хресним цілуванням», звернення до духовенства (особливо при народних заворушеннях), позбавлення та обмеження волі (саджання в поруб, льох, рів, темницю, віддача за пристава). Про охорону особи та майна піклувалася сама громада; князі та їхні органи тільки допомагали їй боротися з лихими людьми [195].

Цей період, за судовими пам'ятками, починається за часів Ярослава Мудрого і закінчується прийняттям Судебників 1497 і 1550 років. На його початку панує та сама община. Князь виступає суддею в суперечках, які виникали між родами. Однак він не проводить свого права через суд, а повністю притримується «старини», або «покону». Нормативно-правовим актом, який регулював основні положення застосування запобіжних заходів, була «Руська Правда».

Князь, як зацікавлена в суді особа лише з економічної точки зору, надаючи судові послуги, брав плату з осіб, які судились. У першій частині цього періоду поруки, як і раніше, мали виключне застосування. Але для віддання на поруки, для порушення справи і представлення в суд уже з'явилися особливі органи – пристави, недільники, придверники, отроки, ємці, мечники. Пристави – це прообраз органів досудового розслідування. До їхніх обов'язків входило констатування злочинів, проведення обшуків, передання на поруки. Пристави – це органи княжого суду. Князь, користуючись виключним правом суду, повинен був заради своїх інтересів слідкувати за скоєнням кожного злочину і вживати заходів для того, щоб сторони з'являлися до нього на суд. Засобом для забезпечення цього були поруки. Звичайно, він не міг сам передавати на поруки, тому передавав ці обов'язки окремим членам своєї дружини (отрокам, ємцям) або частіше – помічникам, які були при ньому: приставам,

придверникам, недільщикам.

Приватна особа могла арештовуватися лише для доставляння до суду. Однак це право обкладалось певними гарантіями. Так, арешт холопа, який втік, вказувалося у «Руській Правді», міг бути застосований тільки в присутності отрока. Також були встановлені значні стягнення за неправильний арешт.

Порука застосовувалася лише за особливо тяжкі злочини. Час явки до суду був суворо визначений, аби не відривати селян від робіт і не змушувати витратити багато часу: так, монастирським людям необхідно було з'явитися через два тижні після Хрещення, тобто після другого лютого; селянам – через тиждень після Петрового дня, після дев'ятнадцятого липня [50, с. 345].

У княжий період взяття під варту як запобіжний захід не використовувалося. Іноді спостерігалось застосування так званих «тюрем» (місце позбавлення волі), що являли собою замкнутий простір у землі, але, як правило, це практикувалося в поодиноких випадках, за злочини політичного характеру стосовно осіб, особливо небезпечних для князя. Фактично, це було насильницькою дією князя, а не законним запобіжним заходом.

Разом із порукою, існувало безпосереднє покарання особи, яку затримали під час вчинення злочину. Затриманого, який чинив опір, можна було позбавити життя, і за це не було ніякого покарання.

Підсумовуючи особливості княжого періоду, можна зробити висновок, що разом із правом, приводом у суд і негайною розправою після суду, яка виконувалася приватною особою – потерпілим, застосовувалась і порука. В окремих випадках, за неможливості заручитися підтримкою поручителів, пристави залишали правопорушників у місцях позбавлення волі.

Подальший розвиток запобіжних заходів в Україні був пов'язаний із впливом на українське суспільство іноземних загарбників. За литовсько-польської доби (XIV–XVII ст.) суспільство поділилося на феодалів (князів, бояр, магнатів, шляхту, панів), залежних селян і міщан, особливим станом було козацтво.

Судова система України XIV–XVII ст. також була пов'язана з класовим і

становим ладом суспільства. Її засади визначали: залежність суду від адміністрації, зрощення з нею, становий принцип побудови судових установ тощо. Визначальний вплив на судову систему в Україні мала Російська імперія, до складу якої в першій половині XIX ст. входила більша частина України [50, с. 349].

П. І. Люблінський, аналізуючи царський період, розділяв його на дві частини: 1) епоху судебників і губних грамот; 2) епоху укладення [78, с. 208].

У царський період простежується централізація держави і сильна влада князів, яка надала перевагу влади своїм місцевим органам над органами самоуправління. Формуються обмеження свободи людей (кріпацтво), оскільки суспільство поділилося на класи. Починають застосовуватись заходи адміністративно-примусового характеру і вже не так часто – поруки. Суд поступово переходить із рук князів до державних органів.

Водночас виникають інститути губних старост, які замінили вирішення судових справ безпосередньо народом. Губні старости були органами державної влади, до обов'язків яких входило не тільки проведення судового розгляду, але й переслідування і покарання осіб, які скоїли злочини. Посади губних старост були виборні, а їхня діяльність регламентувалась грамотами, які були витягами із московських наказів і статутних грамот: Двінської статутної грамоти Великого Московського князя Василя Дмитровича 1398 року, Псковської грамоти 1467 року, Новгородської судової грамоти 1471 року, Білозерської статутної грамота 1488 року, Судебників 1497 і 1550 рр., Книги Розбійного Наказу царя Івана з доданими до неї постановами царів Федора і Бориса, Соборного Уложення 1649 року [153, с. 12; 74, с. 124].

Запобіжними заходами, які застосовувались у цей період, були: 1) поміщення в місця позбавлення волі; 2) видача пристапу; 3) порука.

Після значного збільшення кількості осіб, які вчинили злочини, і за необхідності посиленої репресії віддавання обвинувачених на поруки стало неможливим (через труднощі із пошуком поручителя), тому правопорушника позбавляли волі.

У тюрму поміщалися зазвичай особи, які скоїли зловживання. Інколи там утримувались обвинувачені у розшукових справах, доки не знаходились поручителі. Особи, які утримувались у тюрмах, харчувались за свій рахунок, їжею, яку їм приносили рідні, більшість часу просили милостиню на базарах. Таким чином, тюрма ще не була чітко відмежована від «позатюремного» світу. Застосовувався цей захід у виняткових випадках. До моменту прийняття Уложення 1649 року порука збереглася, але застосовувалась рідко, оскільки община вже була мало пов'язана спільними зв'язками і тому почастишали втечі [3, с. 156–158].

Віддача за пристава, як запобіжний захід, спочатку не мала достатньої самостійності, носила виключний характер. Однак пізніше, коли застосування цього заходу набуло масового використання, він почав регулюватись особливими правилами. Головним обов'язком приставів, кількість яких була обмеженою, вважалося транспортування обвинуваченого до суду.

Останнім запобіжним заходом були поруки, які багато в чому змінили свій попередній характер. Поруки вже починають поділятися на два види: 1) поруки до суду; 2) поруки після суду [74, с. 124].

Поручителі робили особливий запис про те, що вони зобов'язані доставити обвинуваченого до суду в визначений строк, причому було обумовлено, що у випадку неявки обвинуваченого на поручителів буде повністю перекладене відшкодування всіх матеріальних збитків, заподіяних обвинуваченим.

У царський період також не існувало відмінності між судовими та поліцейськими заходами; заходи попередження і припинення злочинів частково регулювалися законами (судебниками, наказами, указами, Уложенням 1649 року), частково застосовувалися «на розсуд» воєвод. До таких заходів належали різні форми поруки (чиста, міцна, до обшуку, із записами, нагляд громади за підозрілою особою), висилка з общини і міст, посилення (особливо в XVII ст.), наприклад, обмеження пересування купців за кордон або іноземців після перетину кордону (особливо при епідеміях), висилка до в'язниці, обшук. Заходи попередження і припинення злочинів поширювалися і на осіб, що мали

якесь відношення до злочинців (наприклад, на родичів, товаришів). Характер заходів був суворий, особливо при боротьбі з людьми, з якими було важко прожити «праведним людям». Коли заходи попередження і припинення злочинів викликали опір, наприклад, коли населення не видавало органам уряду злочинців, відмовляло у виїмці доказів, то уряд змушував сплачувати «проїст і тяганини», піддавав винних катуванню, биттю батогами, поголовній висилці і навіть смертній карі. Покладаючи на воєвод, «наказових людей», каральних стрільців і інші органи повноваження щодо попередження і припинення злочинів, уряд вимагав, щоб вони до мирного населення «не придиралися, розорення та збитків не чинили»; влада намагалася усунути й обмежити тяганину, сутяжництво, тривалість арештів, незаконне позбавлення волі, приймаючи скарги від незадоволених і встановлюючи особисту і майнову відповідальність посадових осіб [74, с. 124].

Імператорському періоду притаманні докорінні зміни державного устрою, посилення державної влади, існування лише адміністративно-примусових заходів, поступове поширення заходів психологічного характеру. На початку імператорського періоду простежується значне збільшення випадків ув'язнення. Особисте затримання зробилося основною мірою попередження і припинення злочинів.

Порука як така ще існувала, але набула зовсім іншого характеру, оскільки була скасована майнова відповідальність поручителя. Мало забезпечуючи явку, порука застосовувалась дуже рідко і носила формальний характер. Видача за пристава також була замінена ув'язненням. Майже повне виключення запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, та застосування ув'язнення призвели до великої кількості арештованих.

За правління Петра I відбулося реформування всіх сфер суспільного життя, було змінено кількісний перелік запобіжних заходів і наповнено їх іншим змістом. У цей час застосовуються: 1) підписка про явку; 2) підписка про невіїзд; 3) конфіскація паспорта; 4) невидача паспорта; 5) заборона виїзду чи проживання в інших місцях; 6) привід; 7) тимчасове затримання; 8) домашній

арешт; 9) арешт; 10) поміщення у в'язницю; 11) поміщення в гамівний будинок; 12) поліцейський нагляд; 13) висилка; 14) висилка на проживання в Сибір та інші.

Як зазначав І. Т. Тарасов, «все эти разнообразные меры личного задержания применялись преимущественно ради целей полицейских; но они применялись также и для целей юстиции, так что в памятниках законодательства в течение описываемой эпохи все переходные ступени от собственно-полицейского личного задержания, применяемого исключительно только по поводу опасности ради устранения ее, независимо от совершения арестуемым какого-либо преступления и проступка, к личному задержанию собственно-судебному, применяемому как мера пресечения обвиняемому способом уклонения от следствия и суда или же как наказание за совершенные преступления и проступки» [166, с. 28–29].

Зазначимо, що наведений вище перелік видів запобіжних заходів діяв тільки в період правління Петра І.

Катериною ІІ з трактату Чезаре Беккарія «Про злочини і покарання» 1764 року було запозичено й відображено в наказі від 30 липня 1767 року, а потім у Статуті Благочиння 1782 року приблизний перелік доказів, достатніх для поміщення особи до в'язниці. Як зазначає Н. В. Ткачова, «в наказе излагалась прогрессивная мысль о том, что меры пресечения и меры уголовного наказания имеют совершенно разные цели и что содержание обвиняемого под стражей до суда «как мера жесткая должна быть, сколь возможно, короче» [170, с. 16]. Мається на увазі, що запобіжний захід – утримання під вартою – може бути заміненим на більш м'який запобіжний захід, наприклад, на взяття на поруки.

Відзначаються такі способи обмеження особистої свободи, що практикувалися до 1775 року: підписка про явку, підписка про невіїзд, відібрання паспорта, заборона в'їзду та проживання в певних місцях, привід, короткочасне особисте затримання, домашній арешт, ув'язнення, ув'язнення в гамівний будинок, взяття під відповідальність і тримання до виправлення, віддача в роботи і зарахування в рекрути, висилання взагалі, висилання на місце

проживання, виселення на життя взагалі, виселення на життя в Сибір, посилення в монастир і богадільні, посилення на галери або на каторжні роботи. З 1775 і до 1802 року види особистого затримання залишилися ті самі, що і в попередній період, але рідше застосувалися форми легші і усувалися найбільш суворі; посилення на галери або на каторжні роботи накладалося лише за вироком суду. Пізніше види поліцейського обмеження свободи ще більше зменшуються та стають більш поблажливими [195].

Як результат, у Зводі законів 1832 року було передбачено такі заходи з недопущення ухилення обвинуваченого від слідства і суду:

- 1) утримання у в'язниці або в поліції;
- 2) домашній арешт;
- 3) поліцейський нагляд;
- 4) віддача на поруки [155].

Під домашнім арештом і поліцейським наглядом розумілось утримання обвинувачених у скоєнні нетяжких злочинів, за які вони підлягали б тільки тимчасовому ув'язненню. Також у Зводі були зроблені деякі винятки для окремих категорій осіб, наприклад, вагітних жінок заборонялось брати під варту, їх необхідно було віддавати на поруки або поліцейський нагляд. Позитивним у використанні поруки, як прочитувалося із закону, була повна залежність від особи поручителя – безпосереднього керівника обвинуваченого.

Домашній арешт застосовувався найчастіше до осіб привілейованих, наприклад, до різного роду чиновників. Він полягав у тому, що в будинку обвинуваченого знаходився поліцейський [79, с. 235].

Вагомий внесок у розвиток запобіжних заходів було зроблено за результатами проведення Судової реформи 1864 року. Було видано Статут кримінального судочинства 1864 року (далі – СКС), яким встановили систему запобіжних заходів, характерну для буржуазного права XIX ст. [188, с. 235]. Застосування запобіжних заходів було прерогативою судових слідчих. Поліція та прокуратура цих прав не отримали. Була значно звужена сфера застосування особистого затримання.

Учений-процесуаліст В. К. Случевський поділяв запобіжні заходи на три категорії. До першої він відносив заходи, що позбавляли обвинуваченого фізичної можливості ухилятися від слідства (взяття під варту). Друга категорія заходів – «які утворюють обвинуваченому перешкоди для ухиляння» (позбавлення посвідки на проживання, поліцейський нагляд тощо). Третю категорію становили заходи «які викликають в обвинуваченого особливі спонукання не ухилятися від слідства» (поручительство та застава) [159, с. 366].

СКС (ст. 416) встановлював перелік запобіжних заходів за ступенем обмеження прав обвинуваченого. До них належали: 1) позбавлення посвідки на проживання або підписки про невиїзд з місця проживання; 2) особливий нагляд поліції; 3) порука; 4) застава; 5) домашній арешт; 6) взяття під варту [162, с. 39 – 42].

Закон установлював певні умови застосування запобіжних заходів. На всіх обвинувачених та підозрюваних осіб, незалежно від обраного запобіжного заходу, поширювалася заборона залишати на період провадження слідства місто або територію слідчої дільниці (ст. 415 СКС). Обрання та застосування запобіжного заходу слідчим було обов'язковим.

На думку А. Ф. Кістяківського, усі запобіжні заходи можуть бути поділені на такі чотири види, як: 1) порука; 2) віддача за пристава і порука; 3) віддача за пристава; 4) тюремний арешт [55, с. 9].

Низка науковців вважала, що обов'язковість застосування цих заходів «представляється ничем не оправданной и часто вполне бесцельной, она стесняет личность обвиняемого» [159, с. 366]. До обвинуваченого застосовувався лише один запобіжний захід, який міг бути замінений під час слідства. Лише в 1894 році Комісія з перегляду положень Судових статутів визнала можливість в окремих випадках не застосовувати до обвинувачених запобіжних заходів [111, с. 123].

Підписка про невиїзд вважалася найменш суворим запобіжним заходом, значення якого полягало в наявності паспортної системи, відповідно до якої особа не мала права залишати місце постійного проживання без довідки на

проживання або паспорта. Таким чином, особа, позбавлена паспорта, позбавлялася юридичної можливості залишити місце перебування, що, на думку розробників Статуту, давало гарантії від ухиляння обвинуваченого від слідства та суду. Замість паспорта обвинуваченому видавався тимчасовий реверс – посвідчення про вилучення паспорта. Вилучений паспорт підшивався до справи, від чого на ньому залишалися сліди проколів. У подальшому, в разі припинення справи або виправдання звинуваченого, «проколотий» паспорт компрометував свого господаря при влаштуванні на роботу або при пошуку місця проживання [111, с. 123]. Згідно із Указом Сенату від 1884 року № 145, вилучені паспорти мали зберігатися у справі непідшитими «для того, чтобы не носить на себе внешних признаков прикосновенности лица к уголовному делу» [159, с. 368].

На практиці зазначений захід застосовувався не часто. Так, у звіті Одеського окружного суду зазначалося, що «отобрание вида на жительство вовсе не практикуется, потому что мера эта на самом деле по условиям жизни представляется мерою чуть ли не более строгою, чем безусловное личное задержание. Будучи заключен под стражу, обвиняемый оказывается обеспеченным в отношении крова, пищи и тепла, по крайней мере, а лишенный вида на жительство принужден остаться и без этого. Реверс – это волчий билет» [188, с. 308]. На відміну від свідчень офіційних органів, що мотивувалися «турботою» про обвинувачених, В. К. Случевський наводив більш прозаїчні причини незастосування такого заходу: «Практика показала, что закон ошибается, действующий Устав паспортный лишен прежнего ригоризма. Кроме того, при нынешних путях сообщения можно скрыться и без вида, возможно легко проживать по чужому или подложному виду на жительство; мера эта не имеет поэтому действительного значения» [159, с. 368].

Нагляд поліції, як запобіжний захід, був найменш визначеним у законодавстві. Практичне значення цього заходу було фіктивним, оскільки, по-перше, була відсутня правова регламентація здійснення гласного поліцейського нагляду, а по-друге, поліція мала дуже мало засобів для його практичного

здійснення [159, с. 369]. У зв'язку з невизначеністю змісту поняття гласного поліцейського нагляду, дії поліцейських чиновників щодо осіб, які перебували під наглядом, суттєво розрізнялися. Одні обмежувалися відміткою в книзі про знаходження особи під наглядом; другі відбирали підписку про невиїзд; треті щоденно відвідували особу, яка знаходилася під наглядом; четверті примушували особу щоденно відмічатися в поліцейському управлінні; інші примушували обвинуваченого постійно ночувати в поліції. Але жоден із цих заходів нікому не завадив зникнути [155, с. 309]. Сенаторські ревізії показали, що цей вид нагляду фактично не виконувався навіть щодо осіб, звинувачених у політичних злочинах. Судові слідчі зазвичай застосовували його у справах, які направлялися для припинення [159, с. 369].

Порука та внесення застави належали до заходів не адміністративного, а майнового примусу. Будь-яка заможна особа, товариство або управління могли взяти обвинуваченого на поруки. При цьому поручитель брав на себе зобов'язання внести визначену суму грошей у випадку ухиляння обвинуваченого від слідства. Поручитель повинен був забезпечити явку обвинуваченого за першою вимогою слідчого. Особа, яка виступала як поручитель, була зобов'язана надати судовому слідчому рекомендації місцевої поліції, які гарантували її благонадійність.

Застава полягала у внесенні певної суми грошей або рухомого майна обвинуваченим або сторонньою особою з метою забезпечення явки обвинуваченого до слідства. Втеча або ухиляння від слідства були підставою для повернення застави на користь потерпілого та до фондів утримання місць позбавлення волі.

Розмір застави та поруки визначав слідчий із урахуванням обставин справи та кредитоспроможності поручителя або заставодавця. Статут встановлював, що розмір застави не повинен був бути меншим за розмір цивільного позову в справі. Враховуючи той факт, що слідчий щодо оцінки вимог цивільних позивачів діяв самостійно, це обмеження не мало безумовного значення. У справах про порушення Статутів казенних управлінь усі запобіжні заходи, крім

утримання під вартою, замінювалися внесенням застави або поручительством у розмірі грошового стягнення, встановленого за порушення зазначених Статутів. Таким чином, порука та внесення застави розглядалися не лише як запобіжні заходи, але й як заходи щодо забезпечення відшкодування збитків потерпілого [111, с. 123].

Домашній арешт, як запобіжний захід, відрізнявся від утримання під вартою лише тим, що місцем ув'язнення була квартира обвинуваченого. Застосовувався він у край рідко – щодо важких хворих, матерів-годувальниць та високопосадовців. Наприклад, у 1899 р. домашній арешт не застосовувався жодного разу [78, с. 372]. Умови домашнього арешту не регламентувалися. В одних випадках у обвинувачених відбирали підписку про невиїзд, у інших – біля житла виставлялася охорона [34, с. 407].

Утримання обвинуваченого під вартою (або попередній арешт) мало на меті: по-перше, запобігання втечі обвинуваченого; по-друге, обмеження впливу обвинуваченого в злочині на приховування слідів та доказів скоєного злочину й скоєння нових злочинів [3, с. 51]. Зазначимо, що законодавець встановив утримання під вартою як найсуворіший вид запобіжних заходів, що міг бути застосований до осіб, підозрюваних у скоєнні тяжких кримінальних злочинів, або щодо осіб без визначеного місця проживання та занять (ст. ст. 417–420 СКС). Закон не встановлював випадків, коли утримання під вартою обиралося запобіжним заходом, залишаючи це на розсуд слідчого.

При обранні запобіжного заходу судовий слідчий, окрім характеру злочину, повинен був врахувати наявні докази, можливість приховування слідів злочину, стан здоров'я, стать, вік та соціальний статус обвинуваченого (ст. 421 СКС) [155, с. 309].

Застосування запобіжних заходів було прерогативою судових слідчих. Поліція та прокуратура цими правами не були наділені. Можна було також говорити про помітне звуження сфери застосування особистого затримання.

Новий, радянський, період починається після революції 1917 року, за результатами якої Народний Секретаріат, відкинувши старе законодавство,

запроваджував нове – радянське. Починаючи з січня 1918 року, в Україні вступають в законну силу декрети всеросійських з'їздів Рад і РНК РРФСР, виникають правові норми революційного часу.

4 січня 1918 року Народним Секретаріатом України була прийнята постанова «Про введення народного суду», на підставі якої скасовувались інститути прокурорського нагляду, судових слідчих, судових приставів, присяжних та приватної адвокатури. Проведення досудового слідства покладалось на постійних народних суддів одноосібно. Обвинувачення та захист допускалися як на досудовому слідстві, так і в суді, що розглядав справу у складі одного постійного судді та чотирьох народних засідателів. Рішення в суді приймалося колегіально простою більшістю голосів.

Така система зумовлювала грубе порушення прав та свобод громадян, оскільки суддя поєднував функції розслідування, обвинувачення та вирішення справи.

23 січня 1918 року Центральний секретаріат з судових справ України затвердив «Положення про революційні трибунали», яке встановлювало нову організацію розслідування злочинів. При кожному революційному трибуналі затверджувалася слідча комісія у складі шести осіб, яка проводила дізнання та досудове слідство за усіма справами, що надходили до органу. Контроль за їхньою діяльністю здійснював революційний трибунал, вирішуючи питання про закриття справ та зміни запобіжних заходів.

Важливою подією цього етапу є прийняття Радою Народних Комісарів УРСР 14 лютого 1919 року декрету «Про суд» та «Тимчасове положення про народних суддів та революційні трибунали», яке визначало систему органів досудового розслідування, обвинувачення та захисту [15].

На підставі Інструкції для народних слідчих, виданої Народним комісаріатом юстиції УРСР у 1919 році, кримінальна справа могла бути порушена лише за наявності законних підстав (ст. 60). За слідчим закріплювалося право застосовувати заходи процесуального примусу до підозрюваних та обвинувачених, а також право з цього моменту вирішувати

питання про допуск захисника до участі у справі.

Після переходу до мирного господарювання посилилася роль суду та вдосконалювалося демократичне начало його діяльності.

Демократичні начала отримали своє продовження в Інструкції для народних суддів від 18 червня 1921 року та циркулярі НКЮ УСРР від 25 жовтня 1921 року «Про провадження кримінальних справ у нарсудах», які встановлювали, що слідчий міг закінчити розслідування у формі складання постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про притягнення обвинувачуваного до відповідальності або про її закриття [33].

13 вересня 1922 року Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом (ВУЦВК) було прийнято постанову, згідно з якою з 20 вересня 1922 року на всій території УСРР вводився в дію Кримінально-процесуальний кодекс. Розділ 12 цього Кодексу було присвячено запобіжним заходам і передбачалося, що кожна особи, притягнута як обвинувачений, пише підписку про явку з обов'язком повідомляти про зміну місця проживання (ст. 146). Крім того, слідчий може застосувати до обвинуваченого такі запобіжні заходи, як: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста і майнова порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) взяття під варту [178].

Таким чином, на теренах сучасної України домашній арешт вперше документально закріплений в Кримінально-процесуальному кодексі УСРР, що вийшов друком в першому виданні Зібрання Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України № 42 від 13 жовтня 1922 року.

На 2-й сесії ВУЦВК у 1927 році було прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс УСРР, у якому перелік запобіжних заходів було доповнено таким заходом, як порука професійних та інших громадських організацій. Перелік запобіжних заходів набув такого вигляду (ст. 142): 1) підписка про невиїзд; 2) особиста і майнова порука; 3) порука професійних та інших громадських організацій; 4) застава; 5) домашній арешт; 6) утримання під вартою [191, с. 118].

Запобіжні заходи обиралися після притягнення особи, на яку падала

підозра у вчиненні злочину, до слідства. Щодо обвинуваченого могли бути змінені чи скасовані запобіжні заходи відповідно до обставин справи. Про обрання запобіжного заходу слідчому необхідно було скласти мотивовану постанову, де було б зазначено обставини злочину, у вчиненні якого обвинувачувалась особа, і підстави для обрання запобіжного заходу.

Згідно із розглядуваним Кодексом, домашній арешт набуває дещо іншого змісту та полягає у перебуванні особи за її місцем проживання, з вимогою не відлучатися з місця, обраного судово-слідчим органом, без дозволу останнього. Місце проживання може бути обране самим обвинуваченим за згодою судово-слідчого органу. Таким чином, КПК УСРР 1927 року, порівняно з КПК УСРР 1922 року, змінив міру свободи вибору місця проживання особою, щодо якої застосовується запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

У подальшому система запобіжних заходів залишалася незмінною аж до 1958 року, коли у грудні 1958 року були прийняті «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Цей документ передбачав такі запобіжні заходи, як: підписка про невиїзд, особиста порука або порука громадської організації, взяття під варту. Крім того, Основи передбачали, що запобіжними можуть бути й інші заходи, передбачені законодавством союзних республік [108].

Наступним етапом розвитку та становлення запобіжних заходів в Україні було прийняття Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року. У ньому систему запобіжних заходів складала: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста порука; 3) порука громадської організації або трудового колективу; 3-1) застава; 4) взяття під варту; 5) нагляд командування військової частини. Тимчасовим запобіжним заходом було затримання підозрюваного [71].

Результатом діяльності законодавця стала відсутність у КПК УРСР 1960 року такого запобіжного заходу, як домашній арешт, що унеможливило його застосування в подальшому. На противагу цьому, взяття під варту, як запобіжний захід, застосовується в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік. У

виняткових випадках цей запобіжний захід міг бути використаний у справах про злочини, за які законом передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі і на строк не більше одного року (ст. 155) [71].

Зазначимо, що у 1971 році КПК УРСР було доповнено Главою 36, у якій систематизовано норми щодо особливостей провадження у справах неповнолітніх. Проте не було передбачено правове врегулювання питання про застосування судами примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння, до віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Примусові заходи виховного характеру до неповнолітніх у зазначених випадках застосовували не суди, а позасудові органи – комісії у справах неповнолітніх. Після становлення незалежності України законодавець виділив у КПК 1960 р. Розділ 8, який мав назву «Провадження у справах про злочини неповнолітніх», де у Главі 36 «Особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх» містилася ст. 436, у якій було зазначено, що до неповнолітнього обвинуваченого, окрім загальних запобіжних заходів, які були визначені у ст. 149 КПК України, можуть застосовуватися передача їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячих установах, – передача їх під нагляд адміністрації цієї установи [71, с. 68].

Підсумовуючи викладене та враховуючи думки науковців, можемо зробити висновок про те, що запобіжні заходи набували свого розвитку лише до 1922 року. У Кримінальних процесуальних кодексах (1922, 1927 та 1960 років) та доповненнях до них, як правило, деякі з раніше використовуваних запобіжних заходів вводилися, а деякі навпаки – виключалися. Крім того, КПК УРСР були систематизованими законодавчими актами, які нормативно закріплювали порядок провадження у кримінальних справах та визначали зміст правовідносин у сфері здійснення кримінального переслідування і судочинства.

Якщо у КПК України 1960 р. серед визначених законом запобіжних заходів реальну альтернативу складали підписка про невиїзд і взяття під варту, то, як свідчить нова правозастосовна практика, яка поки що лише формується,

застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту різко скоротилося, чому сприяє як зміна порядку його застосування (з обов'язковим одночасним визначенням розміру застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК України, крім випадків, установлених ч. 4 ст. 183 КПК України), так і впровадження нових видів запобіжних заходів, здатних реально гарантувати належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого і виконання покладених на нього обов'язків [27, с. 221].

Таким чином, КПК України запроваджено нові види запобіжних заходів – такі, як особисте зобов'язання, домашній арешт, а ті з них, що діяли раніше в порядку, передбаченому КПК 1960 р., суттєво змінено в частині правового регулювання процедури їх обрання та продовження строку.

Основоположним кримінальним процесуальним законом України став Кримінальний процесуальний кодекс, який було прийнято 13 квітня 2012 року, оскільки в ньому знайшли відображення закріплені як конституційні засади кримінального провадження, так і положення міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Новий КПК України містить ряд новацій, більшість з яких покликані створити рівні можливості для кожної зі сторін у кримінальному процесі, впровадити світовий досвід у вітчизняне судочинство [12, с. 132].

Отже, зазначимо, що нині в КПК України щодо заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів є низка теоретичних питань та практичних проблем, що стосуються як визначення понять, класифікації, особливостей цих заходів, так і суто практичних питань застосування норм кримінального процесуального права відповідно до основоположних принципів права, дотримання прав та свобод громадян, дотримання міжнародних норм та правил щодо розглядуваних питань.

1.2 Поняття та підстави обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні України

Прийняття КПК України та набрання ним чинності стало вагомим кроком України до європейського співтовариства. Відповідно до державної політики, спрямованої на гуманізацію кримінального процесуального та кримінального законодавства, виникає необхідність впровадження єдиних, наближених до європейських стандартів застосування заходів забезпечення кримінального провадження [182, с. 4].

Без запобіжних заходів не обходиться жоден кримінальний процес сучасних держав світу, бо за їх допомогою забезпечується належний, заданий законом перебіг досудового розслідування і судового провадження, а в кінцевому підсумку – захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального провадження. Залежно від того, як законодавець за допомогою кримінального процесуального закону визначив баланс інтересів держави та інтересів особи через урегулювання мети, підстав, порядку та суб'єктів застосування заходів забезпечення кримінального провадження, можна судити про ступінь свободи в державі і турботу про права людини в ній [117, с. 4].

Відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України, заходами забезпечення кримінального провадження є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст.ст. 133–143); 2) накладення грошового стягнення (ст.ст. 144–147); 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст.ст. 148–153 КПК); 4) відсторонення від посади (ст.ст. 154–158); 5) тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 159–166); 6) тимчасове вилучення майна (ст.ст. 167–169); 7) арешт майна (ст.ст. 170–175); 8) затримання особи (ст.ст. 188 – 192; ст.ст. 207–213); 9) запобіжні заходи (ст.ст. 177–187) [67].

У науці кримінального процесу підлягали дослідженню як теоретичні питання, пов'язані із визначенням поняття та особливостей застосування запобіжних заходів як заходів забезпечення кримінального провадження, так і

практичні проблеми їх застосування. Зокрема, завдання кримінального провадження визначені в КПК України (ст. 2), де зазначено, що ними є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, аби кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [67]. Тобто інтереси суспільства щодо протидії злочинності, відновлення порушених злочином прав та понесення винними особами кримінальної відповідальності визначаються відповідно до процесуальної форми кримінального провадження та урегульованості норм, насамперед спрямованих на задоволення його завдання.

Питання наукового дослідження системи заходів забезпечення кримінального провадження та класифікації таких заходів, є одним із початкових етапів наукового аналізу зазначеної системи та дасть можливість охопити всі елементи, які вивчаються, встановити не тільки місце кожного з них, а й зв'язок між ними, розкрити їх внутрішні закономірності [24, с. 9-13].

На думку В. Ю. Мельникова, заходами забезпечення кримінального провадження є сукупність заходів державно-владного характеру, що завдають істотного, тимчасового обмеження прав і законних інтересів обвинуваченого, підозрюваного та інших учасників кримінального провадження шляхом фізичної, психічної і моральної дії на них за наявності фактичних даних, що вказують на необхідність уживання цих заходів, на підставі винесеного компетентними посадовими особами рішення, з метою запобігання і припинення кримінально-процесуальних порушень, відновлення процесуальних правовідносин для досягнення його завдань [86, с. 137].

В.М. Корнуков вважає, що заходи забезпечення кримінального провадження можна визначити як передбачені кримінальним процесуальним

законодавством процесуальні заходи примусового характеру, що застосовують у суворо встановленому законом порядку органи досудового розслідування, слідчий, прокурор, суд чи слідчий суддя щодо підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідків та деяких інших осіб для усунення наявних і можливих перешкод, які виникають у процесі розслідування, з метою забезпечення успішного виконання завдань кримінального провадження [62, с. 20].

В. М. Махов і М. О. Пешков визначають заходи забезпечення кримінального провадження як передбачені кримінальним процесуальним законодавством процесуальні засоби примусового характеру, що застосовують у сфері кримінального провадження уповноважені на те посадові особи і державні органи за наявності підстав і в порядку, передбаченому законом, стосовно обвинувачених, підозрюваних та інших осіб для попередження і припинення їх неправомірних дій з метою успішного розслідування та виконання завдань кримінального провадження [84, с. 38]. До заходів забезпечення кримінального провадження зазначені науковці, передусім, відносять передбачені законом запобіжні заходи, які застосовують слідчий, прокурор у межах власних повноважень або суд за наявності достатніх підстав вважати, що обвинувачений буде переховуватися від досудового розслідування або суду чи перешкоджати об'єктивному розслідуванню та судовому провадженню або буде продовжувати здійснювати злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання вироку. Крім того, до інших заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовують слідчий, прокурор, суд з метою забезпечення передбаченого КПК України порядку розслідування і судового провадження, зазначені автори відносять такі слідчі дії, як обшук, арешт поштово-телеграфної кореспонденції та її виїмка, освідування, отримання зразків для порівняльного дослідження, тримання в медичному закладі для проведення стаціонарної експертизи [160, с. 45-47].

Відповідно до наведених визначень кримінального процесуального примусу, погоджуємося з Г. К. Кожевніковим, що перераховані в КПК України

(ст. 131) заходи забезпечення кримінального провадження (привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи) здатні виконати основну кримінальну процесуальну функцію – забезпечити належну поведінку суб'єктів кримінального провадження, коло яких визначено відповідними нормами кримінального процесуального закону [57, с. 69].

Водночас слушною є думка С. М. Смокова, який висуває тезу щодо ідентичності заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінально-процесуального примусу [161, с. 629]. Вважаємо, що до заходів кримінального процесуального примусу відносяться й інші, крім заходів забезпечення кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, які залучаються до кримінальної процесуальної діяльності, для запобігання та припинення неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження [76, с. 130]. Це заходи попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного та обвинуваченого, які за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки [65, с. 401].

У кримінальному провадженні дотримання прав і свобод особи має специфічний характер, оскільки закон дозволяє застосування заходів обмеження цих прав і свобод у передбаченому КПК України порядку – у тому числі через застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Примус визначають як процес обмеження індивідуальної волі шляхом

зовнішнього впливу, спрямованого на те, щоб примусити індивіда зробити щось або утриматися від яких-небудь дій [54, с. 10].

Основою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є те, що:

– застосування таких заходів може полягати у фізичному, матеріальному чи моральному (психологічному) впливі державного органу на суб'єкта кримінального процесу;

– застосування заходів примусу завжди пов'язане з певними обмеженнями особистих, майнових та інших прав і свобод учасників процесу. Це може бути обмеження свободи, недоторканості житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів і рахунків тощо; обмеження майнового характеру – позбавлення права користуватися або розпоряджатися певним майном;

– застосування всупереч волі та бажанню суб'єктів та виключно на підставі закону [117, с. 4–6].

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності – підозрюваного, обвинуваченого, свідка, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. Законодавець в нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, визначає коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані, та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Розглядаючи заходи забезпечення кримінального провадження, можна констатувати, що найбільш суворим їх видом є запобіжні заходи, які застосовуються для забезпечення успішного здійснення досудового розслідування та судового провадження.

Запобіжні заходи є різновидом превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, що полягають у позбавленні волі або обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого на певний період часу. Вони призначені для врегулювання правових відносин, що виникають у сфері

кримінального провадження, у всіх випадках, коли необхідно виключити для підозрюваного, обвинуваченого можливість переховуватися від органів досудового розслідування або суду чи іншим чином зашкодити встановленню істини.

За своєю юридичною природою запобіжні заходи застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винною у скоєнні кримінального правопорушення, тобто, згідно із презумпцією невинуватості, вона є невинуватою. Тому застосування запобіжних заходів в жодному разі не повинно розцінюватися як покарання, а є лише певними обмеженнями особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Запобіжні заходи – це частина заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав [193, с. 145].

В окремих джерелах зустрічаються і більш широкі визначення запобіжних заходів. Наприклад, О. Г. Шило вважає, що запобіжні заходи – це різновид заходів забезпечення кримінального провадження попереджувального характеру, які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та посадовими особами відносно підозрюваного, обвинуваченого з метою запобігти спробам ухилитися від досудового розслідування і суду, перешкодити встановленню істини, продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень [193, с. 145].

Запобіжні заходи відрізняються від інших заходів забезпечення кримінального провадження тим, що вони застосовуються компетентними органами і в межах їхніх повноважень відносно осіб, які беруть участь у справі та неналежна поведінка яких може створити перешкоду для успішного ходу кримінального провадження, та застосовуються за наявності передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість [69, с. 325–326]. Як результат, запобіжні заходи характеризуються певними специфічними ознаками:

1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінальної процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються у провадженні щодо кримінальних правопорушень;

2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом;

3) специфічна мета – забезпечити досягнення дієвості кримінального процесуального провадження та вирішення завдань кримінального судочинства;

4) примусовий характер, який залежить не від порядку їх реалізації, а від самої законодавчої моделі, що передбачає можливість застосування примусу;

5) виключний характер – застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального провадження досягнути неможливо;

6) специфічний суб'єкт застосування – суб'єктом його застосування завжди є виключно компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження [117, с. 4–6].

Керуючись принципом презумпції невинуватості, до таких осіб слід застосовувати запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням волі з урахуванням зазначених вище норм права. Як зазначає В. О. Попелюшко, «справжній принцип презумпції невинуватості для усіх без винятку, а для слідчого, прокурора, судді особливо і обов'язково, є правилом поведінки, згідно з яким уповноваженим особам забороняється ставитися до підозрюваного, обвинуваченого як до злочинця до того моменту, доки не набере законної сили обвинувальний вирок суду, що означає нормальне взаємовідношення між ними як між рівними людьми; обвинувачений упродовж всього кримінального провадження не повинен відповідати за діяння, у вчиненні якого його поки що тільки обвинувачують, утриманням під вартою; державний примус під час кримінального провадження може застосовуватися лише в тій мірі і лише настільки, наскільки це необхідно для того (виходячи виключно із його поведінки під час кримінального провадження), щоб обвинувачений міг

постати перед судом» [118].

Автор зазначає, що без запобіжних заходів не обходиться жоден кримінальний процес сучасних держав світу, оскільки за їх допомогою забезпечується належний, заданий законом перебіг досудового розслідування і судового провадження, а в кінцевому підсумку – захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального провадження. Залежно від того, як законодавець за допомогою кримінального процесуального закону визначив баланс інтересів держави та інтересів особи через урегулювання мети, підстав, порядку та суб'єктів застосування запобіжних заходів, можна судити про ступінь свободи в державі і турботу про права людини в ній [117, с. 4].

Мета застосування будь-якого запобіжного заходу двоєдина: з одного боку – забезпечити виконання обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а з іншого – запобігти таким його спробам (ризикам):

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому обвинувачується.

Запобіжні заходи відрізняються від покарання за такими ознаками:

- 1) запобіжний захід обирається щодо підозрюваного або обвинуваченого, який ще не визнаний винним, але за умови, що доведено наявність у їхніх діях складу злочину. Покарання застосовується за вироком суду до особи, визнаної в суді винною у вчиненні злочину;
- 2) запобіжний захід переслідує мету створення умов для здійснення правосуддя. Покарання має за мету виправлення, перевиховання засудженого та кару за вчинене діяння;
- 3) запобіжний захід – захід примусу, обраний слідчим або прокурором на

різних стадіях процесу для того, щоб перешкодити спробам обвинуваченого приховатися від досудового розслідування та суду, заважати правосуддю, адже покарання – акт правосуддя; 4) запобіжний захід завжди пов'язаний з обмеженням свободи пересування підозрюваного або обвинуваченого. Покарання може бути і не пов'язане з обмеженням свободи пересування людини (штраф) [42].

Відповідно до положень КПК України (ч. 2 ст. 177), підставами для застосування запобіжних заходів є: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може переховуватися від органів досудового розслідування, суду, перешкоджати здійсненню кримінального провадження або продовжити протиправну діяльність, знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення тощо [67]. Наявність двох складових надає достатніх підстав слідчому, прокурору ініціювати вирішення слідчим суддею, судом питання про застосування запобіжного заходу; в іншому випадку можливість такого ініціювання виключається, про що прямо зазначено в ч. 2 ст. 177 КПК України. Крім того, під час визначення підстав для застосування конкретного виду запобіжних заходів також слід ураховувати правило, яке закріплено ч. 3 ст. 176 КПК України: слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 176 КПК України, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику чи ризикам [67]. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою. Отже, ще однією складовою підстав застосування конкретного запобіжного заходу є наявність відомостей про те, що іншими запобіжними заходами виконання завдання кримінального провадження є неможливим.

Таким чином, на підтвердження необхідності застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу в клопотанні слідчого, прокурора мають зазначатися: 1) фактичні дані, що свідчать про обґрунтованість підозри, обвинувачення певної особи у вчиненні кримінального правопорушення (матеріально-правові та процесуальні підстави); 2) фактичні дані, що свідчать про наявність одного або кількох ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України (кримінологічні підстави, оскільки йдеться про попередження можливої негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого); 3) обставини, що зумовлюють необхідність застосування конкретного виду запобіжних заходів і переконують в тому, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти зазначеним ризикам (матеріально-правові, процесуальні та моральні підстави) [27, с. 223].

При вирішенні питання про обрання конкретного виду запобіжного заходу повинні також враховуватися обставини, передбачені в ст. 177 КПК України: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого; 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється,

обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини [83, с. 75].

За КПК України, коло згаданих обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу, значно розширено у порівнянні з КПК України 1960 року, тому й обґрунтування обрання того чи іншого запобіжного заходу повинно бути більш широким. Зазначені обставини повинні ретельно аналізуватись під час вирішення питання, наприклад, про тримання особи під вартою, а також при застосуванні запобіжних заходів щодо неповнолітніх, осіб літнього віку, важкохворих, вагітних жінок та тих, що годують, або самотніх матерів, багатодітних батьків тощо [183, с. 4].

Тому при прийнятті слідчим суддею, судом рішення про застосування запобіжного заходу йдеться про ймовірний характер знання, що формалізується у відповідній ухвалі. Однак обґрунтування та вмотивування цього ймовірного знання конкретними фактичними даними дає змогу досягти переконання у необхідності обмеження права, яке випливає з неупередженого дослідження слідчим суддею, судом наданих відомостей і свідчить про досить високий ступінь імовірності можливої негативної поведінки особи, а тому й необхідності обмеження її прав таким способом. Викладене дає змогу констатувати, що рішення слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу має ґрунтуватися на знанні, яке відповідає якості «обґрунтованої ймовірності» [27, с. 224].

Відповідно до КПК України (ст. 184), запобіжний захід застосовується судом, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не інакше, як на підставі клопотання слідчого або прокурора. Підставою для визначення територіальної юрисдикції суду першої інстанції при розгляді клопотань щодо застосування запобіжних заходів є клопотання керівника відповідного органу досудового розслідування про створення слідчої групи, у якій визначено місце проведення досудового розслідування.

Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

У кримінальному провадженні щодо декількох осіб внесення клопотання про обрання запобіжного заходу здійснюється стосовно кожного з підозрюваних, обвинувачених окремо. Це, фактично, і забезпечує демократичність та гуманістичний характер засобів кримінальної процесуальної діяльності, про що неодноразово зазначалось у висновках експертів щодо КПК України 2012 р. [66, с. 466].

У випадку, якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу та відкликати дозвіл на затримання, якщо такий дозвіл був отриманий, або, якщо йому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, – доповнити або змінити клопотання або замінити його новим клопотанням (ст. 185 КПК України).

Відповідно до КПК України (ст. 186), клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання [67].

Відповідно до КПК України (ст. 187), на слідчого суддю, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, покладається обов'язок призначити дату судового засідання і здійснити судовий виклик. У разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що

перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана [67].

Тому можна виокремити такі умови застосування запобіжних заходів:

1. Наявність у суб'єкта права на застосування запобіжного заходу;
2. Наявність у суб'єкта, щодо якого застосовується запобіжний захід, кримінального процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, що автоматично передбачає наявність порушеного кримінального провадження;
3. Наявність дій, що проявляються в ухиленні від досудового розслідування або суду, перешкоджанні повному, швидкому та неупередженому розслідуванню, чи продовження злочинної діяльності;
4. Наявність норм права, якими зафіксовані права та обов'язки суб'єктів правовідносин з приводу застосування запобіжних заходів, порядок і підстави застосування запобіжних заходів;
5. Наявність достатніх доказів для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Врахування слідчим суддею, судом усіх необхідних обставин при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, дотримання вимог закону стосовно порядку постановлення рішення, його форми і змісту надає йому, крім законності, обґрунтованості й вмотивованості, ще однієї необхідної якості, яка стосується його змістовної сторони, а саме – справедливості. З огляду на це вимога справедливості має бути не тільки моральною, а й правовою категорією, а тому й має отримати відповідне нормативне забезпечення. Справедливість цього процесуального рішення тісно пов'язана з його обґрунтованістю та вмотивованістю, проте вона має самостійне значення, адже значною мірою визначається моральною атмосферою, у якій здійснюється кримінальна процесуальна діяльність, моральною свідомістю її уповноважених суб'єктів,

урахуванням моральних підстав прийняття такого рішення.

Розглянемо види та особливості застосування запобіжних заходів у країнах англо-американської та романо-германської правової системи (Великобританія, США, Франція, Німеччина).

Суть застосування зазначеного запобіжного заходу в зарубіжних країнах (США, Латвія, Литва, Німеччина, Росія, Швеція тощо) полягає в тому, що за рішенням суду до «заарештованого» застосовуються такі види обмежень: 1) заборона виходу з житла – повністю чи у певний визначений час; 2) заборона телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; 3) заборона спілкування з певним колом осіб та прийому будь-кого в себе вдома; 4) застосування електронних засобів контролю та покладення обов'язку завжди мати при собі ці засоби і забезпечувати їх роботу; 5) покладення обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки чи інші сигнали контролю, телефонувати чи особисто з'являтися у визначений час до органів міліції чи інших органів, що здійснюють нагляд за поведінкою обвинуваченого; 6) встановлення спостереження за обвинуваченим чи його житлом, а також охорона його житла чи відведеного йому для житла приміщення; 7) інші подібні заходи, які забезпечують певну поведінку і не сувору ізоляцію від суспільства [72, с. 17–19].

Запобіжними заходами у Великобританії є [169]:

1. Арешт (затримання). За загальним правилом, поліція має право проводити арешт (затримання) без отримання попереднього наказу судді, але у справах про «арештні» злочини. Законом «Про кримінальне право» 1967 р. здійснюється поділ усіх злочинів на «арештні» (передбачають покарання у вигляді п'яти та більше років тюремного ув'язнення, а також інші злочини, за вчинення яких законом визначено жорстко фіксований розмір покарання) і «неарештні» (усі інші злочини). Однак це обмеження (заарештовувати тільки за «арештним» злочином) нівелюється Законом «Про поліцію і кримінальні докази» 1984 р. (ст. 25), який ввів в англійський кримінальний процес поняття «загальних умов арешту». За таких умов поліція може заарештувати будь-яку

особу без наказу судді у справах про «неарештні» злочини за наявності таких обставин, коли:

- невідомо ім'я або адресу підозрюваного або є сумніви у тому, що він назвав свої справжнє ім'я або адресу;
- є підстави вважати, що арешт необхідний для запобігання фізичного впливу на особу або власність з боку підозрюваного;
- є підстави, що арешт завадить фізичному впливу на самого підозрюваного;
- арешт необхідний для попередження повторного вчинення злочину підозрюваним;
- є необхідність захисту дитини або іншої безпомічної особи від дій підозрюваного.

У Лондоні констебль має право заарештувати будь-яку особу, якщо він, маючи на те підстави, підозрює її в скоєнні або навіть у замаху на будь-який злочин, остання підлягає переслідуванню згідно із обвинувальним актом. Більше того, він має право заарештувати особу, яка тиняється в нічний час і не може дати про себе задовільних пояснень [169].

Поліцейський арешт (затримання) є короткочасним заходом. Він обмежений досить жорсткими термінами, які визначені Законом 1984 р. Спочатку тривалість арешту не повинна перевищувати 24 години, причому для більшості злочинів це максимальний термін. Однак у справах про «серйозні арештні злочини», перелік яких визначається ст. 16 згаданого вище Закону (наприклад, вбивство, насильство, інші злочинні діяння, що можуть завдати значної шкоди державі або громадському порядку, спричинити смерть або тяжкі тілесні ушкодження), старший поліцейський має право продовжити термін до 36 годин. Подальше його продовження допускається лише за рішенням магістратського суду, у який повинен бути доставлений заарештований [31].

При першому розгляді питання магістрат має право продовжити арешт (затримання) до 72 годин і потім ще раз – до 96 годин. Це граничний термін

поліцейського арешту, до завершення якого поліція зобов'язана винести обвинувачення, яке називається «інформацією», та подати його до суду або звільнити заарештованого. Особливі терміни поліцейського арешту застосовуються у справах про злочини терористичного характеру, де по закінченні 48 годин термін арешту може бути продовжений міністром внутрішніх справ до 7 діб, після чого особа має бути відпущена на свободу або має бути винесено обвинувачення та доставлено її до судді.

2. Арешт на етапі попереднього розслідування є найбільш поширеним запобіжним заходом. Це – довготривалий запобіжний захід, що відрізняється від короткочасного поліцейського арешту (затримання).

Специфіка англійського кримінального процесу полягає в тому, що він не передбачає граничних термінів арешту до початку судового розгляду. Багаторічна критика цього положення багато в чому викликана досвідом Шотландії, у якій, відповідно до Закону про кримінальне переслідування за злочини 1985 р. (ст. 22), було наказано міністру внутрішніх справ видати інструкцію, яка регламентує граничні строки тримання під вартою. У підсумку в 1987 р. з'явився підзаконний акт «Про регулювання кримінального переслідування за злочини (граничні строки тримання під вартою)». Згідно з цим актом, термін арешту з моменту закінчення поліцейського затримання і до початку розгляду магістратами питання про віддання під Суд корони (у справах сумарного провадження – до початку слухання магістратами справи по суті) не може перевищувати 70 днів. У справах про злочини, що переслідуються за обвинувальним актом, існує ще один граничний термін арешту – 112 днів з моменту передання суду і до початку судового розгляду. При цьому судовий наказ про арешт не може бути виданий відразу на весь зазначений термін: він видається не більше ніж на вісім днів, після чого магістрати вирішують питання про продовження арешту (знову не більш ніж на вісім днів – і так до закінчення граничного строку арешту).

3. Застава. У Великобританії якщо особа залишається на свободі, але відносно неї є підстави для арешту, називається інститутом «bail». У рамках

цього інституту розрізняються «безумовний (unconditional bail)», коли поліція або суд залишають особу на свободі без будь-яких додаткових умов, і «умовний (conditional bail)», коли відмова від застосування реального арешту пов'язана з певними умовами. Умови можуть бути «позитивними» (внесення застави, порука) або негативними (не вчиняти які-небудь дії, не виїжджати за межі певної території тощо). Важливо відзначити, що застосування «умовного позитивного» bail у вигляді застави або поруки вимагає особливих підстав, тому використовується не так часто, порівняно з іншими варіантами, які пропонуються обвинуваченій особі [31].

До заходів забезпечення кримінального провадження в США відносяться: домашній арешт, застава, підписка про невиїзд, арешт, порука.

Арешт та обшук, серед інших заходів процесуального примусу в кримінальному процесі США, займають основне місце. Провідну роль у формуванні процесуальних норм щодо застосування запобіжних заходів у вигляді арешту і обшуку відіграє Верховний суд США.

У кримінальному процесі США арешт є заходом процесуального примусу, що обмежує свободу людини у вигляді взяття під варту, при цьому несе важливу додаткову функцію – порушення кримінального переслідування відносно конкретної особи.

У США домашній арешт не є нововведенням. Цей запобіжний захід передбачений Кодексом законів США 1976 року, а також власним правом штатів. Відповідно до законів США, домашній арешт застосовується за рішенням суду і передбачає, що засуджений повинен постійно перебувати в своєму будинку. У квартирі не повинно бути ніяких алкогольних напоїв, наркотиків і зброї. Спілкування телефоном обмежується часовими рамками, а за наявності у засудженого комп'ютера з можливістю роботи в Інтернеті його попереджають, що його віртуальне життя буде триматися під контролем. Досить широко розповсюджений електронний контроль (ЕЗК), за допомогою таких пристроїв, як ручні та ножні браслети, забезпечується повний контроль за переміщеннями засудженого.

Що стосується застави, то у США існує декілька різновидів «bail»: порука, завдаток, внесення готівки, гарантія з боку приватної особи, «bail», пов'язаний з власністю. Суб'єктом «bail» у деяких випадках може бути бізнесмен, який стягує з обвинуваченого певний гонорар за послугу внесення «bail» [93, с. 134].

Проте у чинному законодавстві країн Західної Європи та США застава, як і майнова порука, є найбільш ефективними. Вони частіше за інші запобіжні заходи застосовуються в судочинстві, оскільки виконують покладені на них функції та забезпечують інтереси як кримінального процесу, так і обвинувачених, підсудних. Застава, поручительство (або «bail») відомі в США як альтернатива взяттю під варту. Якщо «bail» встановлюється в суді і немає можливості задовольнити його умови підозрюваним або обвинуваченим, то вони можуть звернутися з письмовою заявою про зниження ставки «bail», яку суд повинен розглянути, ухваливши відповідне рішення [5].

Запобіжними заходами у Франції є:

1) явка і привід. Слідчий суддя може залежно від обставин видати мандат про явку, привід. Метою мандату про явку є покладення на обвинуваченого обов'язку з'явитися до суду в зазначений день і годину. Мандат на привід є розпорядженням, даним слідчим суддею публічним збройним силам про негайне перепроводженні до нього обвинуваченого [185, ст. 136];

2) затримання. Слідчий суддя може залежно від обставин видати мандат на затримання. Мандат на затримання є розпорядженням, виданим слідчим суддею коменданту арештного будинку, прийняти і утримувати обвинуваченого. Такий мандат дає право на розшук і привід обвинуваченого, якщо він був попередньо повідомлений про видачу мандата. У кожному мандаті точно вказується особа обвинуваченого, він датується і підписується уповноваженим органом та скріплюється його печаткою. Мандат на затримання містить вказівку на характер обвинувачення і статті закону, що підлягають застосуванню. Мандат на затримання повідомляється обвинуваченому слідчим суддею; у протоколі допиту повинна бути зроблена відмітка про це повідомлення;

3) арешт. Слідчий суддя залежно від обставин може видати мандат на арешт. Мандат на арешт є зверненням до публічних збройних сил розпорядженням про розшук обвинуваченого і перепроведення його в зазначений у мандаті арештний будинок, де його приймуть і будуть утримувати. Мандат про арешт повідомляється і виконується посадовою особою або агентом судової поліції, або агентом публічних збройних сил, який пред'являє мандат обвинуваченому і вручає йому копію [185, ст. 123];

4) попереднє ув'язнення. У ході попереднього слідства слідчий суддя має право на застосування тривалого попереднього ув'язнення (після прийняття закону від 17 липня 1970 року цей запобіжний захід отримав назву «тимчасове ув'язнення» – *detention provisoire*).

У справах про правопорушення, за вчинення яких максимальне покарання, передбачене законом, становить менше 2 років тюремного ув'язнення, обвинувачений, що має постійне місце проживання у Франції, не може бути затриманий більш ніж на 5 днів після своєї першої явки до слідчого судді, якщо він не був раніше засуджений за вчинення злочину або за вчинення проступку, передбаченого нормами загального кримінального права, до тюремного ув'язнення на термін понад 3 місяці без надання відстрочки. Якщо продовження тримання під вартою є необхідним, слідчий суддя має право продовжити його термін спеціальною мотивованою постановою, винесеною на основі матеріалів справи, а також мотивованою вимогою прокурора Республіки. Строк продовження не може перевищувати 4 місяців;

5) судовий контроль і застава. КПК Франції надає слідчому судді право призначати відносно будь-якої особи, яка обвинувачується у скоєнні кримінально караного діяння, яке карається позбавленням волі на строк більше двох місяців, запобіжні заходи в порядку так званого судового контролю (*controle judiciaire*). Заходи, що входять в поняття судового контролю, можуть бути найрізноманітнішими: підписка про невиїзд, домашній арешт, обов'язок періодичної явки до органів влади для реєстрації, встановлення нагляду за професійною діяльністю обвинуваченого, заборона контактів з певними

особами або групами осіб, обов'язок внести заставу та ін. Щодо кожного обвинуваченого можуть бути призначені один або декілька обмежувальних заходів [185, ст. 145].

Відповідно до КПК Німеччини, запобіжними заходами є: взяття під варту, застава, попереднє поміщення в психіатричну клініку, затримання або спеціальний лікувальний заклад [179].

У Німеччині взяття під варту застосовується щорічно лише до 4 відсотків, максимум до 5 відсотків підозрюваних та обвинувачених. Слідчий суддя має право обрати обвинуваченому запобіжний захід – арешт чи заставу (§ 112 КПК ФРН).

Поняття «серйозна підозра» пов'язане з вирішенням питання про застосування арешту. Оскільки цей захід є найбільш радикальним вторгненням у сферу особистої свободи громадян, охоронювану Конституцією, то визначена гарантія законного й обґрунтованого його застосування полягає у тому, що підозра повинна бути серйозною. Серйозною вона вважається тоді, коли на момент розслідування є докази, які вказують на те, що обвинувачений здійснив злочин, і наявна вірогідність засудження його судом. Ступінь вірогідності підозри має бути достатній [93, с. 152–153].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що сьогодні у КПК України щодо заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів існує низка теоретичних питань і практичних проблем, що стосуються як визначення понять і особливостей цих заходів, так і суто практичних питань застосування норм кримінального процесуального права відповідно до основоположних принципів права, дотримання прав та свобод громадян, дотримання міжнародних норм та правил щодо зазначених вище питань. Загальні правила застосування запобіжних заходів повинні базуватися на положеннях Конституції України та ратифікованих Україною міжнародних правових актів. При застосуванні запобіжних заходів не повинні порушуватися права не тільки підозрюваного чи обвинуваченого, а й інших осіб, зокрема членів родин підозрюваного (обвинуваченого).

1.3 Класифікація запобіжних заходів та їх місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження

Сучасний стан криміногенної ситуації в Україні характеризується підвищенням кількості тяжких злочинів проти життя та здоров'я громадян, їхніх майнових інтересів, збільшенням кількості організованих груп, а також значним загостренням положення в окремих регіонах. Злочинність стала одним із факторів, які загрожують національній безпеці України. Усі ці та інші злочинні явища потребують рішучих дій з боку держави, що може бути пов'язано з необхідністю обмеження прав громадян та організацій шляхом застосування передбачених законом заходів забезпечення кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені законодавством засоби примусового попередження й припинення неправомірних дій обвинуваченого та інших осіб для забезпечення швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування, які застосовуються за наявності підстав уповноваженими на те посадовими особами й органами з дотриманням процесуальних гарантій. Першорядне завдання законодавчих органів полягає в правовій регламентації системи запобіжних заходів та процедури їх обрання й застосування таким чином, аби максимально дотриматися всіх встановлених норм, які досягнуті світовими співтовариствами в частині захисту людини від незаконного обмеження або позбавлення її прав і свобод [60, ст. 270].

Вивчаючи питання щодо заходів забезпечення кримінального провадження, доцільно розглянути науковий досвід із проблематики їх класифікації.

Так, Л. М. Лобойко пропонує виділяти серед засобів забезпечення кримінального провадження запобіжні заходи та інші заходи процесуального характеру [76, с. 129].

Ю. Д. Лівшиц усі заходи забезпечення кримінального провадження поділяє

на: 1) запобіжні заходи; 2) заходи, спрямовані на відшукування речей і документів, що мають значення для досудового розслідування; 3) заходи, що забезпечують порядок судового розгляду; 4) заходи, що не можуть бути віднесені до жодної з попередніх груп [75, с. 5–6].

Водночас З. Ф. Коврига розрізняє: 1) заходи запобігання (відібрання зобов'язання про судовий виклик, привід, затримання, розшук і етапування, відсторонення обвинуваченого від посади), заходи, що застосовуються до порушників порядку судового засідання; 2) заходи забезпечення (обшук, огляд, поміщення обвинуваченого або підозрюваного в медичний заклад) [56, с. 29–30].

З. З. Зінатулін розподіляє заходи забезпечення кримінального провадження на дві групи: 1) спрямовані на попередження неналежної поведінки учасників кримінальної процесуальної діяльності; 2) пов'язані із збиранням і дослідженням засобів кримінального процесуального доказування. Відповідно до такої класифікації, до першої групи входять усі запобіжні заходи, до другої – обшук, огляд, освідкування, поміщення обвинуваченого в медичний заклад, привід тощо [47, с. 12–13].

І. Л. Трунов та Л. К. Трунова виокремлюють інші підстави для класифікації запобіжних заходів: відповідно до характеру обмежень прав особи (заходи, пов'язані з позбавленням свободи; пов'язані з обмеженням свободи пересування; пов'язані з обмеженням майнових прав підозрюваного, обвинуваченого або третіх осіб; пов'язані з гарантією третіх осіб); відповідно до мети застосування запобіжних заходів (обмежувальні та попереджувальні заходи); відповідно до строку їх застосування (заходи з обмеженим строком дії або без його обмеження); відповідно до порядку їх застосування (за клопотанням уповноваженого органу); відповідно до органів, які мають право на застосування запобіжних заходів [173, с. 37].

У юридичній літературі окремі автори класифікують запобіжні заходи за різними критеріями. Так, Л. І. Фенін поділяє запобіжні заходи на дві групи: 1) заходи, що своїм змістом мають особисте забезпечення; 2) заходи, що

спрямовані на майнове забезпечення [114, с. 4]. Відповідно до цієї класифікації за КПК УРСР 1922 р. [178], КПК УРСР 1927 р. [72] та за КПК України 2012 року [67] домашній арешт можна віднести до заходів особистого забезпечення.

Також існує поділ запобіжних заходів залежно від суб'єктів правовідносин, зокрема на такі, що: 1) відображають зміст правовідносин тільки між державою та особою, щодо якої їх застосовують; 2) характеризуються правовідносинами цих осіб із третьою особою [44, с. 6]. До першої групи за КПК України можна віднести такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання, заставу, домашній арешт, тримання під вартою, до другої – особисту поруку та заставу.

Усі запобіжні заходи В. А. Михайлов поділяє на чотири групи: 1) запобіжні заходи особистого забезпечення; 2) запобіжні заходи майнового забезпечення; 3) запобіжні заходи морального забезпечення; 4) запобіжні заходи, що за характером є заходами адміністративно-владного забезпечення [89, с. 54].

Враховуючи особливості системи запобіжних заходів згідно КПК України, запобіжні заходи можна класифікувати за такими критеріями:

- запобіжні заходи особисто-морального забезпечення: особисте зобов'язання, особиста порука;
- запобіжні заходи майнового забезпечення: застава;
- запобіжні заходи фізичного забезпечення: домашній арешт, тримання під вартою.

Аналіз наукової думки щодо класифікації заходів забезпечення кримінального провадження свідчить, що більшість учених як окрему обов'язкову групу виділяє запобіжні заходи (засоби запобігання, попередження) та інші заходи, що можуть бути згруповані за тими чи іншими критеріями. Застосування такого підходу до класифікації заходів забезпечення кримінального провадження дає змогу виокремити такі різновиди: 1) запобіжні заходи; 2) інші заходи забезпечення кримінального провадження.

До першої групи входять заходи, зазначені в КПК України (ст. 176) [67].

Друга група поєднує такі заходи забезпечення кримінального

провадження: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна.

Запропонована класифікація містить окремі елементи умовності та є певною мірою спрощеною. Однак при цьому вона охоплює весь загальний західів забезпечення кримінального провадження, дає можливість розглядати вказані заходи як елементи складної системи, що характеризуються обов'язковою наявністю взаємозв'язків між її складовими.

В. І. Галаганом пропонується така класифікація заходів забезпечення кримінального провадження:

– за цілями застосування: 1) заходи, що забезпечують участь підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи). Ці заходи пов'язані з суттєвим обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, мають специфічну мету та особливий порядок застосування; 2) заходи, що забезпечують отримання засобів доказування (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик тощо). На відміну від запобіжних, завдання цих заходів полягає у забезпеченні слідчому та суду можливості виявити, вилучити та дослідити докази; 3) заходи, що спрямовані на забезпечення законного порядку в ході провадження в справі (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади); 4) заходи із забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо);

– за часом дії: 1) заходи, що тривають протягом певного часу (відсторонення від посади, арешт майна тощо); 2) заходи, які є короткочасними (привід тощо);

– за підставами застосування: 1) заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, запобіжні заходи тощо); 2) заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна);

– за режимом обмеження прав і свобод людини: 1) заходи, що пов'язані з ізоляцією особи (тримання під вартою, затримання особи); 2) заходи, які не пов'язані з ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, особиста порука, застава тощо) [25, с. 59–63].

Класифікація відповідно до органів, які мають право на застосування запобіжних заходів, втрачає певний сенс, оскільки, відповідно до ст. 176 КПК України, усі запобіжні заходи застосовуються слідчим суддею, судом. Зокрема, доцільно проводити класифікацію запобіжних заходів за процесуальним порядком застосування. За цим критерієм запобіжні заходи поділяються на заходи, що застосовуються за ухвалою слідчого судді, суду або без такої. Так, згідно зі ст. 176 КПК України, запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора. У будь-якому випадку рішення про застосування запобіжного заходу оформлюється у вигляді ухвали. Однак є винятки: відповідно до КПК України, такий тимчасовий захід як затримання може бути застосовано як за ухвалою слідчого судді, суду (затримання з метою приводу – ст. 190 КПК України), так і без такої (затримання при вчиненні кримінального правопорушення або безпосередньо після цього). Без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, можна лише у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [67].

За менш небезпечне правопорушення до підозрюваного, обвинуваченого повинні застосовуватись більш м'які запобіжні заходи, а за вчинення найбільш суспільно небезпечного діяння – злочину, передбачена можливість застосування всіх без винятку запобіжних заходів.

У положеннях КПК України, які визначають особливі порядки кримінального провадження (розділ IV), визначені такі запобіжні заходи:

– затримання судді або обрання стосовно нього запобіжного заходу у

вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 1 ст. 482 КПК України);

– притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 2 ст. 482 КПК України);

– до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч.1 ст. 493 КПК України);

– до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи: 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч.1 ст. 508 КПК України) [67].

Окрім цього, у розділі IX КПК України, який визначає порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, вживається термін «екстрадиційний арешт», що визначається як запобіжний захід у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) [67, п. 9 ст. 541].

Наявність системи запобіжних заходів забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування в практиці кримінального провадження, що передбачає взяття до уваги не лише обставин провадження, а й суворості запобіжного заходу. Так, одні запобіжні заходи обмежують свободу обвинуваченого, створюють лише психологічні перешкоди ухилення від обов'язків (особисте зобов'язання, особиста порука), інші – частково або повністю позбавляють підозрюваного, обвинуваченого фізичної можливості ухилитися від слідства та суду (тримання під вартою).

Зазначений перелік запобіжних заходів у кожному конкретному випадку

дозволяє індивідуалізувати його застосування, враховуючи при цьому як інтереси правосуддя, так і недопущення невинуватих обмежень прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. При цьому КПК України в окремих нормах конкретизує умови застосування певних запобіжних заходів. Так, відповідно до ч. 7 ст. 194 КПК України, до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою.

Окрім цього, відповідно до ч. 3 ст. 176 КПК України, слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених цією частиною, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам.

У ст. 183 КПК України визначено, що тримання під вартою застосовується лише у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим у ст. 177 КПК [67].

На відміну від КПК України 1960 р., колишній запобіжний захід, який застосовувався слідчими під час досудового слідства у кримінальних справах – підписка про невиїзд, трансформовано КПК України 2012 року в особисте зобов'язання.

При застосуванні запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, на підозрюваного, обвинуваченого, окрім обов'язку перебувати за кожною вимогою до слідчого, прокурора і суду, може бути покладено також один або кілька додаткових обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором: 1) перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, у якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора або суд про зміну свого місця проживання та/або роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою

особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти), що дає право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю [67, ч. 5 ст. 194].

Як свідчить узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, найпоширенішими з передбачених у ч. 5 ст. 194 КПК України зобов'язань, що слідчі судді покладають на підозрюваних, є прибуття до слідчого за першою вимогою, зобов'язання не відлучатись із населеного пункту, у якому підозрюваний зареєстрований, без дозволу слідчого, прокурора або суду та повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та місця роботи. Такий захід особистого зобов'язання, як не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, застосовуються лише в поодиноких випадках. Інші види особистого зобов'язання відображення в ухвалах слідчого судді не знайшли [180].

Законодавець чітко розподілив повноваження щодо здійснення контролю за додержанням виконання особистого зобов'язання. Так, згідно з КПК України (ст. 179), відомчий контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду – судовий контроль [67].

У зв'язку з цим незрозумілою видається позиція законодавця щодо позбавлення слідчого права самостійно обирати запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання. Адже цей запобіжний захід є найбільш м'яким заходом забезпечення кримінального провадження, який полягає в обмеженні прав підозрюваного, обвинуваченого на свободу пересування, вибір місця проживання чи перебування, забезпеченні виконання покладених на нього процесуальних та інших, визначених законом і зазначених в особистому зобов'язанні, обов'язків. Слідчі змушені витратити багато часу, курсуючи між

прокуратурою та судом, чекаючи на прийняття відповідних рішень. Це, у свою чергу, призводить до перевантаження слідчих, що суттєво впливає на якість досудового розслідування. Поділяючи думку О. Є. Омельченка, вважаємо, що оскільки цей запобіжний захід є найбільш м'яким, то необхідно повернути практику прийняття рішення щодо застосування особистого зобов'язання слідчим, а не слідчим суддею. Оскільки його правообмежувальний характер полягає у тому, що тимчасово обмежується свобода пересування підозрюваного, обвинуваченого і цей запобіжний захід буде застосовуватися тільки до тих осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, що не є тяжкими, то й ухилення від органів розслідування і суду є малоімовірним [106, с. 31–33].

Ще одним видом запобіжного заходу є особиста порука. Особиста порука полягає в наданні особами, яких слідчий суддя або суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його в орган попереднього розслідування або в суд за першої вимоги.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя або суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише тоді, коли ним є особа, що заслуговує на особливу довіру. Поручитель може відмовитися від узятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, що спричинять його відповідальність. Тоді він забезпечує явку підозрюваного або обвинуваченого в орган досудового слідства або суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу [67, ст. 180].

У випадку невиконання поручителем узятих на себе зобов'язань з нього стягують штраф у таких розмірах: 1) під час провадження щодо злочину, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше трьох років або інше, більш м'яке покарання – від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати; 2) під час провадження щодо злочину, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від

трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів мінімальної заробітної плати; 3) під час провадження щодо злочину, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на термін від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати; 4) під час провадження щодо злочину, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше десяти років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів мінімальної заробітної плати.

Законодавець залишив тільки особисту поруку як більш ефективний захід порівняно з порукою громадської організації або трудового колективу.

КПК України (ст. 182) передбачено, що при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю – у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків. Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України [67].

У той самий час зауважимо, що на основі узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження вбачається, що підставами для відмови у задоволенні клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді застави є недоведеність обставин, що свідчать про існування ризиків, передбачених п. 5 ст. 177 КПК України, та недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів. У зв'язку з цим до підозрюваного застосовується більш м'який запобіжний захід, аніж застава [180].

Новелою у КПК України 2012 року є такий вид запобіжного заходу, як домашній арешт. Домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід

порівняно із триманням під вартою, його запровадження в українському законодавстві можна вважати прогресивним кроком. Домашній арешт може бути застосований лише до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [67, ст. 181]. Отже, домашній арешт прийнятний у тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Режим ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в межах житла передбачає лише ізоляцію на визначений час: цілодобово або на певний період. З метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, працівники органів внутрішніх справ мають право використовувати електронні засоби контролю.

Зазначимо, що застосування електронного засобу контролю є прерогативою, але не обов'язковою вимогою, яка впливає зі змісту ч. 5 ст. 181 та ч. 4 ст. 195 КПК України.

Як свідчить судова практика, за результатами перевірки в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів, постановлених ними при розгляді клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, встановлені випадки порушення норм КПК України, що стало підставою для скасування судових рішень.

Зокрема, судова колегія у кримінальних справах встановила, що слідчий суддя при постановленні відповідної ухвали обґрунтовано прийняв рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, але безпідставно не зазначив, всупереч ст. 196 КПК України, точну адресу житла, яке підозрюваному забороняється залишати. Згідно з ч. 3 ст. 407 КПК України, ухвала слідчого судді скасована з постановленням нової ухвали з вказівкою точної адреси житла, відповідно до ст. 196 КПК України. Апеляційним судом прийнято нове рішення із зазначенням точної адреси житла, яке забороняється залишати підозрюваному [180].

Окрім цього, погоджуючись з думкою М. Й. Вільгушинського, вважаємо,

що законодавцю доцільно взяти до уваги окремі положення зарубіжного досвіду, які не передбачені КПК України [24]. Зокрема, з урахуванням стану здоров'я підозрюваного або обвинуваченого, місцем його перебування під домашнім арештом може бути лікувальна установа (ч. 1 ст. 107 КПК РФ) [177]. Також суд при обранні такого запобіжного заходу може обмежити особу не лише в пересуванні, а й у спілкуванні, але при цьому забороняється обмежувати особу у її праві використовувати телефонний зв'язок для виклику швидкої медичної допомоги, співробітників правоохоронних органів, аварійно-рятувальних служб у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також для спілкування з контролюючим органом, особою, що провадить нагляд [24]. Натомість у КПК України про це не йдеться.

Одним із найсуворіших запобіжних заходів, що може бути застосований до підозрюваного чи обвинуваченого, є тримання під вартою. Він пов'язаний із позбавленням особи свободи і полягає в примусовій ізоляції підозрюваного, обвинуваченого шляхом поміщення його в установи тримання під вартою на певний строк із підпорядкуванням вимогам режиму цих установ.

Таким чином, у КПК України запроваджено нову концепцію порядку застосування запобіжних заходів, зокрема реалізовано принцип змагальності сторін через участь підозрюваного, обвинуваченого, захисника під час вирішення судом питання про застосування запобіжних заходів, наділення їх відповідними процесуальними правами; запроваджено систему електронного контролю; суворо обмежено строки, протягом яких запобіжний захід залишається в силі [83, с. 74].

Досить гуманним є підхід законодавця до з'ясування мети та встановлення підстав до застосування певного запобіжного заходу, визначення процесуальних обмежень стосовно застосування деяких з них під час досудового розслідування кримінальних проступків. Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що система запобіжних заходів та порядок їх застосування, закріплені в КПК України, є значним кроком до найкращих демократичних традицій дотримання прав людини і громадянина.

Висновки до розділу 1

1. Розглянувши генезу запобіжних заходів, можна виокремити такі періоди: 1) общинний період (до X ст.); 2) княжий період (X – XV ст.); 3) царський період (XIV ст. – перша половина XVII ст.); 4) імператорський період (друга половина XVII ст. – перша половина XX ст.); 5) радянський період (1917 – 1960 рр.); 6) період дії КПК України 1960 року (1960 – 2012 рр.); 7) з моменту прийняття КПК України 2012 року.

2. Запобіжними заходами є частина заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав.

3. Систему запобіжних заходів КПК України становлять: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) затримання – тимчасовий запобіжний захід; 6) тримання під вартою.

4. Підставами для застосування запобіжних заходів є: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може переховуватися від органів досудового розслідування, суду, перешкоджати здійсненню кримінального провадження або продовжити протиправну діяльність, знищити, сховати або спотворити будь-які із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

5. Наявність системи запобіжних заходів забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування в практиці кримінального провадження, що передбачає взяття до уваги не лише обставин провадження, а й суворості запобіжного заходу. Так, одні запобіжні заходи обмежують свободу обвинуваченого, створюють лише психологічні перешкоди ухилення від обов'язків (особисте зобов'язання, особиста порука), інші – частково або повністю позбавляють підозрюваного, обвинуваченого фізичної можливості ухилитися від слідства та суду (тримання під вартою).

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

2.1. Підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу

Одним із пріоритетних напрямів державної політики є протидія злочинності. Серед завдань, безпосередньо пов'язаних зі зміцненням правопорядку і подоланням злочинності, значне місце відводиться заходам забезпечення кримінального провадження, зокрема особливому їх різновиду – запобіжним заходам. Проблема запобіжних заходів в кримінальному процесі розробляється ще з радянських часів. Їх перелік доповнювався з метою поліпшення здійснення кримінального провадження, постійно дискутувалися питання включення до системи запобіжних заходів затримання підозрюваного, відсторонення обвинуваченого від посади, віддання під нагляд міліції, домашнього арешту.

Питання домашнього арешту є найменш вивченим та найбільш суперечливим. У суспільстві та юридичній спільноті поширена думка, що домашній арешт – це новий запобіжний захід, адже він не був передбачений КПК України 1960 р. Але практика застосування домашнього арешту як запобіжного заходу на теренах України має глибоке історичне коріння [72, с. 17].

Як запобіжний захід домашній арешт був передбачений КПК УСРР 1922 року як обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання з призначенням варті чи без такої. Цей вид процесуального примусу був досить дієвим. Також КПК УСРР 1927 р. увібрав багато положень Статуту кримінального судочинства 1864 р., у тому числі й ті, що регламентували застосування запобіжних заходів, зокрема домашній арешт, який досить

широко застосовувався на практиці. Однак у наступні роки застосовувався домашній арешт дедалі рідше і вже до 50-х рр. ХХ ст. став анахронізмом. У КПК України 1960 року він не потрапив до переліку запобіжних заходів. Кримінально-процесуальне законодавство багатьох країн світу передбачає можливість застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Наприклад, його застосовують у Казахстані, Латвії, Литві, Німеччині, Росії, Швеції, США та інших країнах [72, с. 18].

Такий запобіжний захід закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві багатьох держав-учасниць СНД: ст. 107 КПК Російської Федерації, ст. 146 КПК Республіки Казахстан, ст. 110 КПК Республіки Таджикистан, ст. 188 КПК Республіки Молдова, ст. 163 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 125 КПК Республіки Білорусь [152, с. 52–56].

У тлумачних словниках термін «домашній арешт» визначається по-різному: як акт обмеження особистої свободи [63, с. 281]; як заборона виходу з будинку; форма покарання; запобіжний захід [158, с. 22]; як утримання під арештом у себе на квартирі [171, с. 760]; як розпорядження не виходити з дому [32, с. 22] тощо. Однак і наведені визначення не повною мірою відображають сутності домашнього арешту.

У наукових публікаціях також зазначено, що домашній арешт – це запобіжний захід з обмеженням свободи та особистої недоторканності підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення належної поведінки зазначених осіб, із залишенням їх в умовах «м'якої» ізоляції, що дозволяє максимально задовольнити природні права особистості [7, с. 11].

На думку Н. В. Ткачової, домашній арешт полягає в обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого у вигляді ізоляції його від суспільства за місцем постійного проживання [168, с. 69].

Г. С. Русман під обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого у момент застосування домашнього арешту розумів повну або часткову їх ізоляцію від суспільства із установленням заборон на спілкування, передбачених кримінально-процесуальним законодавством [149, с. 151].

В. І. Сергєєв зазначає, що домашній арешт полягає у встановленому законом обмеженні свободи пересування підозрюваного (обвинуваченого) у період його перебування в індивідуальному житловому будинку із належними до нього житловими та нежитловими приміщеннями, тобто в забороні залишати своє домоволодіння без дозволу особи, яка проводить досудове розслідування [59, с. 224].

Ю. Г. Овчинніков вважає, що домашній арешт допустимо застосовувати в усіх категоріях злочинів, за винятком особливо тяжких, щодо хворих осіб, вагітних жінок, осіб похилого віку та неповнолітніх. Недоцільно застосовувати домашній арешт за злочини проти статевої недоторканості, також до організаторів і лідерів організованої злочинності [105, с. 23].

На думку В. А. Михайлова, система запобіжних заходів загалом і кожен з них окремо повинні визначатися характером, властивостями скоєних обвинуваченим злочинів, видом і суворістю встановлених санкцій, тяжкістю кримінальних покарань, що загрожують [89, с. 39].

В. О. Светочев, досліджуючи зазначене поняття, визначив його структурні елементи, а саме: домашній арешт – це: 1) запобіжний захід; 2) застосовується за рішенням суду (в окремих зарубіжних країнах – прокурора чи його заступника), за наявності передбачених законом підстав, з урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин; 3) полягає в застосуванні «легкої форми» ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства без утримання під вартою; 4) застосовується, коли є фактична підстава для взяття під варту, однак повна ізоляція особи не визнана необхідністю або доцільністю; 5) ізоляція від суспільства може бути повною або частковою та повинна дозволяти максимально задовольнити природні права особистості й здійснюється за місцем постійного проживання підозрюваного (обвинуваченого); 6) супроводжується встановленням обмежень і заборон [154, с. 72, 73]. Таку саму позицію підтримує Л. К. Трунова [174, с. 49].

Враховуючи викладене, вважаємо за можливе запропонувати авторське визначення домашнього арешту, під яким розуміємо запобіжний захід, який

полягає в накладанні встановлених рішенням суду обмежень на свободу та низку інших прав підозрюваного (обвинуваченого) без тримання його під вартою та без повної ізоляції від суспільства за наявності підстав та в порядку, що встановлюється КПК України, із урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин.

КПК України (ч. 2 ст. 181) встановлено, що домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачено у вигляді позбавлення волі. Стаття 299 КПК України містить певне застереження про недопустимість застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту під час досудового розслідування кримінальних правопорушень [67].

Розглянемо процес застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та його переваги. З метою забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав підозрюваного при застосуванні запобіжних заходів у КПК України визначено підстави та умови їх обрання. Вони слугують однією з гарантій об'єктивності при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Підставами для обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є сукупність фактичних даних, які містяться в матеріалах кримінального провадження, що мають доказове значення, наявність яких дозволяє вважати, що підозрюваний може переховуватися від органу розслідування, суду, продовжити займатися злочинною діяльністю, може загрожувати свідку або іншим учасникам судочинства, знищити докази або іншим шляхом перешкодити здійсненню досудового розслідування.

КПК України до підстав застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту відносить кваліфікуючі ознаки вчиненого злочину підозрюваним, обвинуваченим [67, ст. 177].

При обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту суддя зобов'язаний керуватися ст. 178 КПК України, у якій детально перераховані обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу. Це не тільки

вагомість доказів або тривалість строку, що загрожує обвинуваченому, але і наявність у нього постійного місця проживання та роботи, міцність соціальних зв'язків, а також його репутація. Наприклад, було б нелогічно застосовувати домашній арешт до зловмисника, у якого немає житла. А особі з позитивною репутацією, яка завдала шкоди на ґрунті ревнощів або помсти, можна дати шанс уникнути перебування в місцях позбавлення волі.

Як свідчать результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень, де до підозрюваного обирався запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, підставами для необрання зазначеного запобіжного заходу були: 1) відсутність у підозрюваного постійного місця проживання; засвідчення факту продажу наявної у власності підозрюваного нерухомості; 2) наявність судимості за однорідними статтями КК України; 3) негативна характеристика з місця роботи, навчання; 4) приналежність підозрюваного до громадянства іншої держави та інше [164].

Вважаємо, що при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту необхідно дотримуватись правила: обраний вид запобіжного заходу повинен мінімально обмежувати права й свободи підозрюваного (обвинуваченого) і водночас максимально забезпечити виконання покладених на нього обов'язків.

Припущення завжди носить характер прогнозу, оскільки в такому випадку мова йде про поведінку або вчинки підозрюваного, що можуть мати місце в майбутньому. Ніхто не може стверджувати, що особа, до якої можуть бути застосовані запобіжні заходи, порушить закон або буде будь-яким способом перешкоджати розслідуванню. Однак якщо є факти, на підставі яких простежується схильність підозрюваного до неправомірної поведінки в період провадження, або інші обставини, передбачені КПК України, тоді можна говорити про наявні підстави до обрання і застосування запобіжного заходу, зокрема домашнього арешту [33, с. 206].

Фактичні дані, на підставі яких зроблено висновки про доцільність обрання запобіжного заходу, у тому числі й домашнього арешту, повинні бути

достовірними. Однак вивчення кримінальних проваджень свідчить, що при розслідуванні досить рідко вдається отримати інформацію, яка прямо вказує, що обвинувачений має намір вчинити дії, визначені в КПК України (ст. 177). У більшості випадків слідчому, прокурору доводиться обґрунтовувати своє рішення про обрання запобіжного заходу відомостями, які лише непрямим чином вказують на наміри підозрюваного. Звичайно, не складно зробити обґрунтоване припущення про те, що підозрюваний може переховуватися від органів досудового розслідування та суду, якщо він не має постійного місця проживання або після вчинення злочину певний час уже переховувався від правоохоронних органів. При розслідуванні кримінального правопорушення може бути отримана інформація про те, що підозрюваний або його родичі намагаються чинити тиск на учасників кримінального провадження з метою домогтися зміни свідчень у вигідний для себе бік. Може бути також встановлено факт вчинення підозрюваним нового злочину в період розслідування або отримано відомості про те, що підозрюваний висловлював намір вчинити новий злочин. Однак найчастіше таких конкретних даних у слідчого немає, тому рішення про обрання запобіжного заходу та його вид на практиці становить певні труднощі [33, с. 207].

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу необхідно враховувати всі перераховані обставини. Крім того, вважаємо за доцільне в КПК України (ст. 177) передбачити, що при обранні запобіжного заходу повинні братися до уваги: 1) відомості про поведінку підозрюваного в суспільстві; 2) наявність судимості; 3) можливість вчинення антигромадських діянь, у тому числі й таких, що не тягнуть кримінальної відповідальності; 4) асоціальний спосіб життя, характеристики за місцем роботи або навчання, проживання; 5) трудова діяльність; 6) характер скоєних злочинних дій і поведінка після вчинення злочину.

Відповідно до даних, отриманих в результаті проведеного анкетування, встановлено, що 70 % слідчих при вирішенні питання про обрання запобіжних заходів враховують дані, отримані в результаті проведення оперативно-

розшукової діяльності, 25 % вказали на інформацію, отриману у процесі проведення слідчих (розшукових) дій (Додаток А).

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що підставами для обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 177 КПК України); 2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 (ч.2 ст. 177 КПК України); 3) доведеність неможливості застосування більш м'якого запобіжного заходу (ч. 3 ст. 176 КПК України); 4) наявність фактичних даних, які вказують, що за вчинений злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК України) [10, с. 195].

Зупинимося детальніше на питанні процесуального оформлення домашнього арешту. У КПК України (ч. 3 ст. 181) передбачено, що про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту виноситься ухвала, яка передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного або обвинуваченого.

Разом з тим КПК України не містить жодних вказівок щодо змісту такої ухвали, лише у частинах 3, 4 ст. 196 КПК України наголошено, що в такій ухвалі має бути зазначено точну адресу житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати, та дату закінчення дії такого запобіжного заходу.

Інакше це питання врегульоване у низці КПК держав-учасниць СНД. Так, в КПК Республіки Казахстан (ст. 146) чітко прописано, що домашній арешт полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства без утримання їх під вартою, але із застосуванням обмежень, встановлених суддею з підстав і в порядку, передбачених законом [70].

Відповідно до ч. 9 ст. 107 КПК Російської Федерації, у постанові суду про обрання цього запобіжного заходу зазначаються: місце, у якому буде знаходитися підозрюваний або обвинувачений, термін домашнього арешту, час, протягом якого підозрюваному або обвинуваченому дозволено перебувати поза

місцем виконання запобіжного заходу, заборони та (або) обмеження, встановлені щодо підозрюваного або обвинуваченого, місця, які йому дозволено відвідувати [58, с. 678].

КПК Республіки Молдова (ч. 2 ст. 188) передбачає, що домашній арешт застосовується до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного за рішенням судді при наявності умов, які дозволяють обрати запобіжний захід у вигляді арешту, але коли при цьому повна ізоляція особи недоцільна внаслідок віку, стану здоров'я, сімейного стану чи інших обставин [176].

Натомість у КПК України ці моменти не відображені. Тому вважаємо за необхідне доповнити частину 3 статті 181 КПК України «Домашній арешт» пунктом 2 у такій редакції: «Ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту повинна містити дані про місце знаходження підозрюваного, обвинуваченого, термін домашнього арешту, час, протягом якого підозрюваному, обвинуваченому дозволено перебувати поза місцем виконання запобіжного заходу, заборони та (або) обмеження, встановлені щодо підозрюваного, обвинуваченого, місця, які йому дозволено відвідувати».

Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час досудового розслідування або судового провадження [67, ст. 181, 299].

Режим ізоляції підозрюваного, обвинуваченого в межах житла включає лише ізоляцію на визначений час: цілодобово або на певний період, наприклад з 22 до 6 години. Можливість встановлення інших обмежень під час домашньому арешту в законі не передбачено. Проте на підозрюваного, обвинуваченого при обранні до нього цього запобіжного заходу як такого, що не пов'язаний з триманням під вартою, може бути покладено один або кілька обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

Зауважимо, що домашній арешт не повинен обмежувати права та свободи людини, тому в ухвалі має бути вмотивована судом вказівка на окремі обмеження. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй

стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила), затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року № 45/110, передбачають, що конкретні обмеження для обвинуваченого (підозрюваного) формулюються в практичній і чіткій формі, і їх кількість за можливості зводиться до мінімуму (пункти 2.6; 12.2). У процесі застосування не пов'язаних із тюремним ув'язненням заходів дотримується право обвинуваченого на особисте життя, а також право на особисте життя його родини (п. 3.11) [88].

Можна констатувати, що відповідні правові норми значно розширюють права підозрюваного та обвинуваченого, щодо яких обрано такий запобіжний захід і які не мають постійного місця проживання або через хворобу під час (кримінального провадження) знаходження під домашнім арештом не можуть перебувати за місцем свого проживання.

Крім того, законодавець виділяє категорію осіб, до яких через певні умови, а саме: досягнення відповідного віку, стану здоров'я, сімейного стану – повна ізоляція є недоцільною й доречно обрати запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Ми вважаємо, що такі особливості щодо певних категорій осіб повинні враховуватися при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту і в КПК України.

Зокрема, доцільно брати до уваги окремі положення, що стосуються стану здоров'я підозрюваного або обвинуваченого (місцем його утримання під домашнім арештом може бути визначено лікувальну установу). Суд, обираючи такий запобіжний захід може обмежити особу не лише в пересуванні, а й у спілкуванні, при цьому забороняється обмежувати особу у її праві використовувати телефонний зв'язок для виклику швидкої медичної допомоги, співробітників правоохоронних органів, аварійно-рятувальних служб у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також для спілкування з контролюючим органом, особою, що провадить нагляд [58].

Що ж до заборони особам, які перебувають під домашнім арештом, отримувати та відправляти кореспонденцію, вважаємо, що це питання потребує

розширеного тлумачення. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про поштовий зв'язок», письмова кореспонденція – це прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети [133, ст. 39]. Під час домашнього арешту додатково може бути передбачене обмеження на отримання та надсилання всіх поштових і телеграфних відправлень (кореспонденції, посилок, прямих поштових контейнерів, телеграм), а також обмеження на користування іншими послугами зв'язку (крім поштових переказів грошових коштів).

Враховуючи викладене, пропонуємо доповнити частину 1 статті 181 КПК України «Домашній арешт» пунктом 2 у такій редакції: «При застосуванні домашнього арешту до підозрюваного, обвинуваченого можуть бути застосовані такі обмеження: 1) заборону виходу з помешкання цілодобово або певний час; 2) заборону на ведення телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку (не узгоджених із слідчим), за винятком випадків життєвої необхідності; 3) заборону на спілкування з певними особами та прийняття невідомих слідству осіб; 4) застосування електронних засобів контролю та покладання обов'язку носити такий пристрій при собі; 5) покладання обов'язків відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, особисто телефонувати в орган досудового розслідування або інші органи, що здійснюють нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, або бути присутнім там у відповідний час; 6) встановлення спостереження за підозрюваним, обвинуваченим або їхнім житлом, а також охорона їхнього житла або відведеного їм приміщення в якості житла; 7) інші заходи, що забезпечують належну поведінку та ізоляцію підозрюваного, обвинуваченого від суспільства».

За невиконання підозрюваним, обвинуваченим зобов'язань, передбачених такими запобіжними заходами, як особисте зобов'язання та особиста порука, на них накладається грошове стягнення. Аналогічної норми щодо домашнього арешту немає. Існує думка, що необхідно передбачити грошову відповідальність особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, за невиконання нею своїх обов'язків. Ми погоджуємося з

нею, оскільки наявність такої відповідальності буде додатковим фактором, що стимулюватиме підозрюваного, обвинуваченого дотримуватися покладених на нього обов'язків.

Зокрема, у законодавстві України необхідно законодавчо визначити форму та зміст відповідальності особи, до якої застосовано домашній арешт, а також чітко встановити суму, яку підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний сплатити у разі порушення порядку перебування під домашнім арештом.

Відповідно до міжнародно-правових норм, повинен бути встановлений спеціальний строк домашнього арешту. Так, у ч. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. передбачено, що кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення [90].

Позитивним є також те, що КПК України 2012 року чітко встановлює строки можливого застосування домашнього арешту – 2 місяці. За необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений до 6 місяців за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України, але зазначений строк є остаточним. Це стимулюватиме правоохоронні органи в стислі строки завершити досудове розслідування. По закінченні цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід скасовується [65, с. 410].

На жаль, законодавцем чітко не прописана процедура автоматичного скасування такого заходу, що може створити проблеми на практиці.

Доцільно звернути увагу на порядок оскарження домашнього арешту. Так, ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні, або про продовження строку домашнього арешту чи відмову в його продовженні може бути оскаржена в апеляційному порядку (п. п. 4, 5 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 395 КПК України, апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді подається протягом п'яти днів з дня її оголошення та повинна відповідати вимогам, передбаченим ст. 396 КПК України.

Що ж до провадження в суді касаційної інстанції, то, згідно із ч. 4 ст. 424 КПК України, ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають. Цікавим є питання про те, яким саме чином буде здійснюватися контроль за виконанням домашнього арешту. КПК України (ст. 181) передбачено, що цим будуть займатися працівники органів внутрішніх справ, які з метою належного контролю за особою та за виконанням вимог, покладених на неї під час досудового розслідування, уповноважені з'являтися за місцем проживання цієї особи, вимагати надання усних чи письмових пояснень з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань [67].

Домашній арешт як запобіжний захід має низку переваг. Враховуючи, що особа усвідомлює невідворотність покарання, домашній арешт дає можливість підозрюваному, обвинуваченому зберегти соціальні та сімейні зв'язки, а в деяких випадках і продовжити працювати та забезпечувати свою родину. Особливо актуальним це є у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений є єдиним годувальником у родині.

Погоджуємося з висновком О. П. Кучинської, яка вважає слушним застосування домашнього арешту до неповнолітніх осіб, що обвинувачуються у вчиненні злочинів, адже їхнє перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи у слідчому ізоляторі не тільки не чинить виховного впливу, а й навпаки – шкодить дитячій психіці. Такий запобіжний захід можна було б застосовувати й до групи осіб із особливими потребами, перебування яких під вартою є небажаним, зокрема, це особи, які страждають на певні хвороби, що не підлягають лікуванню, мають на утриманні неповнолітніх дітей, особи похилого віку [72, с. 19].

Про доцільність застосування домашнього арешту висловилися

В. І. Фаринник та С. М. Сидоренко, які, аналізуючи статистичні дані, вказали на значну кількість заарештованих осіб. Введення домашнього арешту допомагає розвантажити переповнені слідчі ізолятори [182].

Домашній арешт є більш гуманним, він заподіює менше шкоди людині і суспільству в контексті збереження фізичного і психологічного благополуччя підозрюваного або обвинуваченого. Цей захід процесуального примусу відповідає світовим тенденціям у галузі прав людини.

Із психологічної точки зору домашній арешт для особи, до якої він застосовується, та членів сім'ї такої особи є менш стресовим і психологічно травматичним запобіжним заходом, оскільки підозрюваний (обвинувачений) буде проживати в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування з родиною (що дуже важливо, зокрема у випадках, коли у родині є малолітні діти або особи, що потребують стороннього догляду), заняття спортом, користування мультимедійною технікою та звичними зручностями щоденного життя тощо. Окрім цього, ще є низка теоретичних питань, пов'язаних із визначенням поняття та особливостей застосування домашнього арешту і практичних проблем його застосування.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що введення такого запобіжного заходу, як домашній арешт сприяє зменшенню кількості людей, що знаходяться в слідчих ізоляторах приблизно на третину, скоротити витрати бюджету і держави на утримання цих людей, на оплату персоналу, який там працює, на утримання будівель і споруд. Саме така економія Держбюджету дасть можливість закупити електронні засоби контролю.

2.2. Процесуальний контроль та нагляд за законністю й обґрунтованістю застосування домашнього арешту

Питання контролю і нагляду за законністю й обґрунтованістю застосування запобіжних заходів є одним із найважливіших у кримінальному провадженні України. Адже такі заходи обмежують права і свободи людини та

громадянина, передбачені Конституцією й іншими нормативно-правовими актами [61, ст. 3].

Місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів можна визначити залежно від органів, які здійснюють контроль за його виконанням. Так, контроль за виконанням особистого зобов'язання та особистої поруки здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду – прокурор; контроль за внесення грошових коштів на відповідний рахунок заставодавцем здійснює слідчий, прокурор, суд (заставодавець зобов'язаний надати цим органам документ, що підтверджує ці дії) [67]. Особи, до яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою, утримуються в слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних силах України, іноді – в ізоляторах тимчасового тримання. Відповідно до Закону України «Про попереднє ув'язнення» (ст. 5), забезпечення порядку тримання під вартою осіб у місцях попереднього ув'язнення покладається на адміністрацію місць попереднього ув'язнення [131].

Щодо домашнього арешту в КПК України (ст. 181) зазначено, що контроль за виконання цього запобіжного заходу здійснюють працівники органів внутрішніх справ. Однак не вказано, які саме підрозділи органів внутрішніх справ будуть зобов'язані здійснювати такий контроль.

На відміну від інших запобіжних заходів, у КПК України (ч. 5 ст. 181) закріплено, які конкретні способи контролю можуть бути застосовані до підозрюваного, обвинуваченого при обранні домашнього арешту: органи внутрішніх справ можуть з'являтися в житло підозрюваного, обвинуваченого, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на цих осіб обов'язків, використовувати електронні засоби контролю [67].

Наукові розробки проблем, пов'язаних із перспективами прокурорського нагляду, у зв'язку з розширенням сфери впливу судового контролю та необхідністю їх ефективної взаємодії на досудових стадіях кримінального

провадження, як і з'ясування нової ролі судової влади та її переваг перед іншими формами у захисті конституційних прав людини, мають надзвичайно важливе наукове та практичне значення. Адже з проблемою розширення судового контролю тісно пов'язані й питання нового підходу до організації та здійснення наглядової діяльності прокуратури, переосмислення на законодавчому рівні повноважень прокурора. Не менш важливу роль у застосуванні запобіжних заходів (особливо при винесенні рішення про застосування запобіжного заходу) відіграє слідчий суддя та суд [67, ч. 4 ст. 176]. Тож цілком зрозуміло, чому в теоретичних розробках з цієї проблематики постійно звертається увага на необхідність фундаментальних наукових досліджень нової, ще малодослідженої інституції – контрольної діяльності суду (слідчого судді), її правової природи, сутності, змісту, визначення її об'єкта і предмета, видів, форми, процедури і меж, а також співвідношення із прокурорським наглядом.

Чітка регламентація процесуальної діяльності на початковому етапі досудового провадження є передумовою законності та обґрунтованості подальшого розслідування, а відтак – і судового розгляду, тобто є однією з гарантій законності кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Адже ці основоположні засади кримінального процесу можуть бути реалізовані, а права громадян – надійно захищені лише за умови, що кожному факту порушення закону вчасно даватиметься належна правова оцінка шляхом встановлення точної відповідності обставин події, що містить склад кримінального правопорушення, фактичним даним.

Особливості інституту запобіжних заходів визначають два важливі аспекти діяльності прокурора щодо їх застосування. По-перше, участь прокурора у застосуванні запобіжних заходів спрямована на забезпечення дієвості кримінального провадження. По-друге, прокурор повинен наглядати за додержанням прав і законних інтересів особи при застосуванні запобіжних заходів. Виокремлення їх відповідає таким сформульованим у науковій юридичній літературі загальним напрямам діяльності прокурора у

кримінальному провадженні, як забезпечення прав і законних інтересів особи (правозахисна діяльність) та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням [82, с. 58]. Ці напрями прокурорської діяльності щодо застосування запобіжних заходів перебувають у нерозривній єдності та взаємозв'язку, і їх поєднання дає змогу прокурору досягти спеціальних завдань участі в кримінальному провадженні, сформульованих у КПК України (ст. 2), визначених у Законі України «Про прокуратуру».

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» (Розділ IV), прокурор на всіх стадіях кримінального провадження зобов'язаний своєчасно вживати передбачених законом заходів для усунення порушень закону і наділений у зв'язку з цим дієвими важелями для здійснення відповідного правового реагування на виявлені порушення [135].

Законодавством не передбачено можливості внесення клопотання про застосування запобіжного заходу всупереч процесуальній позиції або «в обхід» прокурора. Наприклад, коли слідчий переконаний у необхідності застосування певного запобіжного заходу, а прокурор дотримується іншої думки, остаточне рішення про внесення клопотання буде прийнято прокурором вищого рівня [66].

Оцінюючи роль прокурора на цьому етапі, доцільно підтримати висновок дослідників про те, що в кожному випадку застосування запобіжного заходу прокурор фактично попередньо вирішує зазначене питання, здійснюючи при цьому досудову перевірку законності й обґрунтованості застосування конкретного запобіжного заходу під час кримінального провадження. Без позитивного волевиявлення прокурора щодо необхідності застосування запобіжного заходу, оформленого у вигляді клопотання встановленої форми, складеного або затвердженого прокурором, слідчий суддя не має права розглянути і вирішити це питання [29, с. 341]. Отже, прокурор та слідчий є ініціаторами застосування запобіжного заходу, визначаючи вид і зміст зобов'язань, які вони передбачають.

Також прокурор бере участь у вирішенні питання про застосування запобіжного заходу слідчим суддею, судом, що здійснюється шляхом участі

прокурора у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. Відповідно до КПК України (ч. 1 ст. 193), розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу відбувається за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника. Таким чином, прокурор є обов'язковим учасником такого розгляду і зобов'язаний доводити перед слідчим суддею, судом обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Прокурор доведеністю та переконливістю своєї позиції впливає на остаточне рішення слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу, оскільки, згідно з нормами КПК України (ч. 2 ст. 194), слідчий суддя, суд зобов'язані постановити ухвалу про відмову у застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе наявність вказаних обставин. Якщо прокурор доведе наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, але не доведе наявність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, та недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, відповідно до ч. 3 ст. 194 КПК України, слідчий суддя, суд має право зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом [67].

Якщо при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу прокурор доведе обставини, передбачені пунктами 1 та 2 ч. 1 ст. 194 КПК України (наявність обґрунтованої підозри та наявність ризиків), але не доведе недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, слідчий суддя, суд має право застосувати більш м'який запобіжний захід, ніж той, який зазначений у клопотанні, а також покласти на підозрюваного, обвинуваченого передбачені

законом обов'язки, необхідність покладення яких встановлена з наведеного прокурором обґрунтування клопотання [67].

Як результат, прокурор зобов'язаний перед слідчим суддею, судом довести умови та підстави для застосування конкретного запобіжного заходу, аби переконати їх у тому, що рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, відповідає характеру певного суспільного інтересу (визначеним у КПК України конкретним підставам та меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості [125].

Можна зробити висновок, що при винесенні рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, слідчий, прокурор та слідчий суддя постійно співпрацюють між собою. Саме їх спільна робота дає можливість винести законно правильне рішення та здійснити швидке, повне й неупереджене розслідування та судовий розгляд матеріалів кримінального провадження.

Аналізуючи думки вчених-процесуалістів [103, с. 14–15], можна виокремити такі умови обрання домашнього арешту: 1) внесення слідчим, прокурором відомостей до ЄРДР; 2) наявність процесуального оформленого суб'єкта, до якого обирається запобіжний захід; 3) наявність підстав обрання домашнього арешту; 4) дотримання процедури подання клопотання про застосування домашнього арешту; 5) можливість здійснювати контроль за дотриманням домашнього арешту. Лише за умови їх дотримання можна говорити про законність та обґрунтованість застосування домашнього арешту та можливості здійснювати контроль та нагляд за його виконанням.

Відповідно до ч. 4 ст. 181 КПК України, орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження [67].

Новим у КПК України є й те, що при застосуванні домашнього арешту для його безумовного виконання можуть застосовуватися ЕЗК.

Доцільним простежити історію запровадження ЕЗК за кордоном.

Піонерами застосування систем електронного контролю по праву вважаються Сполучені Штати Америки. Там такі засоби почали використовувати ще на початку 80-х ХХ століття. Існує навіть офіційна історія виникнення ідеї. Як стверджують американці, її автором є суддя Джек Лав з пересічного містечка Альбукерке, що в штаті Нью-Мексико (США). На цю геніальну думку його нашттовхнув комікс «про пригоди Людини-павука». Кажуть, що в одній із історій електронний радар одягли Спайдермену на руку, аби слідкувати, де той перебуває.

Недовго думаючи, Джек Лав вирішив реалізувати ідею браслета на практиці. Прошло кілька років, і, коли стихли насмішки, яким спочатку піддавали дивакуватого суддю колеги, у 1983 році вийшла перша партія таких електронних пристроїв. Влада міста протестувала їх на 5 правопорушниках, використовуючи прилади як альтернативу попередньому ув'язненню. А вже наприкінці того ж року Верховний суд Нью-Мексико дозволив використання електронних систем стеження та засудження осіб, які вперше скоїли злочини невеликої тяжкості, до домашнього арешту з обов'язковим носінням електронних браслетів на щиколотці [113].

У наш час така система моніторингу використовується в 49-ти штатах США і ще в понад 60 країнах. За приблизними підрахунками, електронні браслети носять приблизно 200 тис. осіб, що перебувають у статусі підозрюваних, обвинувачених або засуджених [113]. Понад 60 країн світу ефективно використовують цю систему і як вид запобіжного заходу протягом кримінального провадження, і як альтернативу місцям позбавлення волі під час відбуття покарання.

Одним із перших українців, до яких було застосовано розглядуваний запобіжний захід, був колишній Прем'єр-міністр України П. І. Лазаренко. 4 вересня 1998 року Генеральна прокуратура України проти нього порушила кримінальну справу за розкрадання державного майна в особливо великих розмірах. 17 лютого 1999 року Верховна Рада України ухвалила рішення про зняття депутатської недоторканності з П. І. Лазаренка. За тиждень перед цим

він виїхав з України; перебував в ув'язненні під слідством у США, а також під слідством в Україні.

Судовий процес проходив в Сан-Франциско, оскільки в Каліфорнії його сім'я володіє ранчо. 25 серпня 2006 р. в Сан-Франциско П. І. Лазаренко був засуджений до 97 місяців тюремного ув'язнення і штрафу в 10 млн. доларів за відмивання грошей і інші злочини. Більше п'яти років він провів під домашнім арештом у власній квартирі в Сан-Франциско. Потім, як повідомляли українські ЗМІ з посиланням на бюро в'язниць США, термін утримання П. І. Лазаренка під вартою був скорочений на 7 місяців – до 1 листопада 2012 року. У результаті рішення судді сума доведених фінансових зловживань скоротилася до 4,5–5 млн. доларів.

Після домашнього арешту значну частину покарання П. І. Лазаренко відбував у федеральній тюрмі Federal Correctional Institution міста Дублін (Каліфорнія). А за рік до визволення П. і. Лазаренка перевели до в'язниці Federal Correctional Institution в місті Термінал Айленд поблизу Лос-Анжелеса. 1 листопада 2012 року Павло Лазаренко був звільнений [73].

Статистика свідчить, що кожного дня у світі виносяться тисячі судових рішень щодо застосування електронного моніторингу. ЕЗК досить популярні в Європі, а нещодавно їх упровадили й сусідні з Україною держави – Білорусь та Російська Федерація.

Згідно із положеннями ст. 195 КПК України, застосування ЕЗК полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю і негайно сигналізуватиме про спроби зробити щось подібне. До того ж цей пристрій не повинен завдавати значних незручностей, а тим більше становити небезпеку для життя і здоров'я особи. Забороняється застосовувати ЕЗК, які не пройшли сертифікацію відповідно до чинного законодавства [24, с. 11].

Працівники органу внутрішніх справ при отриманні ухвали слідчого судді,

суду про обрання підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та постановленні на облік такої особи з метою здійснення контролю за її поведінкою застосовують ЕЗК, якщо такий обов'язок було покладено на підозрюваного (обвинуваченого) відповідною ухвалою, а також повідомляють про це слідчого або суд, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

Відповідно до наказу МВС України від 9 серпня 2012 р. № 696 «Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю», на виконання ухвали слідчого судді, суду працівник органу внутрішніх справ:

- негайно знайомить підозрюваного (обвинуваченого) з ухвалою слідчого судді, суду та вручає йому копію ухвали про застосування стосовно нього запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Роз'яснює підозрюваному (обвинуваченому) сутність запобіжного заходу, обмеження, які визначені в ухвалі. Складає протокол оголошення підозрюваному (обвинуваченому) ухвали слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу та вручення її копії;

- роз'яснює підозрюваному (обвинуваченому) вимоги, які пов'язані із застосуванням ЕЗК, що визначені в ухвалі слідчого судді, суду. Складає протокол про роз'яснення підозрюваному (обвинуваченому) обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України;

- за участю представника уповноваженого підрозділу, якому працівник органу внутрішніх справ вручає копію ухвали слідчого судді, суду, роз'яснює підозрюваному (обвинуваченому) правила користування ЕЗК, техніку безпеки поводження з ним. Складає протокол про роз'яснення підозрюваному (обвинуваченому) правил користування ЕЗК;

- може бути присутнім під час закріплення на тілі підозрюваного (обвинуваченого) електронного браслета або персонального трекера та приведення їх у дію;

- про закріплення на тілі підозрюваного (обвинуваченого) електронного браслета або персонального трекера негайно повідомляє слідчому, прокурору,

слідчому судді, суду;

– про поведінку підозрюваного (обвинуваченого), а також порушення цієї особою зобов'язань, зазначених в ухвалі, негайно інформує слідчого, прокурора та суд тощо [126, ст. ст. 3.1–3.9].

Крім електронного браслета, відповідно до згаданого наказу МВС України, можна застосовувати й інші засоби електронного контролю за підозрюваними (обвинуваченими): електронний моніторинг, мобільний контрольний пристрій, мобільний пульт моніторингу, персональний трекер, ретранслятор, сервер моніторингу, стаціонарний пульт моніторингу, стаціонарний контрольний пристрій [126].

Згідно із зазначеним наказом електронний прилад, виготовлений у вигляді браслета, називається персональним трекером, що буде подавати сигнал на стаціонарний контрольний пристрій, який знаходиться в житлі заарештованого, а він (пристрій), у свою чергу, буде цілодобово передавати дані на сервер моніторингу, розміщений в будівлі місцевого органу внутрішніх справ. Через нього ж буде здійснюватися голосовий зв'язок людини з черговим працівником міліції. Якщо обвинуваченому буде дозволено ходити на роботу і вільно пересуватися в денний час, він повинен буде брати з собою мобільний контрольний пристрій, що дозволить відстежувати його місцезнаходження за допомогою глобальних навігаційних супутникових систем GPS / ГЛОНАСС [113].

Проаналізувавши міжнародний досвід більше ніж за 30 років, можна констатувати, що використовуються три основних типи пристроїв для моніторингу перебування особи.

Перший та найпростіший (як у технологічному, так і в економічному плані) – це контроль за допомогою звичайної телефонної лінії. Цей засіб контролю складається з двох пристроїв. Один, розміром із телефонний апарат, під'єднується до звичайної телефонної розетки. Інший – легкий електронний браслет, що кріпиться на зап'ясті або, найчастіше, на нозі в ділянці щиколотки. Між пристроями встановлено зв'язок, і коли браслет віддаляється на відстань,

більшу від запрограмованої, подається сигнал тривоги. Він надходить на центральний сервер, а звідти – особі, яка здійснює безпосередній моніторинг конкретного правопорушника. Це може бути оператор за пультом спостереження в обласному відділенні внутрішніх справ, наприклад, як у Росії, або офіцер із пробації, який отримує сигнал безпосередньо на свій айфон, як у США. При застосуванні домашнього арешту межі так званої допустимої зони можуть становити, наприклад, 30–50 м [113].

18 грудня 2013 року голову ВМГО «Національний Альянс» Майю Москвич звинуватили в тому, що вона була співорганізатором акції, коли з приміщення Волинської обласної ради винесли три портрети Президента України Віктора Януковича, а на Театральному майдані один портрет повісили на ялинку. На сцені Майя Москвич закликала інших кидати в урни портрет В. Януковича. За рішенням Луцького міськрайонного суду до неї застосували запобіжний захід у вигляді домашнього арешту та носіння ЕЗК, заборонили виїжджати за межі області і відвідувати Театральний майдан у місті Луцьку. Майя зауважує, що через те, що пристрій, одягнутий на ногу, створює певні незручності, вона не може займатися спортом, оскільки пристрій потрібно берегти від ударів. Також не зможе одягати колготки і не уявляє, яке взуття собі придбати, щоб їй було зручно [2].

Другий тип – це аналогічний прилад моніторингу з використанням мобільного зв'язку. Така система більш придатна для міської місцевості, проте може виявитися неефективною в сільській місцевості, де стільниковий сигнал слабший.

Третій тип – це стеження за допомогою глобальної системи позиціонування (GPS). Складається з того ж браслета, переносного навігатора та стаціонарного передавача, що міститься вдома. Застосування такого типу моніторингу є дорогим, але це дає змогу встановити реальне місцезнаходження особи за допомогою системи супутникового стеження. Переважна більшість країн використовують супутникову систему NAVSTAR GPS, Російська ж Федерація – ГЛОНАСС (Глобальну навігаційну супутникову систему), що

залишилася ще з радянських часів [113].

У деяких країнах для більшої ефективності використовують змішані типи моніторингу. Тому принцип роботи всіх пристроїв один і той самий: пов'язані між собою стаціонарний передавач та персональний браслет, які фіксують перебування особи в певному місці. Різняться вони лише способами зв'язку цього пристрою із центральним сервером.

Зовні браслет схожий на спортивний годинник: чорний ремінець шириною понад 2 см і така сама чорна коробочка. На браслетах є спеціальний замок. Перед закріпленням приладу підбирається оптимальний розмір для зручності носіння. Через увесь ремінь браслета проходить суцільна титанова пластина, і під час закріплення відбувається замикання кола та автоматична активація пристрою.

Кожне таке кільце має своє індивідуальне кодування та пароль. Браслети захищені від несанкціонованого втручання. За спроби пошкодити або зняти браслет прилад відразу ж сигналізує операторові чи іншому працівникові, відповідальному за особу, яка перебуває під моніторингом.

Такі браслети протиударні, витримують як перепади температур, так і перебування у воді. Наприклад, російські вироби здатні витримати температуру до 120°C та занурення під воду на глибину до 40 м.

У випадку необхідності виїзду за межі визначеної території можна подати до суду чи працівникові правоохоронного органу, який відповідає за особу, обґрунтоване клопотання про тимчасове розширення меж дозвільної зони, наприклад, для поїздки в суд апеляційної інстанції для участі в розгляді скарги.

Але перебування особи під домашнім арештом не є безпрецедентними. Уже відомі випадки втечі осіб з під домашнього арешту, шляхом зняття ЕЗК. 4 жовтня 2014 року підозрюваний у розстрілах на Майдані Дмитро Садовник позбувся ЕЗК та залишив своє місце проживання [26].

У Російській Федерації, перш ніж розпочати широке використання електронного моніторингу, протягом кількох років реалізовувався проект під назвою «Контрольована воля». Він передбачав, окрім іншого, закупівлю

спеціального обладнання, навчання персоналу, в окремій області, як експеримент, почали застосовувати електронний моніторинг. Засуджені, які погодились одягти браслети, перебували на волі, а не в колоніях. Результати експерименту засвідчили, що самі ж засуджені переживали за справність браслетів та дуже бережливо ставилися до них. А поодинокі сигнали тривоги, які з'являлись на пульті в диспетчера, свідчили не про спробу зняти чи пошкодити браслет, а про невеликий брак в окремих пристроях [113].

У Сполучених Штатах Америки електронні браслети зазвичай носять особи, підозрювані чи вже засуджені за викрадення автомобілів, за злочини, пов'язані з наркотиками, особи, що порушують правила дорожнього руху чи зловживають спиртними напоями.

Застосовують такі засоби контролю й до осіб, причетних до статевих злочинів. Наприклад, усім відомий экс-голова МВФ Домінік Стросс-Кан, якого підозрювали в домаганнях покоївки, під час попереднього розслідування перебував під домашнім арештом та носив електронний пристрій [5, с. 78].

У Франції парламент розглянув у першому читанні законопроект, який (у разі його ухвалення) дозволить суддям зобов'язувати осіб, причетних до скоєння статевих злочинів, носити електронні браслети протягом певного періоду навіть після відбуття покарання з метою контролю та запобігання вчиненню нових протиправних дій.

У Швеції «контрольовану волю» можуть самостійно обрати для себе, як альтернативу, злодії та водії, винні в вчиненні ДТП [113].

В Ізраїлі на прохання адвокатів суд може прийняти таке рішення навіть стосовно осіб, які перебувають під слідством. В експериментальному порядку такі браслети почали використовувати у Франції, Швейцарії та Південній Кореї.

В Австрії електронні браслети одягають на достроково звільнених осіб, яких було засуджено на строк менше трьох років. Погодившись одягти такий браслет, можуть достроково вийти з в'язниці й естонські ув'язнені. У цій країні браслети застосовують з 2006 року [24].

В Іспанії поняття домашнього арешту взагалі відсутнє, проте тут діє так зване тимчасове примусове розміщення поза в'язницею. Це покарання передбачене для тих порушників, які вчинили злочин невеликої тяжкості, що передбачає позбавлення волі на строк до 12 діб. При цьому порушник може вимагати від суду дозволу відбувати покарання у вихідні й у святкові дні. Майже 95% випадків подібного покарання застосовуються до футбольних фанатів. Домашній арешт як міра покарання тут використовується для придушення протестних рухів [31].

У кримінальному процесі України електронний моніторинг є лише додатковою гарантією забезпечення виконання підозрюваним чи обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків, основним з яких є з'явлення до суду.

Альтернатива використання ЕЗК є позитивним явищем, що дає можливість обрати волю замість тримання під вартою.

У випадку виявлення несправностей або пошкодження ЕЗК, інших фактів, які свідчать про несанкціоноване знімання ЕЗК, черговий пульту моніторингу електронних пристроїв негайно доповідає керівнику. При цьому потрібно розуміти, що у такому випадку буде проведено перевірку причин пошкодження пристрою, результати якої можуть бути невтішними для підозрюваного чи обвинуваченого – підставою для зміни запобіжного заходу.

Але якщо такий засіб електронного контролю все-таки застосований, то, відповідно до частини 6 статті 195 КПК України, відмова від його носіння, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а також намагання вчинити зазначені дії, розцінюються як невиконання обов'язків, покладених ухвалою слідчого судді або суду на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту [67].

Зокрема, у КК України відсутня норма про покарання за втечу з-під домашнього арешту, і тому взятий під домашній арешт може собі дозволити його ігнорувати. Статтею 393 КК України передбачено відповідальність лише за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, вчинену особою, яка відбуває

покарання у вигляді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні.

Домашній арешт у період досудового розслідування чи судового провадження не розглядається як попереднє ув'язнення, і тому за втечу із-під домашнього арешту за статтею 393 КК України підозрюваний, обвинувачений дійсно не може нести відповідальність.

Але це не означає, що можна безкарно не виконувати судові рішення. Згідно з частиною 1 статті 382 КК України, умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років [64].

Умисне протиправне залишення того місця перебування, яке передбачено в ухвалі слідчого судді або суду про домашній арешт, є умисним невиконанням судового рішення, тому за нього треба нести кримінальну відповідальність. Вона неможлива лише в тому випадку, коли буде встановлено, що особа не вчиняла того кримінально-караного діяння, за яке піддана домашньому арешту, або не винна в ньому, або запобіжний захід був обраний незаконно.

Як результат, під час виконання запобіжного заходу прокурор здійснює нагляд за додержанням встановлених законом порядку і умов безпосередньої реалізації запобіжного заходу. При цьому необхідно враховувати, що у законодавстві передбачено диференціацію суб'єктів виконання різних запобіжних заходів. Однією з новацій КПК України є суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також запровадження з цією метою інституту слідчого судді як особи, яка спеціально уповноважується на здійснення такого контролю.

Враховуючи викладене, пропонуємо доповнити частину 5 статті 181 КПК України пунктом 2 з таким формулюванням: «Перевірка наявності особи під домашнім арештом може проводитися не більше двох разів в денний час і не

більше одного разу в нічний час. Перебування посадової особи у житлі арештованого допускається за згодою його та осіб, які проживають разом з ним, і не повинно перевищувати тридцяти хвилин».

КПК України покладає на слідчого суддю значний обсяг функцій та обов'язків, які він має виконувати. Функції слідчого судді в ході кримінального провадження можна умовно поділити на кілька груп: 1) розгляд питань, які стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів); 2) нагляд за дотриманням законності в питаннях затримання особи та утримування її під вартою; 3) надання дозволів на вчинення окремих слідчих дій в ході досудового розслідування; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення питань щодо поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник та щодо направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи; 6) функції слідчого судді в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [98, с. 178–181].

Розділ II КПК України регламентує повноваження слідчого судді під час досудового розслідування матеріалів кримінального провадження за клопотанням відповідних осіб (як правило, слідчого за погодженням з прокурором) вирішує питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження як: 1) привід; 2) накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження за невиконання ними процесуальних обов'язків, зокрема за неявку на виклик без поважних причин; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади особи; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) застосування запобіжних заходів, затримання особи.

Відповідно до ч. 3 ст. 176 КПК України, слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних

заходів, передбачених частиною 1 відповідної статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою [67].

Таким чином, на етапі визначення виду запобіжного заходу прокурор повинен переконатися особисто і переконати у цьому слідчого суддю або суд, що за певної ситуації необхідний саме домашній арешт або ж інший вид запобіжного заходу. На наш погляд, це має бути обґрунтовано тим, що запобіжні заходи, які не передбачають обмеження особистої свободи, за конкретної ситуації можуть бути неефективні, але застосування більш суворого запобіжного заходу, як тримання під вартою, є виправданим.

Уповноважений працівник органу внутрішніх справ виїздить до місця проживання підозрюваного, обвинуваченого, роз'яснює йому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки самостійного його зняття або неправомірного втручання в його роботу, з метою ухилення від контролю, про що складається протокол, примірник якого надається підозрюваному, обвинуваченому та повідомляє про наслідки невиконання покладених обов'язків, передбачених ст. 179 КПК України.

Закріплення та зняття електронних браслетів, використання інших пристроїв системи електронного контролю здійснюють слідчі та працівники органів внутрішніх справ після відповідної спеціальної підготовки. Браслет закріплюється на тілі підозрюваного, обвинуваченого. Під особистий підпис йому вручається пам'ятка експлуатації електронного засобу контролю та відбирається зобов'язання про повну матеріальну відповідальність за цілісність та збереження закріпленого за ним обладнання.

Складається довідка-реєстр, яка надається слідчому та працівнику органу внутрішніх справ, що здійснює контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом. Про застосування електронного засобу контролю негайно повідомляє слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд. Закріплений на тілі особи пристрій дає змогу

відслідковувати і фіксувати його місцезнаходження. Пристрій захищений від самотійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та може сигналізувати про спроби вчинити такі дії. Вчинення особою однієї з перерахованих дій є підставою для зміни запобіжного заходу у виді домашнього арешту на тримання під вартою. Це є додатковим стримуючим «стимулом» для особи, до якої він застосовується [98, с. -178-181].

Кожен захід забезпечення кримінального провадження, у тому числі й кожен запобіжний захід чи негласна слідча дія, мають свої особливості, проблемні і суперечливі моменти у їх правовій регламентації. Безліч питань виникне, очевидно, і під час їх практичного застосування. Однак нині вже можна говорити, що в їх правовій регламентації багато прогресивних рис. Тому до слідчих суддів закон висуває підвищені вимоги щодо оперативності розгляду ними клопотань, вимагає належної уваги, проникливості і далекоглядності у прийнятті рішень, встановлюючи необхідність у багатьох ситуаціях ухвалювати рішення негайно, віддаючи їм право вирішення найбільш делікатних для особи питань – питань обмеження її прав і свобод.

Напрямок реформування кримінального процесу, окреслений нормами КПК України, є правильним, оскільки повноваження слідчого, прокурора та судді щодо контролю та нагляду за законністю й обґрунтованістю обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту забезпечить захист прав та законних інтересів громадян [103, с. 178–181].

Отже, метою нагляду прокурора та судового контролю є додержання законів при застосуванні запобіжного заходу, який включає такі аспекти: 1) визначення і перевірку прокурором підстав для застосування зазначеного запобіжного заходу при погодженні відповідного клопотання слідчого або самотійного складання такого клопотання; 2) відстоювання перед слідчим суддею, судом необхідності застосування конкретного запобіжного заходу при розгляді ним відповідного клопотання; 3) перевірку відповідності закону порядку і умов застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного

заходу; 4) контроль і нагляд за додержанням законів щодо продовження строків застосування запобіжних заходів, а також припинення їх застосування. Як результат, нагляд прокурора та судовий контроль є дієвою гарантією забезпечення законності при застосуванні запобіжних заходів, слугуючи при цьому як захисту прав особи, до якої він застосований, так і виконанню завдань кримінального провадження, що сприяє розширенню сфери застосування запобіжних заходів у вітчизняному кримінальному процесі [28, с. 125].

Як запобіжний захід, домашній арешт дасть можливість зменшити кількість осіб, що знаходяться в слідчих ізоляторах, витрати державного бюджету на їх утримання, на оплату праці персоналу, на утримання будівель і споруд, а економія коштів держбюджету – закупити електронні браслети й інші необхідні прилади для контролю за підозрюваними, обвинуваченими. І найголовніше – домашній арешт забезпечить більшості цих осіб можливість зберегти себе в суспільстві.

У свою чергу, у наказі МВС України «Про уповноваження підрозділів органів внутрішніх справ на здійснення забезпечення електронного контролю» № 1172 від 18 грудня 2012 року передбачено систему органів, на які покладено обов'язок контролю, зокрема, це Головне слідче управління, Головний штаб МВС України та інші органи.

Головним і основним органом, що здійснює контроль, є МВС України, проте частина науковців стверджують, що відповідна функція має бути покладена на судових виконавців Міністерства юстиції України [137].

2.3. Забезпечення застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в кримінальному провадженні України

Останніми роками дедалі більше працівників органів досудового розслідування звертають увагу на питання, яким чином забезпечити захист прав людини і громадянина, яке успішно вирішується у передових країнах європейської та світової співдружності з багатими культурними, соціальними

та правовими традиціями.

Для України, яка останнім часом активізує свої дії на шляху інтеграції у світове співтовариство, зокрема в Європейський Союз, актуальним є приведення національної правової системи у відповідність до вироблених міжнародною спільнотою правових стандартів у процесі застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Проте вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство включає в себе заходи, що тимчасово обмежують права певних учасників кримінального провадження (виклик, грошове стягнення, обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, вилучення майна, затримання особи), а також відомі запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу, домашній арешт, тримання під вартою). Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення його дієвості.

Конституція України (ст. 29) гарантує кожній людині право на свободу та особисту недоторканність, однак передбачає застосування домашнього арешту або тримання під вартою у випадку необхідності або за рішенням суду [61].

Як результат, запровадження домашнього арешту як запобіжного засобу є розумним заходом, оскільки переслідує важливі цілі, проте його забезпечення має бути на найвищому рівні.

Враховуючи мету та суть домашнього арешту як запобіжного заходу, можна сказати, що це крок вперед законодавця, проте будь-який благий намір не залишається без проблем, серед яких можна назвати: 1) встановлення чіткої системи прав та обов'язків працівників правоохоронних органів щодо втручання у життя людей, які спільно проживають з особою, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді арешту; 2) питання щодо систематичності перевірок, ефективності контролю уповноваженими органами та системи дій, що ними вчиняється; 3) звітування особи, щодо якої застосовано домашній арешт, зокрема, телефонування, відповідь на домашні телефонні дзвінки, прибуття за викликом до уповноваженого органу тощо [139].

Усе це повинно бути закріплено на рівні законодавства. За результатами

аналізу ухвал про відмову в задоволенні поданих клопотань щодо обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, основними підставами, за яких слідчими суддями приймалися такі рішення, було встановлення в ході розгляду клопотання недоведеності прокурором наявності обставин, передбачених п. п. 1–3 ч. 1 ст. 194 КПК України, насамперед недоведеності наявності у кримінальному провадженні ризиків, визначених ст. 177 КПК України [67].

При застосуванні такого заходу забезпечення кримінального провадження, як домашній арешт, слідчі судді загалом дотримуються вимог КПК України, але мають місце порушення слідчими суддями процесуального законодавства, що стало підставою для скасування судових рішень.

Розглянемо деякі випадки таких порушень:

1. Недоведеність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення та наявності ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України.

Слідчий суддя Комунарського районного суду м. Запоріжжя, задовольняючи клопотання слідчого СВ. Комунарського РВ ЗМУ ГУ МВС України в Запорізькій області про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту щодо Г., підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України, мотивував своє рішення тим, що прокурором доведено всі обставини, передбачені ч. 1 ст. 194 КПК України, Г. раніше притягався до кримінальної відповідальності за скоєння аналогічного злочину, стосовно підозрюваного виносилась постанова про розшук, Г. не мешкає за місцем своєї реєстрації.

Ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 31 травня 2013 р. скасовано ухвалу слідчого судді, оскільки надані слідчим і прокурором докази не доводять наявності обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним Г. кримінального правопорушення, передбаченого саме ч. 4 ст. 296 КК України. Слідчий суддя при вирішенні питання про наявність ризиків, посилаючись при цьому на те, що підозрюваний був у розшуку, не взяв до уваги ухвалу суду

апеляційної інстанції від 8 травня 2013 р., у якій ризик щодо переховування Г. від органу досудового розслідування визнаний таким, що спростовується матеріалами судової справи та кримінального провадження. Крім того, приймаючи рішення про задоволення клопотання слідчого та застосування відносно Г. запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, суддя, порушуючи вимоги ст. 178 КПК України, не взяв до уваги похилий вік підозрюваного, відсутність судимостей, його соціальні зв'язки у вигляді родини, двох малолітніх дітей, а також те, що підозрюваний є єдиним годувальником у родині.

За таких обставин колегія суддів постановила нову ухвалу, якою відмовила в задоволенні клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та обрала щодо Г. запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання [180].

Слідчий суддя Михайлівського районного суду Запорізької області, відмовляючи в задоволенні клопотання слідчого Михайлівського РВ ГУ МВС України в Запорізькій області про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту щодо Б., мотивував своє рішення тим, що відсутня обґрунтована підозра у скоєнні Б. кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України.

Ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 3 липня 2013 р. скасовано ухвалу слідчого судді, оскільки слідчий суддя, приймаючи рішення, не врахував вимоги ст. 177 КПК України, не взяв до уваги зазначені в клопотанні слідчого обставини щодо обґрунтованої підозри Б. у скоєнні тяжкого злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, та наведені доводи на підтвердження можливості переховування підозрюваного від органів досудового слідства та суду. Слідчим суддею не було враховано дані про особу Б., який не працює, схильний до зловживання спиртними напоями тощо. Колегія суддів постановила нову ухвалу, якою частково задовольнила клопотання слідчого та застосувала щодо підозрюваного запобіжний захід у вигляді домашнього арешту строком на 18 днів, зі строком дії ухвали до

21 липня 2013 р. [180].

2. В ухвалах слідчих суддів не завжди зазначається адреса житла, яке забороняється залишати підозрюваному.

Ухвалою слідчого судді Броварського міськрайонного суду Київської області від 5 червня 2013 р. задоволено клопотання слідчого Броварського МВ ГУ МВС України в Київській області, обрано щодо С. запобіжний захід у вигляді домашнього арешту на строк до 4 серпня 2013 р.

При постановленні цієї ухвали вимоги ч. 3 ст. 196 КПК України слідчим суддею дотримано не було. Зокрема, в ухвалі не зазначено точну адресу житла, яке забороняється залишати підозрюваному.

Згадане стало підставою для скасування ухвали слідчого судді апеляційним судом [180].

3. В ухвалах слідчих суддів не завжди визначається період, у який підозрюваному забороняється залишати житло.

Слідчий суддя Шевченківського районного суду м. Запоріжжя, відмовляючи в задоволенні клопотання слідчого СВ Шевченківського РВ ЗМУ ГУ МВС України в Запорізькій області про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обираючи запобіжний захід у вигляді домашнього арешту строком на 60 днів щодо К., підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України, мотивував своє рішення тим, що підозрюваний порушив підписку про невіїзд, без повідомлення слідчому змінив місце свого проживання, на неодноразові виклики слідчого для проведення слідчих дій не прибував і, усвідомлюючи суворість покарання, намагався сховатися від слідства і суду, тим самим перешкодити провадженню в справі, однак, беручи до уваги наявність у підозрюваного двох неповнолітніх дітей та його щире каяття, слідчий суддя вважає за доцільне застосувати до нього запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 31 травня 2013 р. скасовано рішення судді, оскільки в порушення вимог ч. 3 ст. 196 КПК України

слідчий суддя у своїй ухвалі не зазначив, які обов'язки покладає на підозрюваного, у резолютивній частині ухвали не вказав адресу житла, яке підозрюваному забороняється залишати, та не визначив період, у який підозрюваному забороняється залишати житло [180].

4. В ухвалах слідчих суддів про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту не завжди визначається дата закінчення її дії.

Ухвалою слідчого судді Суворовського районного суду м. Одеси до підозрюваного застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Було визначено адресу, обов'язки, які покладаються на підозрюваного, строк дії ухвали. Однак слідчим суддею не вказано дату закінчення застосованого запобіжного заходу [180].

Тому при розгляді аналізованої категорії клопотань слідчим суддям необхідно враховувати, що у ч. 5 ст. 181 КПК словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений: 1) є власником (співвласником) такого житла; 2) зареєстрований у такому житлі; 3) постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації тощо.

Правильною є практика слідчих суддів, які застосовують домашній арешт як запобіжний захід у згаданих випадках, з'ясувавши при цьому думку власника житла (якщо він відомий) та оцінивши усі обставини в сукупності, у тому числі: міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання; наявність у нього родини й утриманців тощо [180].

Ще одним позитивним моментом дедалі частішого застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, є те, що слідчі на 45% рідше подають клопотання про взяття під варту підозрюваних [45].

За словами радника з правових питань Департаменту юстиції США Мері Батлер, попри позитивну тенденцію, деякі запобіжні заходи застосовуються в Україні не зовсім так, як, наприклад, у Сполучених Штатах. Це в першу чергу стосується домашнього арешту – в США, наприклад «арештантам» дозволяють залишати дім.

Науковці підтримують думку, що домашній арешт доцільно застосовувати до цілої групи осіб з особливими потребами (особи, які страждають на хвороби, що не підлягають лікуванню), мають на утриманні неповнолітніх дітей, та до осіб похилого віку [72, с. 19]. Потрібно звернути увагу, що домашній арешт має активно застосовуватися до неповнолітніх осіб, оскільки він є досить м'яким запобіжним заходом, передбачений КПК України і може мати ефективніший виховний вплив, ніж, наприклад, тримання під вартою.

Впровадження такого запобіжного заходу, як домашній арешт, дає можливість скоротити кількість заарештованих, відправлених до СІЗО та ізоляторів тимчасового тримання осіб приблизно на третину, зменшити бюджетні витрати, дозволяє особам продовжити забезпечувати матеріально себе та членів своєї сім'ї, підтримувати соціальні відносини [182].

Але в практичному застосуванні домашнього арешту є питання, які підлягають вирішенню в найкоротші терміни:

- належне фінансове забезпечення домашнього арешту, ЕЗК (електронних браслетів), адже в Законі України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» не закладено коштів на придбання електроніки для такого контролю;
- порядок закупівлі іноземних засобів контролю та порядок проведення навчання по їхньому застосуванню працівниками органів внутрішніх справ тощо.

Ще одним позитивним моментом запровадження такого запобіжного заходу є те, що наша держава зможе забезпечити належне дотримання закріпленого в статті 5 Європейської Конвенції права на свободу й особисту недоторканність [127].

Так, Україна посіла третє місце серед країн Ради Європи за кількістю рішень Європейського суду з прав людини, винесених за зверненнями проти неї. За даними суду, найбільш часто в Україні порушується право на чесний суд, на захист власності, на ефективний правовий захист, на розгляд справи в

розумні строки, а також право на свободу і безпеку.

За кількістю справ, які знаходяться на розгляді суду, Україна посідає п'яте місце – після Російської Федерації, Туреччини, Італії та Румунії. У 99% випадків розгляду справ заявників-українців суд визнавав факт наявності порушень прав людини [181]. У 2013 році Європейський суд загалом ухвалив 916 рішень щодо суті стосовно 3659 заяв, поданих проти 47 держав-членів Ради Європи. За кількістю рішень щодо суті Україна посідає четверте місце після Росії, Туреччини та Румунії, отримавши 69 рішень. При цьому у 65 з цих рішень Суд констатував принаймні одне порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та у трьох не знайшов жодного порушення [164].

Домашній арешт – це запобіжний захід, його запровадження, в порівнянні з триманням під вартою, є прогресивним для українського законодавства. Зважаючи на підвищену увагу з боку міжнародної спільноти до цих питань, рішень Європейського суду з прав людини щодо допущених в Україні порушень при взятті осіб під варту та їх подальшому триманні, зазначена тема втратить гостроту.

Домашній арешт як альтернатива триманню особи під вартою – це не лише прояв гуманності з боку держави по відношенню до осіб, що підозрюються (обвинувачуються) у скоєнні правопорушення, але й підвищення вимог до якості роботи оперативників, слідчих, суду оскільки виникає об'єктивна необхідність більш мотивованого обґрунтування застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту замість взяття під варту. Домашній арешт забезпечить більшості цих осіб можливість зберегти себе в суспільстві.

Однією із переваг застосування такого запобіжного заходу, як домашній арешт, є те, що відповідне нововведення сприятиме зменшенню кількості осіб, які перебувають у ізоляторах тимчасового тримання та слідчих ізоляторах у зв'язку з тим, що до них застосовано запобіжний захід тримання під вартою. Особливо це стосується певної категорії осіб, до яких слід віднести неповнолітніх, осіб похилого віку, осіб, які страждають на хвороби, мають

відповідний сімейний стан (наприклад, багатодітні батьки, які мають неповнолітніх дітей), тобто категорії осіб, перебування яких вдома було б більш доречним, ніж в установах попереднього ув'язнення.

Проте статті КПК України, які регулюють порядок застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, потребують відповідних змін та уточнень з урахуванням зарубіжного досвіду з цього питання.

Враховуючи викладене вище, варто зазначити, що вчені-процесуалісти досить схвально прийняли введення домашнього арешту. Як результат, можна виокремити такі позитивні сторони впровадження запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту:

- розвантаження ізоляторів тимчасового тримання осіб та слідчих ізоляторів, кількість затриманих в яких не завжди відповідає можливості розміщення таких осіб, що, відповідно, призводить до порушень прав громадян. Однією із причин такого суттєвого скорочення «тюремного населення» є зменшення кількості клопотань прокурорів про тримання під вартою за рахунок збільшення клопотань про застосування альтернативних запобіжних заходів, у тому числі домашнього арешту. Зокрема, нині щомісяця до 480 осіб застосовують саме домашній арешт;

- більшості осіб допоможе «не втратити себе в суспільстві» (дозволить деяким особам продовжувати працювати, забезпечувати себе та своїх рідних, підтримувати соціальні зв'язки тощо);

- з психологічної точки зору домашній арешт для особи, до якої він застосовується, також є допоміжним запобіжним заходом, оскільки ті особи, які «відвідали» слідчі ізолятори, певною мірою схильні до вчинення правопорушень і в майбутньому. А в цьому випадку підозрюваний (обвинувачений) буде проживати в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування, заняття спортом, користування мультимедійною технікою тощо;

- застосування щодо неповнолітніх осіб, які звинувачуються у вчиненні злочинів. Адже ні для кого не є секретом, що їхнє перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи в слідчому ізоляторі не тільки не має виховного

впливу, а навпаки – негативно впливає на ще несформовану дитячу психіку.

А це може призвести і призводить до того, що неповнолітні, один раз випадково «спіткнувшись», стають на шлях злочинної діяльності;

- чітко встановлені строки можливого застосування домашнього арешту – 2 місяці; за особливої необхідності, пов'язаної зі складністю кримінального провадження, строк може бути продовжений до 6 місяців, але зазначений строк є граничним, а відтак це стимулюватиме правоохоронні органи в стислі строки завершити досудове розслідування;

- є гуманним запобіжним заходом у порівнянні із триманням під вартою, його запровадження є прогресивним для українського законодавства.

В той же час домашній арешт у тому вигляді, у якому він закріплений у КПК України, не є досконалим, а тому не можна не зазначити й негативні аспекти, зокрема:

- запровадження такого запобіжного заходу є досить дорогим для нашої держави, а тому не можна бути впевненими, що він реально працюватиме і буде активно застосовуватися;

- для того, щоб відстежувати осіб, до яких обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, необхідно мати дуже великий штат працівників, з чим також виникають проблеми;

- у КПК України не зазначено, на який проміжок часу можна застосовувати домашній арешт, що може призвести до зловживань. Так, наприклад, до особи можуть застосувати домашній арешт у період з 24 години до 6 години ранку. У цей час особа може мирно собі спати і навіть не буде відчувати, що вона знаходиться під домашнім арештом;

- також не виключена можливість збоїв у роботі електронних засобів контролю.

Висновки до розділу 2

1. Домашній арешт – це запобіжний захід, який може бути застосований до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачено у вигляді позбавлення волі.

2. Підставами для обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є сукупність фактичних даних, які містяться в матеріалах кримінального провадження, що мають доказове значення, наявність яких дозволяє вважати, що підозрюваний може переховуватися від органу розслідування, суду, продовжити займатися злочинною діяльністю, може загрожувати свідку або іншим учасникам судочинства, знищити докази або іншим шляхом перешкодити здійсненню досудового розслідування.

3. До умов обрання домашнього арешту можна віднести: 1) внесення слідчим, прокурором відомостей до ЄРДР; 2) наявність процесуального оформленого суб'єкта, до якого обирається запобіжний захід; 3) наявність підстав обрання домашнього арешту; 4) дотримання процедури подання клопотання про застосування домашнього арешту; 5) можливість здійснювати контроль за дотриманням домашнього арешту.

4. За виконанням відповідного запобіжного заходу здійснюють контроль працівники органів внутрішніх справ, судовий контроль – слідчий суддя або суд, нагляд – прокурор, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

5. Позитивним у застосуванні домашнього арешту є те, що особа усвідомлює невідворотність покарання, що дає можливість підозрюваному, обвинуваченому зберегти соціальні та сімейні зв'язки, а в деяких випадках і продовжити працювати та забезпечувати свою родину. Актуальним це є тоді, коли підозрюваний або обвинувачений є єдиним годувальником у родині. З психологічної точки зору домашній арешт для особи, до якої він застосовується, та для членів її сім'ї є менш стресовим і психологічно травматичним запобіжним заходом.

РОЗДІЛ 3

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

3.1 Гарантії законності під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою

Гарантії права кожного на свободу та особисту недоторканність є ключовим елементом у механізмі захисту прав людини та займають особливе місце в системі міжнародно-правових актів, а також у національному законодавстві України. Так, право на свободу та особисту недоторканність закріплено у Загальній Декларації прав людини 1948 р. (ст. 3), Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. (ст. 5), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 9) та інших міжнародних документах [85, с. 7–8].

У Конституції України (ст. 29) передбачено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Закріплення на законодавчому рівні можливості обмеження свободи й особистої недоторканності пов'язане з необхідністю вирішення колізії між правом кожного на свободу й обов'язком держави забезпечити захист значущих для суспільства цінностей [61].

У ситуаціях, пов'язаних з обмеженням права на свободу й особисту недоторканність, особливого значення набувають гарантії судового захисту, згідно з якими кожній заарештованій або затриманій за кримінальним обвинуваченням особі має бути забезпечено право на судовий розгляд протягом розумного строку або право на звільнення до початку судового розгляду (п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) [38, с. 7–8; 85, с. 16–17]. Судова процедура визнається ефективним механізмом захисту прав і

свобод, якщо вона відповідає вимогам справедливості і ґрунтується на конституційних принципах змагальності і рівноправності сторін.

Посилення правового захисту особи, розширення і зміцнення правових гарантій її прав і свобод в умовах розвитку демократії, а також утвердження незалежної судової влади, як визначальної гарантії прав і свобод, справедливості та законності – необхідна умова функціонування демократичної правової держави. Основне місце в системі таких гарантій повинно належати процесуальним, які визначатимуть напрям держави на демократизацію і гуманізацію кримінально-процесуального законодавства України.

Однією з підстав законного обмеження природного права кожного на свободу та особисту недоторканність є затримання особи та тримання під вартою у зв'язку із підозрою у вчиненні злочину.

Обрання такого запобіжного заходу, як тримання під вартою, залежить від ступеня покарання за вчинений злочин і застосовується з метою запобігання та уникнення серйозних і непереборних ускладнень, які можуть негативно позначитися на правоохоронних інтересах, а також для своєчасного впливу на поведінку ненадійного або недобросовісного суб'єкта кримінального провадження.

Тримання під вартою вважається найсуворішим з усіх передбачених чинним законодавством запобіжних заходів, пов'язаних із позбавленням людини волі, необхідністю дотримуватися вимог режиму в місцях ув'язнення і з певним обмеженням прав.

Застосування цього запобіжного заходу суттєво обмежує права людини і передусім – право на свободу та особисту недоторканність, гарантоване Конституцією України (ст. 29). Положення про те, що ніхто не може бути підданий безпідставному арешту чи триманню під вартою і не може бути позбавлений волі інакше, як за таких підстав і відповідно до такої процедури, яка врегульована (установлена) законом, є міжнародним стандартом, закріпленим у низці міжнародних документів про права людини, зокрема, у Загальній декларації прав людини (ст. 9), Європейській конвенції про захист

прав людини й основоположних свобод [38, ст. 5].

Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується лише у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим КПК України (ч. 1 ст. 177) [67].

Під час застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі (особисте зобов'язання, порука, застава, домашній арешт), велику роль відіграє психологічний характер їх впливу на обвинуваченого (підозрюваного), проте тримання під вартою має характер фізичного обмеження свободи, коли збільшується можливість переховування особи від розслідування і суду, перешкоджати швидкому, повному та неупередженому розслідуванню та судового розгляду кримінального провадження.

Тримання під вартою суттєво обмежує свободу громадян, тому повинно застосовуватися лише у випадках, коли застосувати інші заходи недоцільно. В. М. Корнуков зазначає, що при обранні цього запобіжного заходу завжди необхідно пам'ятати, що він максимально обмежує права та свободи особи і надмірне захоплення ним виявляється насамперед у непотрібному, не виправданому обмеженні свободи обвинувачених (підозрюваних) осіб [62, с. 2, 83].

Втім, недосконалість чинного законодавства України в цій галузі може призвести не лише до обмеження, а й до порушення конституційних прав особи, оскільки особа може перебувати під вартою незаконно. Проте бувають випадки, коли обвинуваченим перекваліфіковували склад злочину, який вони вчинили, на такий, що не передбачає санкцію у вигляді позбавлення волі. Однак осіб продовжували тримати під вартою. І це при тому, що, відповідно до ст. 183 КПК України, тримання під вартою як запобіжний захід застосовується до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років [67].

Відповідно до Узагальнення судової практики Верховного Суду України «Практика застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту

та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства» від 1 липня 2010 р., потрібно дотримуватися таких засад під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: 1) цей запобіжний захід не повинен бути таким, що застосовується в обов'язковому порядку, судовий орган має приймати рішення з урахуванням усіх обставин справи; він має розглядатись як винятковий захід; повинен застосовуватися чи продовжуватися лише у випадках суворой необхідності та не застосовуватися з метою покарання; 2) будь-яке рішення про тримання під вартою повинно формулювати докладний і точний зміст обвинувачення, а також підстави тримання під вартою; повинно бути негайно доведено до відома особи, щодо якої застосовується запобіжний захід; 3) особа, яка утримується під вартою, має бути поінформована про свої права і порядок їх реалізації [134].

Тому для забезпечення гарантій законності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчому, слідчому судді, прокурору необхідно дотримуватись норм законодавства. Якщо є необхідність застосування такого запобіжного заходу, потрібно дотримуватись вимог: 1) визначення чіткого кола осіб, до яких може застосовуватись запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; 2) наявності розумних строків; 3) переліку підстав для обрання запобіжного заходу; 4) забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на розгляд клопотання про зміну або скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [51, с. 14–16].

Проведене нами дослідження засвідчило, що тримання під вартою, як запобіжний захід, в Україні застосовується майже до 78 % обвинувачених (Додаток А).

У 2011 році загальна ситуація із затриманням та триманням під вартою осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні злочинів, дуже повільно, але поступово продовжувала змінюватися у напрямі зменшення рівня репресивності.

Згідно з даними, розміщеними на сайті ДПтСУ, станом на 1 січня 2014

року в 182 місяцях позбавлення волі ДПтСУ утримувалося 127830 (станом на 1 січня 2013 р. – 147112 осіб), тобто за рік чисельність осіб в місяцях позбавлення волі зменшилась на 19282 особи, або на – 13,11%. Показник кількості в'язнів на 100 тис. населення для України становить 281.

Динаміка чисельності осіб в установах ДПтСУ за останні десять років демонструє, що станом на 1 січня 2004 р. загальна чисельність осіб в установах ДПтСУ становила 191677 (– 3,02 % до попереднього року); на 1 січня 2009 р. – 145946 (– 2,65 %); на 1 липня 2011 р. – 157866 (+ 2,49 %); на 1 січня 2013 р. – 147112 (– 4,49%); на 1 січня 2014 р. – 127830 (– 13,11 %); на 1 січня 2015 р. – 73 431 (– 42,15%).

Чисельність засуджених у 142 кримінально-виконавчих установах зменшилась за рік із 114 994 осіб до 104 791 особи, тобто на 10203 особи, або на – 8,87%. [163], станом на 1 січня 2015 р. загальна кількість в'язнів становила 73 431 осіб.

Згідно зі статистичними даними, ДПтСУ, станом на 1 липня 2014 р. у слідчих ізоляторах понад 6 місяців трималося 2868 ув'язнених, які рахувалися за судами, із них: 1) від 6 місяців до 1 року – 1403 особи; 2) від 1 року до 2 років – 807 осіб; 3) понад 2 роки – 658 особи [136].

Для порівняння: у Німеччині тримання під вартою застосовується щорічно лише до 4% (максимум 5%) підозрюваних та обвинувачених. До того ж, відповідно до § 112 КПК Німеччини, такий запобіжний захід застосовується лише до осіб, які вчинили тяжкі злочини, але й у цьому випадку його не можна застосовувати, якщо значення справи й очікувані покарання або заходи виправлення та забезпечення йому не відповідають. До інших осіб цей запобіжний захід може бути застосований, якщо на підставі певних фактів (але не припущень) можна вважати, що обвинувачений переховуватиметься від слідства й суду чи впливатиме недозволенним чином на учасників процесу, або спонукатиме до цього інших осіб та продовжуватиме вчинювати злочини [138].

Наприклад, на 100 тис. населення кількість ув'язнених осіб становить у Словенії – 40, Італії – 50, Норвегії та Фінляндії – 55, Данії – 65, Франції – 90,

Україні – 340, в Російській Федерації нещодавно становила майже 650 [138]. Тому нині можна стверджувати, що рівень застосування тримання під вартою в Україні є одним із найвищих серед країн Європи.

Відповідно до статистичних даних, в Україні кількість осіб, позбавлених волі за вироком суду, щорічно становить від 40 до 49% [163]. Той факт, що ці показники здебільшого збігаються з показниками, які характеризують кількість осіб, до яких застосовується тримання під вартою, переконливо доводить: суди, за незначним винятком, засуджують до позбавлення волі всіх тих осіб, які під час досудового розслідування й судового розгляду справи перебували під вартою.

Водночас, при визначенні оптимальності застосування тримання під вартою необхідно враховувати ступінь соціальних витрат на його реалізацію. У цьому сенсі тримання під вартою – найдорожчий запобіжний захід, оскільки підозрюваний, обвинувачений на тривалий термін позбавляється можливості продуктивно працювати за своєю спеціальністю, щоб приносити максимальну користь суспільству. Безпосередньо процедура тримання під вартою (враховуючи доправлення обвинуваченого до слідчого ізолятора, особистий обшук, дактилоскопіювання, фотографування тощо) – більш трудомістка ніж, наприклад, застава. Так, щорічно держава витрачає понад 145 млн. грн. на реалізацію такого запобіжного заходу. Більше того, тримання під вартою накладає фінансовий тягар на самих заарештованих, їхню родину і на суспільство загалом, адже заарештовані щороку втрачають приблизно 103 млн. грн. у вигляді неотриманої заробітної платні та інших фінансових витрат, що зазнають їхні близькі та родичі, які відвідують ув'язнених (передачі, оплата додаткових послуг адвоката тощо) [138].

Зазначимо, що ізоляція людини від суспільства майже повністю виключає можливість її втечі, вчинення нею нового злочину або перешкоджання швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду справи. Разом з тим, важливою є ціна досягнення такої мети, а саме: позбавлення людини волі, що призводить до інших суттєвих обмежень.

Відповідно до Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи № 11 «Взяття під варту» від 9 квітня 1965 року та Рекомендації R 11 «Про взяття під варту до суду» від 27 червня 1980 року, потрібно дотримуватися таких засад під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту:

- взяття під варту ніколи не повинно бути запобіжним заходом, який застосовується в обов'язковому порядку абсолютно до всіх. Судовий орган повинен приймати своє рішення з урахуванням фактів та обставин справи;

- взяття під варту має розглядатися як винятковий захід;

- взяття під варту повинно застосовуватися чи продовжуватися тільки у випадку суворой необхідності. За жодних обставин воно не має застосовуватися з метою покарання;

- будь-яке рішення про взяття під варту повинно формулювати точніше зміст обвинувачення та підстави на користь утримання під вартою, воно має бути одразу ж доведено до відома особи, яку взято під варту;

- мають бути передбачені ефективні гарантії для попередження утримання під вартою за винятком того, коли це вкрай необхідно [140].

Підозрюваний, обвинувачений має право знати, на якій підставі його утримують під вартою, тому його необхідно ознайомити з постановою про обрання такого запобіжного заходу [67, ст. 183].

Заборона довільного застосування арешту та затримання, а також гарантії ефективних засобів судового захисту були закріплені на Паризькому саміті ОБСЄ в Паризькій Хартії нової Європи (1990 рік) [110].

Крім того, у ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачено, що утримання під вартою осіб, які чекають на судовий розгляд, не повинно бути загальним правилом, але звільнення може здійснюватися залежно від надання гарантій явки в суд [90].

У п. 2 Мінімальних стандартних правил ООН про заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1990 року («Токійські правила»), визначено, що в системі кримінального

судочинства необхідно передбачити широке коло заходів, не пов'язаних із утриманням під вартою, починаючи з попереднього ув'язнення і до відбування строків покарання, призначених судом [91].

Звичайно, обмеження прав та свобод особи потребує особливої уваги, але донині нормами КПК України не врегульовано питання захисту майна особи, яка перебуває від вартою, що й виступає однією із гарантій законності застосування такого запобіжного захисту.

Це положення стосується тих осіб, у яких на утриманні перебувають неповнолітні, непрацездатні, або особи, які залишилися без нагляду та догляду. Аналізуючи законодавство України, переконуємося, що нормами права регулюються положення щодо арешту майна, але не забезпечення піклування та нагляду за ним. Тому, враховуючи викладене вище, пропонуємо включити до КПК України статтю 183-1 «Право на піклування та нагляд за майном особи», яку викласти у такій редакції:

«1. Неповнолітні, а також непрацездатні особи, які залишилися без нагляду, догляду та засобів для існування, внаслідок взяття батьків (опікуна, піклувальника) або годувальника під варту, а також інших дій органу, що здійснює кримінальне провадження, мають право на піклування, яке зазначений орган зобов'язаний забезпечити за рахунок коштів державного бюджету. Доручення органу, який здійснює кримінальне провадження, організувати догляд за зазначеними вище особами та тимчасове поміщення непрацездатних осіб у державну організацію соціальної допомоги або медичний заклад обов'язкові для органу опіки та піклування, а також для керівників зазначених організацій і установ. Орган, що здійснює кримінальне провадження, має право передати неповнолітніх та непрацездатних осіб на піклування їх родичів за згодою останніх.

2. Особа, майно якої залишилося без нагляду внаслідок взяття її під варту, а також інших дій органу, що здійснює кримінальне провадження, має право на нагляд за її майном, включаючи годування домашніх тварин, яке зазначений орган зобов'язаний забезпечити, на її прохання та за її рахунок. Доручення

органу, який здійснює кримінальне провадження, організувати догляд за майном особи та годування тварин, що їй належать, обов'язкові для відповідних державних органів і органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ, організацій.

3. Орган, що здійснює кримінальне провадження, негайно повідомляє особі, яка перебуває під вартою, або іншій зацікавленій особі про заходи, вжиті відповідно до цієї статті».

Як найважливіша гарантія недоторканності особи і захисту її свободи, що зобов'язана своїм походженням судовій практиці англійського загального права, процедура «Habeas corpus» (інститут англійського кримінального процесуального права, який надає зацікавленим особам право вимагати доставки в суд затриманого для перевірки підстав позбавлення волі) [187], набула широкого розповсюдження і закріплення майже в усіх країнах континентальної Європи. Наприклад, в Австрії вона була закріплена в спеціальному Законі про захист особистої свободи 1862 року, а з 1991 року діє в редакції Федерального конституційного закону про захист особистої свободи, прийнятого в 1987 році. Відповідно до ст. 6 цього Закону, будь-який затриманий має право вимагати, щоб його доправили до слідчого, судді або в інший незалежний орган, який повинен вирішити, чи є законні підстави для подальшого тримання під вартою. Якщо таких підстав немає, особа негайно має бути звільнена. Рішення має бути ухвалене впродовж одного тижня. Як гарантія суб'єктивного права особи на недоторканність, ця норма отримала закріплення в конституціях і законодавстві Німеччини, Італії, Іспанії та інших країн. Відповідні норми містяться також у спеціальних законах про відшкодування державою матеріального і морального збитку за незаконний арешт. Так, в Австрії 1972 року було прийнято Закон про відшкодування збитків у разі протиправного арешту [1].

Оскільки праву на судову перевірку законності арешту, втіленому в процедурі «Habeas corpus», надається величезне значення як вивіреній і закріпленій у практиці правосуддя нормі, воно отримало закріплення в багатьох

Міжнародних пактах і регіональних конвенціях з прав людини. Так, у п. 4 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зазначається, що кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту або тримання під вартою, належить право на розгляд його справи, у результаті чого суд в терміновому порядку виносить ухвалу щодо законності його затримання і розпоряджається про його звільнення, якщо затримання незаконне. Пункт 5 цієї статті Конвенції передбачає, що кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування [60].

Слідчому, прокурору, слідчому судді, суду не варто нехтувати тим, що громадянин має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в разі незаконного арешту, а це право виникає в тому випадку, коли після розслідування правопорушення у справі винесено виправдувальний вирок, постанову про її закриття за відсутністю події або складу злочину, або не доведено участі обвинуваченого в його вчиненні [67, ч. 1. ст. 373].

У цьому випадку потрібно керуватися нормами Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266, де зазначається, що відшкодуванню шкода, завдана громадянину, підлягає внаслідок: 1) незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; 2) незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу; 3) незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та

іншими актами законодавства [132].

Розглядаючи питання тримання під вартою, деякі автори зазначають, що суддя при обранні цього запобіжного заходу повинен вивчати не всі матеріали кримінального провадження, а лише надані органом досудового розслідування, слідчим, прокурором для підтвердження викладених у поданні доказів, оскільки це підкреслює статус суду як незалежного і неупередженого органу [49, с. 22]. Тоді постає питання, яким чином відбувається порядок дотримання прав та свобод особи, яка буде триматись під вартою, де вислуховування її вимог переважно призводить до обмеження або навіть порушення прав людини, що притягується до відповідальності?

У п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» від 25 квітня 2003 року № 4 зазначено, що під час розгляду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є обов'язковою участь прокурора, а також підозрюваного чи обвинуваченого, стосовно якого надійшло подання [122].

Потрібно звернути увагу, що законодавець, для мінімізації обмеження права особи на свободу, закріпив у КПК України (ст. 197) максимальний термін тримання особи під вартою (два, шість або дванадцять місяців), який безпосередньо залежить від вчиненого правопорушення (невеликої та середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий) і від того, чи є цей злочин умисним або скоєним з необережності [67]. Адже не можна допускати, щоб особа, яка через необережність вчинила злочин середньої тяжкості, перебувала під вартою рік.

Значно обмежено права обвинуваченого в Законі України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 року № 3352-ХІІ, де окремі положення не відповідають міжнародним стандартам у частині захисту прав і свобод людини та громадянина. У цьому Законі не лише не згадується про презумпцію невинуватості, а й у ст. 15 передбачається покарання осіб, які утримуються під вартою, проте не йдеться про механізм оскарження покарання, хоча

передбачається негайне виконання покарання [131]. Тим самим закріплюється повна й абсолютна залежність, ще не визнаної винною особи, від розслідування та персоналу місць позбавлення волі. Привертає увагу питання про заходи стягнення, що застосовуються до осіб, узятих під варту, де особливим видом покарання є поміщення до карцеру, яке застосовується до осіб, ще не визнаних винними.

Зазначимо, що при триманні під вартою слідчому необхідно дотримуватися засад законності, тобто максимально забезпечити охорону прав і свобод людини, громадянина та суспільства від злочинних посягань (ст. 1 КК України) засобами, визначеними лише кримінальним процесуальним законодавством; засад індивідуалізації, що зумовлює визначення та застосування заходів і засобів охорони особи та суспільства від злочинних посягань із урахуванням особистісних та інших індивідуальних якостей та рис особи, яка підозрюється у вчиненні цих посягань та притягується за це до кримінальної відповідальності; засад індивідуальної правової доцільності та гуманізації кримінального процесу – розширення переліку обставин, що виключають злочинність діяння; зменшення максимального строку позбавлення волі для неповнолітніх; значне посилення кримінального правового статусу потерпілого від злочину, а також свідків; запровадження передових заходів безпеки, таких як: дистанційний нагляд, депортацію, інформування громадськості про злочинців, позбавлення додаткових винагород, пільг і привілеїв для осіб, які вчинили злочини тощо [1].

Розглядаючи КПК Німеччини (§ 119), можна звернути увагу на перелік правозахисних організацій, міжнародних та європейських установ, з представниками яких може спілкуватись заарештований:

- 1) представники компетентних організацій із надання допомоги умовно засудженим;
- 2) представники компетентних закладів по нагляду за умовно засудженими;
- 3) представники компетентних закладів судової допомоги;

- 4) представники громадських організацій федерації та земель;
- 5) Федеральний конституційний суд та відповідний Земельний конституційний суд;
- 6) уповноважена особа від певної території;
- 7) уповноважений від федерації з питань захисту інформації та здійснення контролю за дотриманням приписів, передбачених у §38 Федерального закону про захист інформації, компетентними земельними органами або контролюючими інстанціями;
- 8) Європейський парламент;
- 9) Європейський суд з прав людини;
- 10) Європейський трибунал;
- 11) Європейський уповноважений з питань захисту інформації;
- 12) Європейський уповноважений з питань дотримання прав і свобод громадян;
- 13) Європейська комісія щодо недопущення тортур або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- 14) Європейська комісія з питань расизму та расової нетерпимості;
- 15) Комісія ООН з прав людини;
- 16) Комісія ООН з питань недопущення расової дискримінації та недопущення дискримінації жінок;
- 17) Комісія та комітети ООН з питань недопущення тортур;
- 18) консультативні ради органів юстиції та консульські представництва держави, громадянином якої він є [179].

Аналіз кримінально-процесуальних норм Німеччини засвідчує відсутність чіткої регламентації запобіжних та інших заходів процесуального примусу. Так, у процесуальному законодавстві Німеччини затримання або арешт чітко не розмежовуються, лише різняться за формою здійснення – на підставі постанови про арешт або без такої.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року №

2148-VIII. Водночас Україна є членом Ради Європи з 1995 року, у 1990 році державою підписано Паризьку Хартію нової Європи і «Токійські правила». У зв'язку з цим варто наголосити, що на території України на умови затримання та взяття під варту особи поширюються також загальні положення міжнародних правових актів.

Таким чином, усунення зазначених прогалин, урахування світового досвіду щодо захисту прав підозрюваного та обвинуваченого, на нашу думку, стане одним із очікуваних кроків демократичного розвитку кримінального процесуального законодавства України.

3.2. Порядок прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою

Основний Закон України (ст. 124) передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а їх юрисдикція поширюється на всі правовідносини, які виникають в державі. Тобто ключову роль у забезпеченні ефективного захисту прав і свобод громадян на національному рівні відведено саме судам [61].

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства, ув'язненні (арешті) й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах [66].

Обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою включає такі етапи:

- внесення слідчому судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу;
- прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та його оформлення;
- доведення рішення до відповідних осіб та складання необхідних документів;

– вжиття необхідних додаткових заходів, які впливають із суті обраного запобіжного заходу.

Погоджуємося з Н. А. Поповою, яка зазначає, що, будучи одним із запобіжних заходів, тримання під вартою несе на собі функціональне навантаження двоякого характеру. З одного боку, воно виконує превентивну роль, тобто перешкоджає здійсненню обвинуваченим незаконної діяльності в ході розслідування, розгляду матеріалів кримінального провадження в суді, а також для забезпечення виконання вироку, з іншого боку, носить забезпечувальний характер, тобто, покликане гарантувати нормальну, відповідну завданням кримінального провадження, кримінальну процесуальну діяльність [119, с. 13].

З метою звуження меж застосування тримання під вартою ч. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [90, с. 291] закріплено правило, відповідно до якого тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення з-під варти може ставитися у залежність від надання гарантій явки до суду, явки на судовий розгляд на будь-якій іншій стадії, а також для виконання вироку. Тому в Конституції України (ст. 29) [61, с. 9–10] і в КПК України (ст. 183, 211) [67] встановлені жорсткі механізми та точні підстави застосування названого запобіжного заходу на всіх стадіях кримінального процесу: тримання під вартою допускається тільки за рішенням суду.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, тримання під вартою може бути виправдане в кожному випадку, якщо існують конкретні вказівки на справжні інтереси суспільства, які, попри презумпцію невинуватості, переважають правило поваги до особистої свободи [144].

Фактичною підставою обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є наявність сукупності неспростовних доказів вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення.

Особа вважається обвинуваченою лише за наявності достатніх доказів, що вказують на вчинення правопорушення відповідною особою. Якщо

підозрюваному, щодо якого обраний запобіжний захід, протягом 24 годин не буде вручено повідомлення про підозру, то запобіжний захід скасовується, а особа підлягає негайному звільненню [67, ст. 278]. До інших учасників кримінального провадження запобіжний захід не може бути застосовано.

Дотримання цього правила має важливе значення, оскільки обрання запобіжного заходу безпосередньо залежить від законності й обґрунтованості притягнення особи як обвинуваченого, від правильної кваліфікації його дій. Незаконне і необґрунтоване притягнення особи як підозрюваного, обвинуваченого, як вважає І. М. Гуткін, тягне за собою і незаконне застосування щодо нього запобіжного заходу [30, с. 21].

Аналізуючи норми КПК Киргизстану [70], можна зробити висновок, що тримання під вартою застосовується тільки після винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення. Тому застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тільки після пред'явлення обвинувачення є прогресивним явищем і дозволяє більшою мірою захистити права і свободи осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності.

Як зазначає З. Д. Єнікеев, вірогідність помилок є більшою при обранні запобіжного заходу до підозрюваного, ніж до обвинуваченого. Причинами цього, на його думку, є відсутність даних про особу, інші обставини вчиненого злочину, у зв'язку з чим слідчий повинен обережно і виважено підходити до обрання запобіжного заходу щодо підозрюваного [37, с. 39–40].

Таким чином, для застосування запобіжного заходу, в тому числі тримання під вартою, особа: 1) повинна мати статус підозрюваного або обвинуваченого; 2) обов'язково досліджуються обставини, які, відповідно до ст. 178 КПК України, мають бути враховані при обранні запобіжного заходу: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; вік

підозрюваного (обвинуваченого), стан здоров'я, сімейне й матеріальне становище, вид діяльності, місце проживання [67]. З'ясовуються дані про попередні судимості, соціальні зв'язки особи, її схильності (чи вживає наркотики, алкогольні напої тощо), спосіб життя, поведінку під час провадження в цьому або іншому кримінальному провадженні (чи не ухилялася раніше особа від розслідування, суду або виконання судових рішень, чи не вчиняла правопорушення проти правосуддя). Урахування цих обставин важливе для індивідуального підходу до кожного підозрюваного (обвинуваченого), обранню щодо нього такого запобіжного заходу, що найбільшою мірою сприятиме досягненню цілей кримінального процесу. Дослідженню підлягають і відомості, що вказують на існування факторів, обставин чи моральних цінностей, які можуть свідчити про те, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на волі, не порушуватиме покладених на нього процесуальних обов'язків та не займатиметься злочинною діяльністю (п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 4).

Необхідність встановлення віку особи є обов'язковою тому, що, наприклад, до неповнолітнього запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовується у виняткових випадках, коли це зумовлено тяжкістю злочину, у вчиненні якого він обвинувачується, і за наявності відповідних підстав (ст. 492 КПК України). Крім того, відповідно до КПК України (ст. 436), до неповнолітнього можуть застосовуватися запобіжні заходи, не пов'язані з позбавленням волі – такі, як віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи [67]. Призначення найбільш суворого запобіжного заходу за відсутності сукупності доказів, що дозволяють висунути обвинувачення, спричиняє небезпеку позбавлення волі невинуватої особи. Саме тому взяття під варту щодо неповнолітнього, якому не пред'явлено обвинувачення, дійсно має бути винятком із загального правила. І. Л. Петрухін пропонує не застосовувати цей запобіжний захід щодо обвинувачених у віці 14–16 років [112].

Похилий вік особи також може свідчити про недоцільність обрання цього запобіжного заходу. Слушною є пропозиція про незастосування тримання під вартою як запобіжного заходу до вагітних і жінок, які мають дітей у віці до двох років, а також стосовно осіб, старших за 70 років і тяжкохворих [112, с. 182, 183]. Як правило, запобіжні заходи, особливо тримання під вартою, не застосовуються до цих осіб з мотивів гуманності, співчуття, недоцільності їх ізоляції від сім'ї та суспільства.

Питання щодо встановлення виду діяльності підозрюваної, обвинуваченої особи полягає у з'ясуванні місця роботи, професії, займаної посади, тривалості роботи в одному місці, тощо. Врахування цих обставин може свідчити про можливість застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, як альтернативи – домашнього арешту. Постійна зайнятість особи може свідчити про меншу вірогідність вчинення нею неправомірних дій, передбачених КПК України (ст. 177).

Відсутність у підозрюваного (обвинуваченого) сім'ї посилює вірогідність можливого ухилення від досудового розслідування і суду, перешкоджання проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування, продовження злочинної діяльності. Проте навіть у тих випадках, коли в такої особи є сім'я (неповнолітні діти, престарілі батьки), виникає необхідність перевірити, чи утримує вона їх, піклується про них тощо. Якщо ж особа, щодо якої вирішується питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, ігнорує сім'ю, матеріально їй не допомагає, веде антисоціальний спосіб життя, то можливо стверджувати про високу вірогідність того, що вона може поводитися неправомірно [67].

Обираючи запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, слідчий суддя, суд зобов'язані з'ясувати, чи є у підозрюваного, обвинуваченого діти до 18 років, які не можуть залишатися без нагляду. При цьому до матеріалів провадження доцільно додати довідку про склад сім'ї підозрюваного, обвинуваченого. Якщо буде встановлено, що в сім'ї не залишається осіб, які можуть здійснювати нагляд за дітьми, слідчий суддя, суд зобов'язані негайно

повідомити про це комісії у справах неповнолітніх за місцем проживання дітей для вжиття ними заходів щодо забезпечення належного нагляду за ними.

Також при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваного чи обвинуваченого під вартою слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані вжити заходів до охорони майна і житла затриманого, якщо вони залишаються без нагляду. Для цього необхідно встановити, чи є у підозрюваного, обвинуваченого майно і яке саме, де воно знаходиться, чи є у нього близькі родичі, які могли б забезпечити збереження цього майна. Заходи з охорони майна та житла ув'язненого полягають у передачі майна на відповідальне зберігання та в опечатуванні приміщення.

Аналізуючи судову практику Європейського Суду з прав людини у рішенні по справі «Летел'є проти Франції» від 26 червня 1991 р. зазначено, що протягом чотирьох тижнів, поки обвинувачена знаходилася на волі, вона виконувала всі приписи і не намагалася ухилитися від правосуддя. Це було важко їй зробити з огляду на наявність неповнолітніх дітей і торгівельного закладу, що був єдиним джерелом її доходу. Якщо ігнорувати такі обставини, оцінюючи небезпеку ухилення від розслідування, то рішення, які приймаються, можуть виявитися недостатньо вмотивованими або такими, що не враховують важливі обставини для матеріалів кримінального провадження. Суд нагадує, що така небезпека може оцінюватися не тільки за умови тяжкості майбутнього покарання, а й з огляду на обставини, які або можуть підтвердити наявність цієї небезпеки, або звести її до такого мінімуму, що тримання під вартою виявиться не виправданим. У такому випадку рішення обвинувальних палат не містять мотивів, на підставі яких було б можливо пояснити, чому, незважаючи на висунуті обвинуваченій вимоги, розслідування виходило лише з небезпеки, що Летел'є ухилиться від слідчих органів. Якщо тримання під вартою продовжується тільки через небезпеку, що обвинувачений ухилиться від правосуддя, його тим не менш слід звільнити з-під варти, якщо він надасть відповідні гарантії, наприклад, внесе заставу [36, с. 700–701].

Відповідно до п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від

25 квітня 2003 р. № 4 може бути з'ясовано питання про фінансові можливості підозрюваного, обвинуваченого чи інших осіб щодо внесення застави та визначено її розмір, який міг би забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого [134].

Відсутність місця проживання ще не свідчить про те, що особа веде неналежний спосіб життя, тому ця інформація має бути врахована лише тією мірою, якою може допомогти спрогнозувати неправомірну поведінку особи, щодо якої обирається запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Європейський Суд з прав людини у рішенні по справі «Сулаоя проти Естонії» відзначив, що сама по собі відсутність у затриманого місця проживання не є приводом для побоювань, що він може втекти. Так само як і відсутність у особи роботи та сім'ї не є доказом того, що вона схильна до вчинення нових злочинів [40, с. 128].

До інших обставин, які враховуються при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, можна віднести і вчинення злочину цією особою в минулому (кваліфікація злочину, ступінь тяжкості, форма вини тощо). Тому доцільно встановити дані про поведінку підозрюваної, обвинуваченої особи під час розслідування матеріалів кримінального провадження (чи не ухилялася вона від розслідування і суду тощо). Європейський Суд з прав людини у справі «Мюллер проти Франції» від 17 березня 1997 р. наголосив на тому, що «посилання на минуле особи не може бути достатнім для підтримання відмови у звільненні» [141].

У результаті проведеного аналізу судової практики були виявлені обставини, що найчастіше і найрідше враховуються органами досудового розслідування при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У переважній більшості враховується: можливість того, що обвинувачений (підозруваний) переховуватиметься від розслідування і суду (85%), тяжкість пред'явленого обвинувачення (73%), можливість продовження злочинної діяльності (80%), реальність погрози свідку й іншим учасникам кримінального провадження (55%) (Додаток А).

Отже, за обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваному, обвинуваченому необхідно суворо дотримуватися вимог кримінального процесуального закону, оцінюючи в сукупності всі докази й обставини, які можуть вплинути на прийняття законного та обґрунтованого рішення.

Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовується тільки за рішенням слідчого судді, суду. Ухвала перед виконанням оголошується підозрюваному, обвинуваченому, що засвідчується його підписом на цьому документі.

Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків. Саме у цьому і проявляється гуманність та демократичність положень КПК України. Адже можливість внести заставу і виконувати обов'язки, які будуть визначені слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, сприймається більш позитивно, ніж перебування в місцях попереднього ув'язнення.

Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не може бути застосований, окрім як: 1) до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, – виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язків, покладених на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує; 2) до раніше судимих осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 КПК України,

буде доведено, що, перебуваючи на волі, ці особи переховувалися від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджали кримінальному провадженню або їх повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину; 3) до раніше не судимих осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, – виключно у разі, якщо прокурором буде доведено, що перебуваючи на волі, ці особи переховувалися від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджали кримінальному провадженню або їх повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину; 4) до раніше не судимих осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років; 5) до раніше судимих осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки; 6) до осіб, яких розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, та може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, в порядку і на підставах, передбачених розділом IX КПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [67, ст. 183].

КПК України (ст. 177) визначені мета і підстави застосування запобіжних заходів, і вимоги зазначеної норми кримінального процесуального закону стосуються всіх, без винятку, запобіжних заходів.

Однак на практиці слідчим та прокурором передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України ризики зазначаються лише в клопотаннях про застосування запобіжного заходу саме у вигляді тримання під вартою і в переважній більшості ігнорується ця вимога закону в клопотаннях про застосування іншого виду запобіжного заходу.

Клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, і повинно містити: 1) коротке

викладення фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) викладення обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у статті 177 КПК України; 5) викладення обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів; 7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України [67, ст. 184].

Висновки органів досудового розслідування, які викладають у клопотанні про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, мають підтверджуватися сукупністю доказів, які: 1) переконували суд у тому, що особа вчинила злочин, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки. У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосовано щодо правопорушень, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше трьох років; 2) свідчили про необхідність обрання до підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Це докази того, що інші (менш суворі) запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання підозрюваним (обвинуваченим) процесуальних обов'язків, що випливають із ст. 177 КПК, і його належної поведінки.

Клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має бути законним, мотивованим і обґрунтованим. Законність клопотання про обрання щодо підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою передбачає сувору

відповідність форми і змісту цього процесуального акту нормам чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства. Однією із обов'язкових вимог, що висуваються до процесуальних рішень, які приймають органи, що ведуть кримінальний процес, є їхня обґрунтованість. Тільки належним чином обґрунтований процесуальний акт може виконати своє функціональне призначення [46, с. 191–192]. Під обґрунтованістю процесуального рішення необхідно розуміти підтвердження всіх висновків, що містяться в конкретному акті, посиленнями на відповідні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних з ними переконливих доводів правозастосовувача.

Клопотання слідчого, прокурора має бути вмотивованим, тобто в ньому повинна бути наведена певна система необхідних і достатніх аргументів, які б вичерпно пояснювали значення фактичних даних та обставин для обрання саме такого запобіжного заходу. У клопотанні мають бути викладені мотиви й підстави, що обґрунтовують необхідність тримання обвинуваченого (підозрюваного) під вартою, доведені обставини, через які неможливо обрати більш м'який запобіжний захід. Тільки при дотриманні зазначених вимог рішення слідчого чи прокурора буде обґрунтованим і вмотивованим, і як результат – законним. Як зазначають О. Г. Шило та Н. В. Глинська, обґрунтованість подання має велике значення для прийняття судом законного рішення, яке повинно містити всебічну оцінку доводів клопотання органу досудового розслідування [192, с. 32]. У зв'язку з цим не можна погодитися з думкою В. В. Назаренка про те, що до суду надходять «майже безперечні клопотання про тримання під вартою, а також про продовження цього запобіжного заходу» [102, с. 6].

Проаналізувавши норми кримінального процесуального законодавства, можна зробити висновок, що в переважній більшості подані на розгляд слідчих суддів клопотання відповідають вимогам ст. 184 КПК України, однак найбільш розповсюдженим недоліком клопотань є відсутність у них посилення на матеріали, якими підтверджуються обставини, на підставі яких слідчий,

прокурор дійшов висновку про наявність у кримінальному провадженні одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні.

Як правило, в таких випадках слідчі судді, усвідомлюючи важливість застосування запобіжного заходу для досягнення мети досудового розслідування та об'єктивну необхідність його застосування в кожному конкретному випадку, не приймають передчасних рішень про відмову в задоволенні поданого клопотання у зв'язку з його невідповідністю вимогам нормам КПК України, а намагаються в ході безпосереднього розгляду клопотання самостійно встановити обґрунтованість наявності у кримінальному провадженні одного або кількох ризиків, на які слідчий або прокурор посилається в поданому клопотанні.

Однак у судовій практиці мають місце випадки, коли слідчі або прокурори безпідставно відмовляли слідчим суддям в наданні матеріалів кримінального провадження для дослідження в судовому засіданні під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, у зв'язку з чим слідчими суддями приймалися рішення про відмову в задоволенні таких клопотань, оскільки доданими до клопотання матеріалами не підтверджувався факт наявності у кримінальному провадженні передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України ризиків [122].

Відповідно до вимог КПК України (ч. 5 ст. 202), підозрюваний обвинувачений повинен бути негайно звільнений із закінченням строку дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою.

Аналіз положень ст. 315 КПК України дає підстави зробити висновок про те, що після надходження до суду обвинувального акту, питання щодо обрання, зміни чи скасування запобіжного заходу судом може бути вирішено лише під час підготовчого судового засідання [67].

Строк дії ухвали слідчого судді про застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою закінчується в день надходження обвинувального акта до суду або ж протягом 1–2 днів після надходження до суду, підготовче ж судове засідання з об'єктивних причин не

може бути призначене протягом п'яти днів з дня надходження обвинувального акту до суду.

Потрібно звернути увагу, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може застосовуватися за наявності можливих погроз на адресу близьких родичів, родичів або близьких осіб учасникам процесу. Слушною є думка Л. В. Брусніцина, який вважає, що «запобіжні заходи мають застосовуватися при можливості таких погроз, оскільки вони негативно впливають на поведінку учасників процесу, отже, належать до інших шляхів перешкодження кримінальному провадженню, що є однією із підстав обрання запобіжного заходу» [20, с. 23]. Але, як зазначає І. Л. Трунов, не можна забувати про те, що потерпілий через психологічні особливості ставлення до обвинуваченого (підозрюваного) не може бути об'єктивним і безстороннім стосовно нього. У цій ситуації необхідно виключити можливі переваги на бік захисту потерпілих, свідків, що може призвести до обмеження прав і свобод обвинуваченого (підозрюваного). Тому небезпека або погрози на адресу свідків, потерпілих або їхніх близьких повинні мати реальний характер і застосовуватися вчасно, без обмеження прав як обвинуваченого (підозрюваного), так і свідків, потерпілих, їх близьких і родичів [172, с. 116].

Можливість здійснення погроз, тобто рішення про застосування запобіжного заходу буде своєчасним, якщо воно сприятиме недопущенню саме можливості погроз учасникам процесу, а не припинить погрози, що висловлюються. У зв'язку з цим, як вважає Л. В. Брусніцин, слід визнати некоректною практику застосування цього запобіжного заходу лише за наявності здійснюваних, а не можливих погроз [20, с. 23]. З іншого боку, можливість погроз на адресу свідка або інших учасників процесу при застосуванні запобіжного заходу вимагає їх доведення. Проте яким чином можна довести саме реальну можливість погроз? Вважаємо, що можливість погроз може проявлятися в діях, хоча і не заборонених законом, але ефективно застосовуваних злочинцями: мовчазне переслідування потерпілих, свідків на вулицях тощо. У таких випадках потрібно доводити факт такого

переслідування.

Однією з форм протидії можна вважати підкуп. Під «підкупом» можна розглядати розташування на свою користь чого-небудь, тобто формування рішучості особи дати неправдиві показання, експертний висновок, зробити неправильний переклад. Підкупом є не тільки матеріальні засоби, але й інші цінності нематеріального характеру, які становлять інтерес для особи, що підкупується. Це можуть бути й обіцянки вчинити зазначені дії в майбутньому, тобто після виконання обумовлених угодою дій [190, с. 11].

Про намір підозрюваного (обвинуваченого) продовжувати злочинну діяльність або ухилитися від виконання вироку можна говорити, зокрема, на підставі характеру вчиненого правопорушення або на основі показань співучасників чи свідків про намір продовжувати злочинну діяльність або ухилитися від розслідування чи суду. Наприклад, коли вчинення злочину було не випадковим, а стало результатом наполегливих, заздалегідь підготовлених і розрахованих протягом тривалого періоду дій злочинця або мало місце вчинення їх неодноразово, була неодноразова судимість особи, яка має підозрілі зв'язки, не кається у скоєному злочині, поводиться зухвало й агресивно стосовно потерпілого, тривалий час перебувала без певного роду занять тощо.

Найбільш небезпечним засобом протидії розслідуванню є примус. Він полягає у психічному впливі на зазначених у законі осіб, щоб змусити їх дати неправдиві показання, зробити неправдивий експертний висновок, ухилитися від дачі свідчень. При цьому можуть бути різні форми психічного впливу. Наприклад, підозрюваний (обвинувачений) може цього домогтися шляхом погрози вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю або ушкодженням майна відносно свідка, потерпілого або їхніх близьких.

Слідчим має братися до уваги інформація про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за наявності попередньої її судимості. Це свідчить про підвищену небезпеку особи. Але в деяких випадках слідчі посилялися у своїй аргументації щодо застосування до особи

запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою саме на наявність колишньої судимості як підставу, яка сама по собі недостатня для правомірного прийняття зазначеного рішення. Європейський суд з прав людини у рішенні по справі «Мюллер проти Франції» від 17 березня 1997 р. прямо вказав, що ризик повторного вчинення злочину не може оцінюватися виключно на підставі вказівок про минуле особи [141].

Певні особливості має застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до іноземних громадян.

Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. (ст. 36) встановлює, що компетентні органи держави перебування зобов'язані невідкладно повідомляти консульську установу держави, що представляється, про те, що в межах її консульського округу громадянин цієї держави заарештований, ув'язнений або затриманий у якому-небудь іншому порядку, якщо громадянин цього зажадає.

Порядок інформування установами виконання покарань та СІЗО ДКВС України, дипломатичних представництв та (або) консульських установ іноземних держав в Україні стосовно іноземців, узятих під варту або засуджених, або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, закріплений наказом Міністерства юстиції України № 2024/5 від 2 грудня 2014 року.

Відповідний порядок визначає, що після прийняття іноземця, взятого під варту або до якого застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, керівництво СІЗО протягом доби надсилає до дипломатичного представництва громадянства іноземця та (або) консульської установи іноземних держави в Україні факсимільним зв'язком або електронною поштою повідомлення за формою, визначеною в додатку 1 до відповідного Порядку. Копія такого повідомлення одночасно надсилається до ДКС МЗС України та ДПтСУ України електронною поштою.

Дипломатичні представники (консульські посадові особи) мають право відвідувати громадянина держави, що представляється, який перебуває у

в'язниці, під вартою або затриманий, для бесіди з ним, а також мають право переписуватися з ним і вживати заходів щодо забезпечення йому юридичного представництва [121, с. 492]. Бесіда консульського посадовця або співробітника дипломатичного представництва наодинці з громадянином держави, що представляється, не передбачена. Вона повинна відбуватися в присутності представника органу, який провів затримання або арешт іноземного громадянина, і перекладача або у присутності представника адміністрації місця досудового ув'язнення і перекладача. Під час бесіди може бути присутнім прокурор, що здійснює нагляд за виконанням законів у місцях тримання затриманих і заарештованих.

Періодичність відвідин дипломатичними представниками (консульськими посадовцями) затриманих і заарештованих громадян встановлена в консульських конвенціях між Україною і конкретними державами. Дозвіл на перші відвідини дається негайно (якщо інше не передбачене міжнародним договором). Дозвіл на подальші відвідини дається через певні проміжки часу, як правило, не рідше одного разу на два місяці.

Згідно з закріпленим положенням у Законі України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1995 р., іноземних громадян та осіб без громадянства розміщують у камерах, як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою [68, с. 125].

На практиці ця норма не застосовується до громадян держав СНД, і вони утримуються спільно з громадянами України. Відділення іноземних громадян пояснюється деякими особливостями їх правового статусу. Ці особи мають право зустрічатися з представниками держав, громадянами яких вони є. При триманні в загальних камерах у них можуть виникнути труднощі, пов'язані з мовним бар'єром. У місцях тримання їх під вартою, а також в колоніях, де вони утримуються, повинні бути перекладачі. Оскільки на них розповсюджуються правила про цензуру, цензори повинні володіти іноземними мовами.

У разі звільнення іноземця керівництво СІЗО протягом доби надсилає до дипломатичного представництва факсимільним зв'язком або електронною

поштою повідомлення за формою, наведеною в додатку 2 до зазначеного вище Порядку. Копія такого повідомлення одночасно надсилається до ДКС МЗС України та ДПтСУ електронною поштою.

У разі смерті іноземця керівництво СІЗО негайно надсилає до дипломатичного представництва факсимільним зв'язком або електронною поштою повідомлення за формою, наведеною в додатку 2 до зазначеного Порядку. Копія такого повідомлення одночасно надсилається до ДКС МЗС України та ДПтСУ електронною поштою.

За відсутності на території України дипломатичного представництва громадянства іноземця така інформація надсилається адміністрацією СІЗО до ДКС МЗС України для подальшої передачі за належністю.

Інформування керівництвом СІЗО дипломатичних представництв, яке передбачене пунктами 1, 2 Порядку, крім повідомлень про смерть, здійснюється лише у тому разі, якщо така особа звернулася до керівництва СІЗО з відповідною заявою. Консульські посадові особи повинні утримуватися виступати від імені громадянина, який перебуває під вартою або затриманий, якщо він проти цього заперечує [121, с. 492].

Особливої уваги заслуговує прийняте Євросоюзом рішення про введення Європейського ордеру на арешт, яке набуло чинності 1 січня 2004 р. Головна мета Європейського ордеру – це заміна тривалих процедур екстрадиції на більш простуй ефективну систему передачі осіб, які вчинили злочин, між державами – членами Європейського Союзу. Основні переваги Європейського ордеру на арешт полягають у: 1) швидкості процедури передачі осіб, які вчинили злочин. Держава, що заарештувала особу, повинна передати її в державу, що видала ордер, протягом 90 днів з моменту арешту особи. Держава, яка вимагає передачі особи, може надіслати Європейський ордер на арешт за допомогою електронних засобів зв'язку компетентним органам держави, де переховується злочинець. Особу, яка вчинила злочин, може бути заарештовано негайно на підставі Європейського ордеру. Упродовж 48 годин особа, щодо якої видано ордер, повинна з'явитися до судді. Якщо особа не хоче оскаржити передачу,

тоді її може бути передано протягом 10 днів; 2) простоті передачі особи, яка вчинила злочин. При цьому немає значення національна відмінність визначення злочину, за вчинення якого передається особа, тобто його кваліфікація. За Європейським ордером на арешт особа передається за вчинення злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року або строк призначеного покарання має становити не менше чотирьох місяців. Однією з проблем, яка може виникнути при розслідуванні та подальшій передачі особи, яка переховується від розслідування й суду в іншій державі, є кваліфікація злочину. Але в цьому разі проблема кваліфікації злочину не може бути підставою для відмови в передачі особи за Європейським ордером на арешт, оскільки принцип подвійної злочинності не застосовується [11, с. 149–150].

Виконання ордера на арешт є судовим процесом, що відбувається під наглядом національної судової влади, в обов'язки якої входить спостерігати за дотриманням прав та свобод особи, яка підлягає видачі за Європейським ордером, відповідно до положень Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. Рішення про передачу такої особи або відмову в цьому приймається екстрадиційним суддею [53]. Вирішення цього питання передбачається КПК України (ст. 584).

На осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, покладаються обов'язки; також вони наділяються правами, встановленими законодавством для громадян України, з обмеженнями, які випливають з режиму тримання під вартою. Основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, яких узяли під варту, постійний нагляд за ними та окреме тримання їх у порядку, передбаченому Законом України від 30 червня 1993 р. «Про попереднє ув'язнення».

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є виправданим заходом, тому що при кримінальному провадженні слідчому, прокурору або слідчому судді не доводиться розраховувати на сумлінну поведінку підозрюваного або

обвинуваченого у вчиненні злочину, а також у зв'язку зі зростанням кількості злочинів саме розглядуваний запобіжний захід допомагає запобігти спробам особи ухилитися від розслідування і суду, перешкодити веденню повного, належного та неупередженого розслідування злочину або продовженню злочинної діяльності, забезпечити виконання процесуальних рішень.

3.3. Діяльність органів досудового розслідування і суду в процесі застосування тримання під вартою як запобіжного заходу в кримінальному провадженні України

Конституція України і кримінальний процесуальний закон зобов'язують слідчого, прокурора та слідчого суддю при обранні запобіжного заходу, виходити з основної тези презумпції невинуватості – він має справу з невинуватою особою.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, здійснюючи свої повноваження під час кримінального провадження, як і інші службові особи органів державної влади, зобов'язані неухильно додержуватися вимог законодавства та сприяти реалізації засад кримінального провадження.

Правообмежувальний характер заходів забезпечення кримінального провадження зумовлює необхідність встановлення системи гарантій їх законного й обґрунтованого застосування. Адже хоча кримінальне провадження і покликане бути ефективним засобом захисту прав та свобод, у правозастосовній практиці досить часто трапляються випадки зловживання суб'єктами кримінального судочинства процесуальними правами та повноваженнями, на що постійно звертається увага правозахисних організацій та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Положення п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України уповноважує прокурора, який у формі процесуального керівництва здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, погоджувати або відмовляти у

погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання [67].

Питання організації прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні запобіжних заходів регулюються наказом Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 року № 4гн, який має на меті забезпечення ефективного нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, у тому числі й у формі процесуального керівництва ним, підтримання державного обвинувачення, оскарження судових рішень і здійснення інших передбачених законом повноважень з цих питань [128]. Наказ зобов'язує керівників органів прокуратури та галузевих підрозділів апаратів прокуратур усіх рівнів здійснювати контроль за законністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Враховуючи, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою є винятковим, клопотання про його застосування подається тільки у разі, якщо іншими запобіжними заходами неможливо забезпечити виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків чи запобігти передбаченим законом ризикам.

Слідчий – службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [67, ст. 3]. Одним із елементів процесуальної самостійності слідчого є його право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора особисто.

КПК України передбачає обов'язковість для слідчого законних доручень і вказівок прокурора, що повинні надаватись у письмовій формі. Невиконання їх зумовлює передбачену законом відповідальність слідчого. Таке положення

кримінального процесуального закону не обмежує процесуальну самостійність слідчого, оскільки він може оскаржити рішення, дії чи бездіяльність прокурора [66, ст. ст. 311–313].

Слідчий, здійснюючи розслідування у кримінальному провадженні, є самостійним у своїй діяльності, втручання в яку, крім керівника органу досудового розслідування, прокурора і судді, є незаконним і тягне за собою кримінальну відповідальність, відповідно до КК України (ст. 343). Елементами процесуальної самостійності слідчого є його право починати досудове розслідування, приймати процесуальні рішення у кримінальному провадженні, оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням.

Одним із повноважень слідчого є право звернення до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Такі звернення можливі тільки за погодженням рішення, прийнятого слідчим, із прокурором [67, ст. 38].

При визначенні кола повноважень слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слід зауважити, що законодавець значно розширив предмет судового контролю у цій сфері: запроваджені нові заходи та передбачено необхідність постановлення ухвали слідчого судді для застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування, за винятком передбачених КПК України випадків.

Таким чином, КПК України (Розділ II) надає повноваження слідчому судді щодо вирішення питань про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження: судового виклику (ч. 1 ст. 134); приводу (ч. 2 ст. 140); грошового стягнення (ч. 2 ст. 144); тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 148) та продовження його строку (ст. 153); відсторонення від посади (ч. 2 ст. 154) та продовження його строку (ст. 158); тимчасового доступу до речей і документів (ч. 2 ст. 159); арешту майна (ч. 2 ст. 170); запобіжних заходів (особистого зобов'язання, особистої поруки, застави, домашнього арешту, тримання під вартою (ч. 4 ст. 176);

затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу (ч. 2 ст. 187); покладення на підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 [67].

До заходів забезпечення кримінального провадження, питання про застосування яких належить до повноважень слідчого судді, необхідно також віднести заходи, передбачені в інших розділах КПК України:

- передання неповнолітнього підозрюваного під нагляд (ст. 493), поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей (ч. 4 ст. 499), тимчасовий арешт (ст. 583);

- тримання під вартою (екстрадиційний арешт) для забезпечення видачі особи (ст. 584);

- інші запобіжні заходи для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (ст. 585).

Без ухвали слідчого судді, згідно з КПК України, можуть бути застосовані лише декілька заходів забезпечення кримінального провадження: виклик слідчим, прокурором (ст. 133), тимчасове вилучення майна (ст. 167, 168) та затримання (ст. 207–213) [67].

Таке розширення предмета судового контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження можна вважати позитивним кроком для забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб.

Розглянемо особливості діяльності органів досудового розслідування та суду в процесі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. КПК України передає видачу санкції на арешт і її продовження в компетенцію судів, формально вирішує проблему дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого. З правового погляду питання одержало своє законодавче вирішення. Проте стан багатьох СІЗО не відповідає найменшим вимогам елементарної санітарії. За таких умов недоречно говорити навіть про часткове забезпечення таких інститутів, як честь, гідність, права і свободи громадян. Неприпустимі за міжнародними стандартами умови в СІЗО певною мірою сприяють збереженню серед окремих слідчих тенденції до використання цих

умов тримання для досягнення бажаних, але не завжди праведних цілей.

Законодавство України містить ще одне демократичне положення: виправдання обвинуваченого, який тривалий час перебував під вартою, в разі недоведення вини, відповідно до норм ЦК України, передбачає право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди. Виникає ситуація, коли за безвідповідальне ставлення слідчого до своєї роботи має розраховуватися держава, тобто, платники податків.

Цікавою є думка А. Р. Туманець, яка зазначає, що запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді є правильним шляхом до розв'язання низки проблем на стадії досудового розслідування, оскільки його введення має усунути частину не властивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий їх розподіл на стадії досудового розслідування буде гарантією реалізації принципу змагальності [175, с. 897].

Важливо, щоб слідчий суддя при виконанні своїх обов'язків діяв у порядку, передбаченому ч. 6 ст. 206 КПК України, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри у порушенні вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі [67].

Крім того, слідчий суддя має право не вчиняти дій, зазначених у ч. 6 ст. 206 КПК України, якщо прокурор доведе, що ці дії вже здійснені або здійснюються. Стверджується, що слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника [67].

Проте аналіз особових справ осіб [136], які утримуються під вартою, засвідчує, що слідчий суддя під час кримінального провадження не завжди аналізує обставини, які вимагають участі захисника. Ми вважаємо, що дії

слідчого судді насамперед пов'язані з його професіональними чинниками, а тому при призначенні на посаду бажано такій процесуальній особі пройти перепідготовку або підвищення кваліфікації.

Проблема виконання слідчими ізоляторами запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, відповідно до нового КПК України, є актуальною проблемою для працівників ДПтСУ, а тому її розв'язання є спільним завданням учених і практиків.

Розглядаючи застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, не можна залишити поза увагою наявність проблемного питання в частині строків тримання особи під вартою, яке виникає після надходження обвинувального акту до суду.

Так, відповідно до вимог ч. 5 ст. 202 КПК України, підозрюваний обвинувачений повинен бути негайно звільнений у разі закінчення строку дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою.

При цьому КПК України (ст. 315) дає підстави зробити висновок про те, що після надходження до суду обвинувального акта питання щодо обрання, зміни чи скасування запобіжного заходу судом може бути вирішено лише під час підготовчого судового засідання [67].

Непоодинокі випадки, коли до суду надходить обвинувальний акт щодо особи, відносно якої під час досудового розслідування було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, який надійшов до суду в межах строку дії ухвали слідчого судді про застосування до підозрюваного такого запобіжного заходу.

Крім того, коли після розподілу матеріалів кримінального провадження за допомогою автоматизованої системи документообігу суду виявляється, що утворити склад суду для судового розгляду кримінального провадження неможливо, у зв'язку з чим до суду апеляційної інстанції направлялися матеріали кримінального провадження з відповідним поданням місцевого суду.

З огляду на час, який потрібен на поштову пересилку матеріалів кримінального провадження з суду першої інстанції до апеляційного суду, на

призначення до розгляду в суді апеляційної інстанції рішення місцевого суду про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, траплялися випадки, коли строк дії ухвали слідчого судді про застосування запобіжного закінчувався, а кримінальним процесуальним законом до компетенції апеляційного суду не віднесено вирішення питання, зокрема, про продовження строку тримання під вартою.

Таким чином, на законодавчому рівні є неврегульованим питання продовження строку тримання під вартою у період з дня надходження обвинувального акту до суду і до початку підготовчого судового засідання.

У судовій практиці часто виникають проблемні питання, пов'язані з тим, що, відповідно до вимог ч. 1 ст. 331 КПК України, питання щодо обрання, скасування або зміни запобіжного заходу під час судового провадження може бути вирішено виключно всіма суддями, які входять до складу суду, а не лише головуючим, що може бути здійснено в процесі судового провадження судом присяжних [67].

Однак коли судді, які входять до складу суду, перебувають у відпустці, на лікарняному, у відрядженні, а строк тримання обвинуваченого під вартою в цей період закінчується і головуючий одноособово це питання вирішити не може, існує загроза звільнення з-під варти осіб, щодо яких є всі законні підстави для знаходження під вартою.

Одним із суперечливих питань, яке виникає під час розгляду клопотань про продовження строку тримання під вартою, є визначення строку дії ухвали про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Такі питання виникають у ході розгляду клопотань про продовження строку тримання підозрюваного під вартою, стосовно якого запобіжний захід у вигляді тримання під вартою було застосовано відповідно до норм КПК України в редакції 1960 року.

Якщо особа протягом більше ніж одного року знаходиться під вартою і матеріали кримінального провадження стосовно неї було направлено прокурору, виникає закономірне питання: з якого часу обчислювати строк тримання під

вартою, якщо керуватися вимогами ч 2 ст. 197 КПК України, якими строками обчислюється тримання під вартою – з моменту взяття під варту; а якщо тримання під вартою передувало затриманню підозрюваного, обвинуваченого, – з моменту затримання, то згідно з нормами ч. 3 ст. 197 КПК України, строк тримання особи під вартою не може бути продовжений, враховуючи, що особа була взята під варту або затримання більше ніж один рік потому.

У КПК України (ч. 6 ст. 182) зазначено, якщо в разі невнесення підозрюваним, обвинуваченим, який не тримається під вартою, протягом 5 днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, коштів на відповідний рахунок або незабезпечення їх внесення заставодавцем, такий запобіжний захід може бути змінений [67].

На основі аналізу норм КПК України можна зробити висновок, що порядок застосування, зміни або скасування запобіжних заходів може бути змінено за клопотанням слідчого або прокурора.

У випадку невиконання підозрюваним, обвинуваченим передбачених КПК України (ч. 6 ст. 182) обов'язків, слідчими та прокурорами подаються клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а не про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на тримання під вартою. Тому виникає питання, чи може бути така ухвала слідчого судді оскаржена в апеляційному порядку, оскільки згідно зі ст. 309 КПК України в апеляційному порядку може бути оскаржена лише ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а ухвала про зміну запобіжного заходу оскарженню не підлягає.

Потрібно звернути увагу на те, що з клопотаннями про зміну застосованого до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на більш м'який, які були задоволені, зверталися як слідчі та прокурори, так і безпосередньо підозрювані та їхні захисники.

Відповідно до ст. 580 КПК України, рішення компетентного органу іноземної держави про взяття особи під варту або призначення їй покарання у вигляді позбавлення волі є підставою для тримання осіб під вартою на території

України, які: 1) транзитно перевозяться територією України; 2) тимчасово видані в Україну [67]. При цьому період тримання особи під вартою на території України на підставі рішення компетентного органу іноземної держави під час тимчасової видачі не зараховується такій особі у строк відбування покарання, призначеного за вироком суду України.

Стосовно деяких категорій осіб у законодавстві встановлено особливий порядок здійснення кримінального провадження, у тому числі й застосування запобіжних заходів.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 480 КПК України, особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора України, його заступника [67].

Для деяких категорій осіб передбачається імунітет від кримінальної відповідальності і встановлюється статус недоторканності. Недоторканність мають Президент України, Голова Верховної Ради України і Прем'єр-міністр України.

Залежно від суб'єкта, котрий має імунітет, є підстави виокремити такі види правового імунітету, який можуть мати іноземці:

- 1) імунітет дипломатичних представників (дипломатичний);
- 2) імунітет консульських посадових осіб (консульський);
- 3) імунітет посадових осіб і співробітників міжнародних організацій;
- 4) імунітет членів спеціальних місій;

5) імунітет глав іноземних держав та урядів, міністрів закордонних справ і членів їхніх сімей.

Розглянемо декілька практичних випадків застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У Святошинському районному суді м. Києва на розгляді перебувало кримінальне провадження стосовно Г.Р. та З.П. по обвинуваченню у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України. Провадження надійшло до суду 3 грудня 2013 р. (підготовче засідання було призначене лише на 23 грудня 2013 р.). Станом на 1 липня 2014 р. судові засідання було відкладене внаслідок неявки свідків. За цей період суд чотири рази відкладав судовий розгляд (з 23 грудня 2013 р. на 14 січня 2014 р.; з 14 січня 2014 р. на 29 січня 2014 р.; з 29 січня 2014 р. на 26 червня 2014 р.; з 26 червня 2014 р. на 1 липня 2014 р.). Середня тривалість перерв між засіданнями становить приблизно 36 днів, а найбільша – 146 днів [136].

Ураховуючи, що поряд із неналежним здійсненням судом своїх повноважень однією з основних причин недотримання розумних строків у кримінальному провадженні є відкладення судових засідань у зв'язку з неявкою учасників кримінального провадження, оголошення необґрунтовано тривалих перерв між такими засіданнями лише посилює негативний ефект інших причин надміру тривалого розгляду кримінальних проваджень. Також необхідно враховувати, що, на відміну від інших причин недотримання розумних строків, аналізована причина виникає внаслідок дій самого суду, на якого покладено обов'язок із забезпечення здійснення кримінального провадження впродовж розумних строків.

Разом із тим, за результатами аналізу співвідношення причин відкладення і тривалості відповідної перерви встановлено, що здебільшого тривалість перерв не зумовлена жодними об'єктивними причинами. Вони відсутні, наприклад, у випадку відкладення на значний строк (20–30 днів і більше) через неявку учасників кримінального провадження.

У деяких кримінальних провадженнях відкладення здійснювалось не

менше ніж на місяць, незважаючи на причини, які його зумовили. Усі ці обставини спричиняють затягування перебування особи під вартою, що значно порушує конституційні права особи.

У Лохвицькому районному суді Полтавської області перебувало на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Б.Й. та Б.Р. за статтями, передбаченими ч. 1 ст. 115, ст. 395 КК України. 24 жовтня 2013 р. справу було призначено до розгляду. Станом на 2 червня 2014 р. розгляд справи відкладено з причини проведення експертизи. За цей період суд провів лише 10 судових засідань, середня тривалість перерв між якими становить приблизно 22 дні.

Шевченківським районним судом м. Києва під час розгляду кримінального провадження стосовно Д.В., Б.П., С.О., Р.Б. по обвинуваченню у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 15, пунктами 1, 5, 9, 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК України, відкладено розгляд провадження на 20 днів для надання можливості ознайомлення учасників кримінального провадження з долученими матеріалами досудового розслідування [136].

Поширеним явищем є відкладення судових засідань через зайнятість судді в іншій справі або перебування судді в нарадчій кімнаті. Наводячи зазначену підставу як причину відкладення розгляду кримінального провадження, у якому обвинувачений перебуває під вартою, суддям необхідно враховувати, що розгляд такого провадження має здійснюватися в першочерговому порядку.

У Бабушкінському районному суді м. Дніпропетровська перебувала кримінальна справа (провадження) по обвинуваченню М.Ф. у вчиненні злочинів, передбачених п. 7 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 121, ч. 4 ст. 296 КК України, та В.В. і Т.М. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 296 КК України, стосовно М.Ф. обрано запобіжний захід – тримання під вартою, який вже утримується під вартою 2 роки 10 місяців, стосовно інших осіб обрано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд.

Зазначена справа з 16 березня 2012 р. перебуває у провадженні суду та розглядається колегіально, судовий розгляд у справі 57 разів відкладався, з них 7 разів через перебування судді в нарадчій кімнаті [124].

Такі випадки характерні для чималої кількості кримінальних проваджень.

За результатами аналізу причин недотримання розумних строків виявлені випадки, коли розгляд кримінального провадження впродовж тривалого періоду не розпочинається по суті. Зокрема, це стосується випадків виконання процесуального обов'язку щодо оголошення обвинувального акта в повному обсязі в порядку ст. 347 КПК України, згідно з якою судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акту, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акту в повному обсязі [136].

Під час проведення узагальнення встановлено, що у Шевченківському районному суді м. Києва у кримінальному провадженні по обвинуваченню К.М., М.С., З.Л., Л.Н. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 28, ст. 366, ч. 4 ст. 190 КК України, оголошення обвинувального акта в повному обсязі триває приблизно 6 місяців, і станом на 23 червня 2014 р. оголошення не було завершено.

Випадок тривалого оголошення обвинувального висновку зафіксовано в Деснянському районному суді м. Києва. У кримінальній справі по обвинуваченню 9 осіб (одна з яких є громадянином США) у вчиненні кожної злочинів, передбачених ч. 4 ст. 28, ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 205, ч. 3 ст. 209, ч. 1 ст. 255, ч. 2 ст. 358, ч. 3. ст. 358 КК України, оголошення обвинувального висновку тривало з 11 грудня 2012 р. до 21 листопада 2013 р. включно. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовано до громадянина США [136].

Такі провадження містять явні ознаки недотримання вимог щодо здійснення кримінального провадження впродовж розумного строку.

Також встановлено випадки, коли судді під час розгляду кримінальної справи (провадження) заявляють самовідвід з підстав, які існували на момент проведення підготовчого судового засідання.

До Дарницького районного суду м. Києва 22 лютого 2013 р. надійшло

кримінальне провадження по обвинуваченню В.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 152 КК України. Провадження розглядається колегіально. 15 серпня 2013 р. (тобто через понад 6 місяців з моменту надходження провадження до суду) суддя Щ. заявила самовідвід у зв'язку з тим, що вона приймала рішення про направлення кримінальної справи по обвинуваченню В.В. на додаткове розслідування. Після самовідводу новостворена колегія суддів розпочала розгляд провадження спочатку. Станом на 1 липня 2014 р. розгляд провадження тривав [136].

Трапляються випадки порушення суддями строку призначення підготовчого судового засідання.

В Оболонському районному суді м. Києва перебувало на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Б.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 307, ч. 1 ст. 317, ч. 1 ст. 306 КК України, та Б.С. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 307 КК України. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовано до Б.О. 27 січня 2012 р. Справа надійшла до суду 30 березня 2013 р., а підготовче судове засідання проведено лише 18 червня 2013 р. У подальшому розгляд справи дев'ять разів було відкладено з підстав перебування судді на лікарняному або через зайнятість в іншому процесі, що затримало розгляд справи на понад чотири місяці.

Суддею Шевченківського районного суду м. Києва в кримінальному провадженні стосовно К.Т. по обвинуваченню у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 358, ч. 4 ст. 358, ч. 2 ст. 190, ч. 2 ст. 185 КК України, підготовче судове засідання було призначене на 22 жовтня 2013 р., а провадження надійшло до суду 9 жовтня 2013 р. [136].

За результатами узагальнення судової практики встановлено, що на даний час у судах практично всіх областей, м. Києва залишаються не розглянутими кримінальні справи в порядку КПК України 1960 р., у яких підсудні утримуються під вартою понад шість місяців. Тривалість строку тримання під вартою у таких справах інколи перевищує п'ять років [163].

Як правило, такі кримінальні справи перебувають на повторному розгляді через невиконання обов'язкових вказівок суду апеляційної або касаційної інстанції. Також тривалий розгляд цих справ пов'язаний із необхідністю розпочинати розгляд справи спочатку через відвід судді або закінчення строку його повноважень. Зазначимо, що в цих справах підсудним інкримінується вчинення особливо тяжких злочинів, що здебільшого обґрунтовує застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Норми КПК України 1960 р. не містили порядку здійснення періодичного судового контролю за доцільністю подальшого утримання підсудного під вартою, проте суди повинні враховувати практику Європейського суду з прав людини під час розгляду цих справ.

Як один із прикладів недотримання судами вимог стосовно розумного строку розгляду кримінальних справ, у яких підсудним обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, судами апеляційної інстанції наведено кримінальну справу по обвинуваченню Д.Ю. у вчиненні злочину, передбаченого п «і» ст. 93 КК України 1960 р., що перебувало у провадженні Вінницького міського суду Вінницької області на новому розгляді з 18 січня 2013 р. Злочин вчинено в 2001 році [136].

Однією із підстав для розгляду питання про доцільність зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальних справах, що розглядаються судами в порядку КПК 1960 р., є фактична тривалість його застосування. Наприклад, у провадженні Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області на новому розгляді з 24 жовтня 2012 р. перебувала кримінальна справа по обвинуваченню К.М. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, яка вперше надійшла до суду 28 березня 2008 р.

З огляду на те, що у справі двічі постановлявся вирок, який скасовувався судом апеляційної інстанції, а підсудний тривалий час утримувався під вартою, 15 квітня 2014 р. судом запобіжний захід К.М. було змінено з тримання під вартою на заставу [136].

Таким чином, суди не можуть залишати поза увагою фактор тривалості розгляду матеріалів кримінального провадження та організувати їх розгляд та розгляд кримінальних проваджень у спосіб, який унеможлиблював би повторний перегляд.

Непоодинокими є випадки, коли судді місцевих судів вивчають матеріали кримінальних справ (проваджень) поверхнево, керування судовим процесом здійснюється без чіткого додержання процесуальних норм, допускається неповнота під час дослідження зібраних у справі доказів, викладені у вирокі висновки не відповідають фактичним обставинам справи, постановлені вирoki містять істотні недоліки. Як наслідок, судді виносили вирoki, які в подальшому скасовувались судами вищих інстанцій з поверненням справ на новий судовий розгляд, а підсудні особи надалі залишаються під вартою [140].

Суттєвий вплив на оперативність судового розгляду має якість проведення досудового розслідування. Недоліки досудового розслідування в кримінальному провадженні в подальшому змушують суд призначати повторні або первинно проводити експертизи, які мали бути проведені під час досудового розслідування з метою належного з'ясування всіх обставин вчинення кримінального правопорушення. Крім того, незадовільна робота органів досудового розслідування призводить до зміни або доповнення обвинувачення під час судового розгляду справи, що також негативно впливає на строки розгляду судом кримінальних проваджень.

Проблема зазначених причин відкладання судового розгляду пов'язана з тим, що усунення недоліків досудового розслідування потребує значного часу, оскільки суди вимушені витребувати нові відомості, документи, що спростовують або, навпаки, доводять наявність певних обставин, отримання яких через тривалий час стає дуже складним чи взагалі неможливим. Разом з тим проведення певного виду експертиз, попри контроль з боку суду щодо строків виконання, затягується надовго.

Яскравим прикладом неякісного досудового розслідування є кримінальне провадження, яке знаходилося на розгляді в Саксаганському районному суді

м. Кривого Рогу Дніпропетровської області за обвинуваченням К.С. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України.

Під час судового розгляду кримінального провадження обвинувачений заявив клопотання про проведення дактилоскопічної експертизи медичних шприців, які, згідно з протоколом вилучення, були у нього виявлені та вилучені під час затримання 25 липня 2013 р. Своє клопотання сторона захисту мотивувала тим, що працівниками правоохоронного органу під час обшуку особи було сфальсифіковано докази. З огляду на те, що ці обставини на стадії досудового розслідування не перевірялися (експертиза не проводилася) і при дослідженні судом інших доказів провадження у сукупності виникли сумніви щодо належності К.С. наркотичних засобів, клопотання захисту було задоволено та призначено експертизу [136].

Таким чином, неналежна якість проведення досудового розслідування також значною мірою перешкоджає дотриманню судами розумних строків при розгляді кримінального провадження.

З метою вивчення стану реалізації положень КПК України стосовно забезпечення періодичного судового контролю судами під час судового провадження обґрунтованості обмеження прав людини, пов'язаних із застосуванням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, судовою палатою у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України вивчено питання щодо обрання, продовження, зміни та скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на стадії судового розгляду кримінальних проваджень.

За даними судової статистики, у 2012 році до суду було подано 859 клопотань про застосування розглядуваного запобіжного заходу, слідчим же суддею було відмовлено у задоволенні таких клопотань – 118 разів; у 2013 році було подано 17373 клопотання, відмовлено – 1822 рази, у 2014 році подано 18149 клопотань, відмовлено – 2099 рази [45].

Практика застосування запобіжних заходів свідчить, що суди не повністю

виконують вимоги КПК України як щодо забезпечення якісного періодичного контролю за необхідністю застосування цих запобіжних заходів, так і щодо якості й обґрунтованості оцінки матеріалів, які є підставою для їх застосування.

Рішення про обрання, продовження, зміну чи скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою приймається слідчим суддею, судом шляхом постановлення ухвали, про що зазначено, зокрема, у статтях 183, 194, 196–199, 201–203 КПК України. Також за правилами ст. 374 КПК під час ухвалення вироку у його резолютивній частині зазначаються рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі рішення про запобіжний захід до набрання вироком законної сили [67].

Аналізуючи практику застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, переконалися, що основним недоліком клопотання є недостатня обґрунтованість з точки зору доцільності застосування такого запобіжного заходу. У більшості випадків в документах органи досудового розслідування обмежуються невмотивованою констатацією обставин, зазначених у ст. 178 КПК України або ж їх перерахуванням. Досить поширеними є посилання на те, що особа, щодо якої порушується питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, вчинила тяжкий злочин або злочин, за який покарання перевищує три роки; але не завжди належним чином обґрунтовуються припущення, що підозрюваний (обвинувачений) може ухилитися від розслідування чи суду, перешкодити повному, швидкому та неупередженому розслідуванню та розгляді матеріалів кримінального провадження [92, с. 44].

Частково це пояснюється відсутністю вимог, що ставляться до форми і змісту клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У більшості випадків в документах не зазначається, які саме дії підозрюваного (обвинуваченого) можуть бути оцінені як такі, що перешкоджають провадженню. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щонайбільше обмежує права громадянина, тому повинно

бути викликаним реальною необхідністю, що знаходить вираження в обґрунтуванні та мотивуванні клопотання слідчого та ухвалі судді.

Європейський Суд з прав людини у рішенні по справі «Смирнови проти Російської Федерації» зазначив, що якщо держава не надасть «відповідних і достатніх» підстав для тримання під вартою обвинуваченої в правопорушенні особи, така особа завжди повинна бути звільнена після затримання і перебувати на свободі до початку судового розгляду її справи [21, с. 241].

У рішенні по справі «Лабіта проти Італії» Європейський Суд зазначив, що підстави, на які спиралися органи влади Італії, тобто небезпека чинення тиску на свідків та ризик фальсифікації доказів, небезпека з боку обвинуваченого, складність справи та вимоги розслідування мають надто загальний характер, хоча, на перший погляд, заслуговують на довіру. Судові органи не вказали жодного факту, який міг би довести, що зазначені підстави справді існували [141]. Тобто, як бачимо, мають бути конкретні докази можливої неправомірної поведінки особи.

Особливої уваги заслуговує обговорення проблеми про те, чи досліджує суд при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу вигляді тримання під вартою питання винуватості особи у вчиненні злочину. У кримінальній процесуальній теорії та практиці сформувалися різні підходи до її вирішення. На думку окремих науковців, суддя не може оцінювати докази винуватості особи [48, с. 10; 92, с. 45; 123, с. 69; 151, с. 18]. Інколи обґрунтованість підозри ототожнюється з доведеністю обвинувачення. Такий підхід суперечить суті обрання запобіжного заходу на стадії досудового розслідування. Найчастіше на момент розгляду питання про обрання тримання під вартою в кримінальному провадженні є лише окремі докази та інші відомості про причетність особи до вчинення злочину, які потребують слідчої перевірки й узгодження та будуть оцінюватись у сукупності органом досудового розслідування або судом під час прийняття остаточного рішення у справі [123, с. 69].

Є. В. Рябцева вважає, що суд повинен встановлювати наявність допустимих доказів, які підтверджують вину особи, але не входити в

обговорення питання про їх достатність, оскільки це – прерогатива суду при здійсненні правосуддя [150, с. 17]. Суддя повинен виносити постанову про обрання підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тільки за твердому переконанні у винуватості підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні злочину. Це переконання має базуватися на достатніх доказах його вини, наведених у матеріалах, наданих безпосередньо судді органами розслідування, слідчим, прокурором [14, с. 31].

Л. Ф. Мартинякін зазначає, що ефективний контроль за обранням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою неможливий без перевірки доведеності вчинення злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки [81, с. 13].

У нормах КПК України повинно бути категорично покладено в обов'язок суду перевіряти достатність, допустимість доказів обвинувачення особи за обрання такого виключного запобіжного заходу, як тримання під вартою [193, с. 29].

Важливим також є питання щодо матеріального забезпечення осіб, які перебувають під вартою. Відповідно до вимог ст. 115 КВК України та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення», ув'язненим і засудженим забезпечуються побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни, що здійснюється за рахунок державного бюджету.

Ув'язненим надаються безплатно за єдиними нормами, встановленими Кабінетом Міністрів України, харчування, індивідуальне спальне місце, постільні речі та інші види матеріально-побутового забезпечення. Також вони забезпечуються одягом і взуттям встановленого зразка [120].

Ув'язнені і засуджені щодня забезпечуються триразовим гарячим харчуванням за нормами, визначеними постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 року № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ».

Відповідно до Закону України «Про попереднє ув'язнення» (ст. 11), медичне обслуговування, а також лікувально-профілактична і протиепідемічна робота в СІЗО організуються і проводяться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Для цього в СІЗО створюється медична частина, яка є її структурним підрозділом.

Медична частина забезпечує надання первинної лікувально-профілактичної допомоги ув'язненим і засудженим. Вона включає консультацію лікаря, діагностику і лікування основних найпоширеніших захворювань, травм та отруєнь, профілактичні заходи, направлення хворого ув'язненого чи засудженого для надання спеціалізованої та високоспеціалізованої допомоги [120].

Однак на практиці в разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим передбачених ч. 6 ст. 182 КПК України обов'язків, слідчими та прокурорами подаються клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а не про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на тримання під вартою і виникає питання, чи може бути така ухвала слідчого судді оскаржена в апеляційному порядку, оскільки, згідно зі ст. 309 КПК України, в апеляційному порядку може бути оскаржена лише ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, ухвала ж про зміну запобіжного заходу оскарженню не підлягає.

Отже, слід зазначити, що помилки в кримінальній процесуальній діяльності мають не лише предметно-практичний характер, що виражається в огріхах під час досудового розслідування і судового провадження, але й інтелектуально-логічний, що полягає у неправильній оцінці наявної у матеріалах кримінального провадження доказової інформації та прийнятті на її основі незаконних і необґрунтованих процесуальних рішень.

До особливостей слідчих та судових помилок можна віднести такі: 1) вони можуть бути допущені тільки під час правозастосовної діяльності особи, яка провадить досудове розслідування, слідчого, прокурора або судді; 2) помилкова дія завжди є неправомірною, тобто такою, що порушує норми права

(конституційного, кримінального, кримінального процесуального, цивільного тощо); 3) невідповідність дій правозастосовним цілям правового регулювання; 4) ненавмисність неправомірної дії особи, яка провадить досудове розслідування, слідчого, прокурора або слідчого судді; 5) констатація дії як помилкової компетентною особою або органом [27].

Враховуючи викладене вище, серед недоліків та помилок досудового розслідування та судового розгляду справи при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою можна вказати:

- 1) визначення доцільності застосування розглядуваного запобіжного заходу;
- 2) дотримання розумності строків тримання під вартою;
- 3) недотримання порядку тримання під вартою окремого кола осіб, які мають спеціальний статус;
- 4) невизначеність тривалості розгляду слідчим суддею, судом матеріалів кримінального провадження (справ);
- 5) неналежне матеріальне забезпечення осіб, які перебувають в слідчих ізоляторах.

Тому ми пропонуємо окремі напрями їх подолання, зокрема, обов'язковість урахування спеціального статусу осіб, щодо яких застосовується відповідний запобіжний захід, а також характеристики особи, зокрема, віку, стану здоров'я, матеріального та сімейного стану, виду діяльності, місця проживання тощо.

Під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою прокурору треба доводити, що затримана особа буде ухилятися від слідства, незаконно впливати на свідків тощо. Якщо строки тримання продовжать, то прокурор знову доводитиме це, наводячи нові факти, відомості. Але на практиці прокурор цього не робить. Одночасно суддя підтримує позицію прокурора і, лише враховуючи тяжкість вчиненого злочину, продовжує тримання під вартою. Те, що сьогодні значно менше підозрюваних перебуває під вартою, пов'язано передусім із застосуванням грошової застави.

Висновки до розділу 3

1. Тримання під вартою – це найсуворіший запобіжний захід, пов'язаний із позбавленням людини волі, необхідністю дотримуватися вимог режиму в місцях ув'язнення і з певним обмеженням прав. Такий захід забезпечення кримінального провадження застосовується лише тоді, коли прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим КПК України.

При обранні цього запобіжного заходу суддя повинен вивчати всі матеріали кримінального провадження, надані органом досудового розслідування, слідчим, прокурором для підтвердження викладених у поданні доказів, що підкреслює статус суду як незалежного і неупередженого органу.

2. Обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою включає в себе такі етапи: 1) внесення слідчому судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу; 2) прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та його оформлення; 3) доведення рішення до відповідних осіб та складання необхідних документів; 4) вжиття необхідних додаткових заходів, які впливають із суті обраного запобіжного заходу.

3. Під час призначення запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою судам та органам досудового розслідування потрібно уникати помилок, пов'язаних із: доцільністю застосування такого запобіжного заходу; встановленням, зміною і скасуванням розглядуваного запобіжного заходу та призначення строків; застосуванням тримання під вартою до окремого кола осіб, наділених спеціальним статусом (враховуючи іноземців); тривалістю судового розгляду кримінальних справ та строку призначення запобіжного заходу судом; матеріальним забезпеченням осіб, які перебувають в СІЗО.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає в розв'язанні комплексу теоретичних та практичних проблем застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою. Сформульовано низку висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення порядку обрання та застосування відповідних запобіжних заходів, основні з яких полягають у такому:

1. Комплексно проаналізовано історію становлення інституту запобіжних заходів з часів общинного періоду до сьогодення.

Визначено сім основних етапів виникнення та розвитку запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: 1) общинний період (до X ст.); 2) княжий період (X – XV ст.); 3) царський період (XIV ст. – перша половина XVII ст.); 4) імператорський період (друга половина XVII ст. – перша половина XX ст.); 5) радянський період (1917–1960 рр.); 6) період дії КПК України 1960 року (1960 – 2012 рр.); 7) з моменту прийняття КПК України 2012 року – донині.

2. Вказано, що запобіжні заходи є частиною системи забезпечення кримінального провадження, спрямованої на досягнення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав. Визначено підстави обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні України, до яких віднесено: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; 2) спроби особи переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 3) намагання знищити, сховати або спотворити будь-які із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 4) незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста, які беруть участь у кримінальному провадженні; 5) вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження кримінального правопорушення, у якому особа підозрюється, обвинувачується; 6) наявність ризиків, які дають достатні

підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може переховуватися від органів досудового розслідування, суду, перешкоджати здійсненню кримінального провадження або продовжити протиправну діяльність, знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення тощо.

3. Розглянуто класифікацію запобіжних заходів в кримінальному провадженні України та встановлено, що законодавець у чинному КПК України скоротив і оптимізував систему заходів забезпечення кримінального провадження, відмовившись від таких архаїчних та малоефективних з них, як підписка про невиїзд, порука громадської організації та нагляду командування військової частини. Натомість було запроваджено такі прогресивні й перспективні запобіжні заходи, як домашній арешт та особисте зобов'язання, удосконалено положення щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

4. Сформульовано авторське визначення поняття «домашній арешт», під яким розуміється запобіжний захід, що полягає в накладанні встановлених рішенням суду обмежень на свободу та низку інших прав підозрюваного (обвинуваченого) без тримання його під вартою та без повної ізоляції від суспільства за наявності підстав та в порядку, що встановлюється КПК України, із урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин.

Обґрунтована доцільність застосування певних обмежень під час використання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Запропоновано доповнити частину 1 статті 181 КПК України «Домашній арешт» пунктом 2 у такій текстовій редакції: «При застосуванні домашнього арешту до підозрюваного, обвинуваченого може бути застосовано такі обмеження: 1) заборону виходу з помешкання цілодобово або в певний час; 2) заборону на ведення телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку (не узгоджених із слідчим), за винятком випадків

життєвої необхідності; 3) заборону на спілкування з певними особами та приймання невідомих слідству осіб; 4) застосування електронних засобів контролю та покладання обов'язку носити такий пристрій при собі; 5) покладання обов'язків відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, особисто телефонувати в орган досудового розслідування або інші органи, що здійснюють нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, або бути присутнім там у відповідний час; 6) встановлення спостереження за підозрюваним, обвинуваченим або їхнім житлом, а також охорона їхнього житла або відведеного їм приміщення в якості житла; 7) інші заходи, що забезпечують належну поведінку та ізоляцію підозрюваного, обвинуваченого від суспільства».

Обґрунтовано доцільність доповнення частини 3 статті 181 КПК України «Домашній арешт» пунктом 2 у такій текстовій редакції: «Ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, повинна містити дані про місце знаходження підозрюваного, обвинуваченого, термін домашнього арешту, час, протягом якого підозрюваному, обвинуваченому дозволено перебувати поза місцем виконання запобіжного заходу, заборони та (або) обмеження, встановлені щодо підозрюваного, обвинуваченого, місця, які йому дозволено відвідувати».

5. Узагальнено, що при застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту метою контролю та нагляду судових та правоохоронних органів є: 1) визначення і перевірка прокурором підстав для застосування зазначеного запобіжного заходу за погодженням відповідного клопотання слідчого або самостійного складання такого клопотання; 2) відстоювання перед слідчим суддею, судом необхідності застосування конкретного запобіжного заходу при розгляді ним відповідного клопотання; 3) перевірка відповідності законного порядку і умов застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу; 4) нагляд за дотриманням законів щодо продовження строків застосування запобіжних заходів, а також припинення їх застосування.

Запропоновано доповнити частину 5 статті 181 КПК України пунктом 2 з таким формулюванням: «Перевірка наявності особи під домашнім арештом може проводитися не більше двох разів в денний час і не більше одного разу в нічний час. Перебування посадової особи у житлі арештованого допускається за згодою його та осіб, які проживають разом з ним, і не повинно перевищувати тридцяти хвилин».

6. Встановлено переваги використання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Його впровадження дасть можливість забезпечити належне дотримання в Україні закріпленого в статті 5 Європейської Конвенції права на свободу й особисту недоторканність; скоротити кількість заарештованих, відправлених до слідчого ізолятора та ізоляторів тимчасового тримання осіб приблизно на третину; скоротити бюджетні витрати; дозволить особам, щодо яких вжито запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, продовжити забезпечувати себе матеріально та членів своєї сім'ї, підтримувати соціальні відносини.

7. Запропоновано внести зміни до КПК України про збереження майна особи, до якої застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, та забезпечення прав неповнолітніх та осіб, які перебувають на утриманні, зокрема включити до КПК України статтю 183¹ «Право на піклування та нагляд за майном особи, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою», яку викласти в такій текстовій редакції:

«1. Неповнолітні, а також непрацездатні особи, які залишилися без нагляду, догляду та засобів для існування, внаслідок взяття батьків (опікуна, піклувальника) або годувальника під варту, а також інших дій органу, що здійснює кримінальне провадження, мають право на піклування, яке зазначений орган зобов'язаний забезпечити за рахунок коштів державного бюджету. Доручення органу, який здійснює кримінальне провадження, організувати догляд за зазначеними вище особами та тимчасове поміщення непрацездатних осіб у державну організацію соціальної допомоги або медичний заклад обов'язкові для органу опіки та піклування, а також для керівників зазначених

організацій і установ. Орган, що здійснює кримінальне провадження, має право передати неповнолітніх та непрацездатних осіб на піклування їх родичів за згодою останніх.

2. Особа, майно якої залишилося без нагляду внаслідок взяття її під варту, а також інших дій органу, що здійснює кримінальне провадження, має право нагляд за її майном, включаючи годування домашніх тварин, яке зазначений орган зобов'язаний забезпечити, на її прохання та за її рахунок. Доручення органу, який здійснює кримінальне провадження, організувати догляд за майном особи та годування тварин, що їй належать, обов'язкові для відповідних державних органів і органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ, організацій.

3. Орган, що здійснює кримінальне провадження, негайно повідомляє особі, яка перебуває під вартою, або іншій зацікавленій особі про заходи, вжиті відповідно до цієї статті».

8. Розглянуто порядок прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Виокремлено такі етапи обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: 1) внесення слідчому судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу; 2) прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та його оформлення; 3) доведення рішення до відповідних осіб та складання необхідних документів; 4) вжиття необхідних додаткових заходів, які впливають із суті обраного запобіжного заходу.

9. Виявлено основні недоліки й помилки у роботі органів досудового розслідування і суду при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, до яких можна віднести: 1) визначення доцільності застосування розглядуваного запобіжного заходу; 2) дотримання розумності строків тримання під вартою; 3) недотримання порядку тримання під вартою окремого кола осіб, які мають спеціальний статус; 4) невизначеність тривалості розгляду слідчим суддею, судом матеріалів кримінального провадження (справ); 5) неналежне матеріальне забезпечення осіб, які перебувають у

слідчих ізоляторах.

Зазначено, що основними напрямками їх подолання є обов'язковість урахування спеціального статусу осіб, щодо яких застосовується відповідний запобіжний захід, а також їх характеристики, зокрема, віку, стану здоров'я, матеріального та сімейного стану, виду діяльності, місця проживання тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академія прокуратури України: Збірник праць, 2009. – 400 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-book-185.html>.
2. Активістці луцького Євромайдану одягли браслет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://4vlada.com/volin/32016>.
3. Алексеев В. И. Подследственное заключение в дореволюционной России / В. И. Алексеев // Российский следователь. – 2006. – № 6. – С. 51–53.
4. Аннерс Э. История европейского права (пер. со швед.) / Э. Аннерс // Ин-т Европы. – М.: Наука, 1994. – 397 с.
5. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия: Институт международного права и экономики / Т. В. Апарова. – М.: Издательство «Триада, Лтд», 1996. – 157 с.
6. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств / В. Д. Арсеньев. – М., 1964. – 179 с.
7. Балтабаев К. Т. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / К. Т. Балтабаев. – Караганда, 2001. – 18 с.
8. Бартошек М. Римское право: (понятия, термины, определения) / Милан Бартошек. – Пер. с чешск. – М.: Юрид. лит., 1989. – 448 с.
9. Баулін О. В. Затримання та взяття під варту в Україні: стан, проблеми удосконалення законодавства та практики його застосування : посіб. / [О. В. Баулін, О. В. Беца, М. І. Сірій та ін.]. – К. : Атіка, 2002. – 96 с.
10. Безрукава А. Ф. Підстави обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту / А. Ф. Безрукава // Право і суспільство. – № 4. – 2012. – С. 194–198.
11. Березняк В. Сучасні тенденції розвитку та застосування екстрадиції: європейський ордер на арешт / В. Березняк// Право України. – 2006. –

- № 11. – С. 149–152.
12. Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі: [монографія] / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса: [б. в.], 2009. – 112 с.
  13. Благодир А. А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А. А. Благодир. – К., 2009. – 17 с.
  14. Богдановский А. Избрание и продление срока заключения под стражу судом / А. Богдановский // Законность. – 2005. – № 2. – С. 28–32.
  15. Бойков А. Д. Третья власть в России: Очерки о правосудии, законности и судебной реформе 1990 – 1996 гг / А. Д. Бойков. – М.: Изд-во НИИСЗ. – 264 с.
  16. Болотов С. В. Правосудие во Франции / С. В. Болотов. – М.: Наука, 1994. – 98 с.
  17. Борисов В. І. Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі: монографія / В. І. Борисов, Н. В. Глинська, В. С. Зеленецький, О. Г. Шило. – Х.: Сх.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2005. – 352 с.
  18. Бортновська З. Реалізація права на свободу і особисту недоторканність в українському кримінальному процесі / З. Бортновська // Право України. – 2003. – № 10. – С. 104–107.
  19. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / Л. М. Бостан, С. К. Бостан. – 2-ге вид. перероб. й доп. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 730с.
  20. Брусницын Л. В. Меры пресечения – меры безопасности для участников уголовного процесса / Л. В. Брусницын // Российская юстиция. – 2005. – № 6. – С. 22 – 24.
  21. Буланова Н. В. Заключение под стражу при предварительном расследовании преступлений: Науч.-метод. пособие / Н. В. Буланова; Под ред. докт. юрид. наук М. Е. Токаревой. – М.: Юрлитинформ, 2005. – 256 с.

22. Великий енциклопедичний юридичний словник / [За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
23. Взяття під варту: Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи від 9 квітня 1965 року № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.coe.kiev.ua.
24. Вільгушинський М. Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України / М. Й. Вільгушинський, Ю. А. Ліхолєтова // Адвокат. – 2012. – № 11. – С. 9 – 13.
25. Галаган В. І. Застосування деяких заходів процесуального примусу у світлі додержання конституційних прав і свобод людини / В. І. Галаган // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1. – С. 59–63.
26. ГПУ про втечу Садовника, підозрюваного у розстрілах на Майдані: Винен суд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/10/5/7039829>.
27. Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №1. – С. 220–226.
28. Гультай П. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у виді домашнього арешту / П. М. Гультай // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 3. – С. 122 – 126.
29. Гультай П. М. Роль прокурора в механізмі застосування запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні / П. М. Гультай // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 338 – 342.
30. Гуткин И. М. Меры пресечения в советском уголовном процессе / И. М. Гуткин. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1963. – 254 с.
31. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов; Под ред.: Гуценко К. Ф. – М.: Зерцало-М., 2001. – 480 с.

32. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – Т. 1. – 680 с.
33. Дідюк І. Л. Особливості обґрунтування підстав та умов обрання домашнього арешту / І. Л. Дідюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3(спец. вип.). – С. 301–311.
34. Духовский М. В. Русский уголовный процесс / М. В. Духовский. – М., 1910. – 448 с.
35. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 года // Международные акты о правах человека: Сб. док. – М.: Норма-Инфра, 2000. – 59 с.
36. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. – М.: НОРМА, 2000. – Т. 1. – 856 с.
37. Еникеев З. Д. Применение мер пресечения по уголовным делам: учеб. пособ. / З. Д. Еникеев. – Уфа, 1988. – 84 с.
38. Європейська конвенція з прав людини. – К.: Фенікс, 2005. – 60 с.
39. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах Ради Європи (ETS N 73) від 15.05.1972 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/law/show/994_008.
40. Європейський Суд з прав людини: Матеріали практики (2004–2005 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. – Серія II. Коментарі прав і законодавства. – Вип.6. – Львів, 2006. – 440 с.
41. Загальна декларація прав людини: прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 69 – 74.
42. Запобіжні заходи в кримінальному процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-5050-5.html>.
43. Застосування запобіжних заходів, альтернативних взяттю під варту, у кримінальному судочинстві України: посібн. викладача / Н. М. Ахтирська,

- О. Ю. Костюченко, Д. В. Кухнюк, В. Д. Новіков. – К.: Конус-Ю, 2009. – 236 с.
44. Захарко А. В. Загальні правила застосування неізоляційних запобіжних заходів / А. В. Захарко // Науковий Вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 1–9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_1/09zavnzz.pdf.
45. Основні показники про роботу прокурора: Звітність за 2011–2015 рр.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820#
46. Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецький – Х.: КримАрт, 1998. – 340 с.
47. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность / З. З. Зинатуллин. – Казань, 1981. – 136 с.
48. Золотых В. В. Заключение под стражу по решению суда. Обобщение практики применения ст. 108 УПК РФ/ В. В. Золотых // Российская юстиция. – 2002. – № 11. – С. 10–13.
49. Иващенко С. Проблемы заключения под стражу / С. Иващенко // Юрид. практика. – 2005. – № 16 (382). – С. 22.
50. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник / В. М. Іванов – К.: КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
51. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ // Закон і Бізнес. – К., 2013. – № 15 (1105). – 21 с.
52. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник для вузів: у 2-х ч. / За ред. Н. А. Крашеникова, О. А. Жидкова. – 3-є вид., перероб. і доп. – М.: НОРМА, 2006. – Ч.1. – 717 с.
53. Калганова О. А. Процесуально-правові засади участі іноземних громадян у кримінальному судочинстві України: монографія. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. – 154 с.

54. Каплунов А. И. Об основных чертах и понятии государственного принуждения / А.И. Каплунов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 10–17.
55. Кистяковский А. Ф. О пресечении обвиняемому способов уклониться от следствия и суда / А. Ф. Кистяковский – СПб.: «Судебный вестник», 1868. – 194 с.
56. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / З.Ф. Коврига – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – 172 с.
57. Кожевніков Г. К. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г.К. Кожевніков // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 68–70.
58. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.В. Смирнова // – СПб.: Питер, 2003. – 1008 с.
59. Комментарий к формам документов Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации / Под ред. В.И. Сергеева // – М.: Юстицинформ, 2002. – 296 с.
60. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 / Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
61. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
62. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В.М. Корнуков // – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 137 с.
63. Кравець Є. Я. Домашній арешт / Є.Я. Кравець, В.В. Скибицький // Юридична енциклопедія: у 6 т. – Т 2: Д-Й / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред.-кол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – 774 с.
64. Кримінальний кодекс України N 2341-III від 5 квітня 2001 року, редакція

- від 21.01.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://code.leschishin.org/crc/crc36.php>.
65. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
66. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
67. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
68. Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти / Упоряд.: В. С. Ковальський, Ю. М. Хахуда. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 432 с.
69. Кримінально-процесуальне право України: підручник / За заг. ред. Ю. П. Аленіна – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.
70. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#sub_id=1450000.
71. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/kriminal_no_protseual_nij_kodeks_ukraini.htm.
72. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17–19.
73. Лазаренко Павло Іванович. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Лазаренко_Павло_Іванович.
74. Ланге Н. Древнее русское уголовное судопроизводство (XIV, XV, XVI и

- первой половины XVII в.) / Н.Ланге // – Журнал гражданского и уголовного права. Книга шестая. – СПб., 1884. – 253 с.
75. Лившиц Ю. Д. Меры процессуального принуждения в советском уголовном процессе / Ю. Д. Лившиц // – М.: Юрид. лит., 1964. – 138 с.
76. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: навч. посібник / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.
77. Луспеник Д. Стаття 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод і право на відшкодування шкоди у судовій практиці / Д. Луспеник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1439>.
78. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / П. И. Люблинский. – СПб.: Сенат. тип., 1906. – 711 с.
79. Макаренко Є. І. Домашній арешт: поняття, мета, підстави і порядок застосування / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – №1 – 2014. – С. 234–239.
80. Маляренко В. Т. До питання про запобіжні заходи в кримінальному процесі / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 4. – С. 41–44.
81. Мартыняхин Л. Ф. О функциях и полномочиях суда в досудебном производстве / Л. Ф. Мартыняхин // Рос. судья. – 2004. – №8. – С. 11–13.
82. Марчук Н. В. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях / Н. В. Марчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 57–62.
83. Матвійчук В. К. Процесуальний порядок застосування запобіжних заходів за новим КПК України / В. К. Матвійчук, Г. В. Мартиненко // Юридична наука. – 2013. – № 7. – С. 72 – 83.
84. Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособ. / В. Н. Махов, М. А. Пешков. – М.: ЗАО «Бизнес школа «Интел Синтез», 1998. – 208 с.

85. Международная защита прав человека: Документы и комментарии. – Х.: ООО «Синтекс, ЛТД», 1998. – 300 с.
86. Мельников В. Ю. Понятие мер уголовно-процессуального принуждения и его виды / В. Ю. Мельников // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2006. – № 2. – С. 126–138.
87. Миклашевский В. В. О средствах представления обвиняемого в суд ... и суда [Текст] / В. В. Миклашевский. – Т.1. Варшава, 1872. – 302 с.
88. Минимальные стандартные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_907.
89. Михайлов В. А. Меры пресечения в уголовном процессе / В. А. Михайлов. – М.: Право и Закон, 1996. – 304 с.
90. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ, 1996. – 342 с.
91. Мінімальні стандарти правил ООН про заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням «Токийські правила» від 14 грудня 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_907.
92. Міщенко С. М. Взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства / С. М. Міщенко, С. А. Солоткий // Вісн. Верховн. Суду України. – 2003. – № 5. – С. 43–48.
93. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США / А. В. Молдован. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
94. Москалюк Ю. Д. Виникнення запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: історичний аспект / Ю. Д. Москалюк // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 26–27 грудня 2014 р.). – Запоріжжя, 2014. – С. 142–143.
95. Москалюк Ю. Д. Гарантії законності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / Ю. Д. Москалюк // Теорія і практика

- сучасної юриспруденції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19–20 грудня 2014 р.). – К., 2014. – С. 97–99.
96. Москалюк Ю. Д. Исторические аспекты становления домашнего ареста как меры пресечения в уголовном производстве Украины / Ю. Д. Москалюк // *Legal si viata.* – Республика Молдова, 2014. – № 3. – С. 158–161.
97. Москалюк Ю. Д. Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження в Україні / Ю. Д. Москалюк // *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 31 січня – 1 лютого 2014 р.).* – Львів, 2014. – С. 69–71.
98. Москалюк Ю. Д. Підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в Україні / Ю. Д. Москалюк // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* – Херсон, 2014. – Випуск 5. – Том 3. – С. 178–181.
99. Москалюк Ю. Д. Підстави обрання запобіжних заходів за Кримінальним процесуальним кодексом України / Ю. Д. Москалюк // *Роль права та закону в громадянському суспільстві : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 14–15 лютого 2014 р.).* – К., 2014. – С. 82–84.
100. Москалюк Ю. Д. Поняття та значення запобіжних заходів у кримінальному провадженні України / Ю. Д. Москалюк // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* – Ужгород, 2013. – Випуск 23. – Частина II. – Том 3. – С. 88–91.
101. Москалюк Ю. Д. Порядок прийняття та оформлення рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / Ю. Д. Москалюк // *Порівняльне аналітичне право.* – Ужгород, 2014. – №6. – С. 328–331.
102. Назаренко В. В. Судебный контроль при расследовании преступлений / В. В. Назаренко // *Законность.* – 2003. – № 6. – С. 4–6.
103. Назаров В. В. Взяття під варту: теоретичні та практичні аспекти / В. В. Назаров // *Право.* – 2010. – № 4. – С. 30–35.
104. Никоненко М. Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних

- інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М. Я. Никоненко. – К., 2007. – 17 с.
105. Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Ю. Г. Овчинников. – Омск, 2006. – 209 с.
106. Омельченко О. Є. Особисте зобов'язання / О. Є. Омельченко // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 листопада 2012 р.). – К.: НАВС, 2012. – С. 31–33.
107. Онопенко В. В. Взяття під варту – необхідність чи виняток? / В. В. Онопенко // Укр. юрист. – 2003. – № 1. – С. 17–19.
108. Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік: Закон СРСР від 25 грудня 1958 року II Відомості Верховної Ради СРСР. – 1959. – №1. – 35 с.
109. Палюх Л. М. Інститут застосування примусових заходів виховного характеру у світлі міжнародно-правових актів та основних тенденцій ювенальної юстиції / Л. М. Палюх // Наук. вісн. – Львів, 2005. – Вип. 3. – С. 71–82.
110. Паризька Хартія нової Європи від 21 листопада 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_058.
111. Петрухин И. Л. Меры пресечения в дореволюционной России / И. Л. Петрухин // Советское государство и право. – 1988. – № 7. – С. 119 – 125.
112. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М.: Наука, 1989. – 256 с.
113. Пилипенко В. П. Електронний моніторинг дозволить заощадити на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах / В.П. Пилипенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zib.com.ua/ua/8454->

elektronniy_monitoring_areshtovanih_dozvolit_zaoschaditi_na_.html.

114. Підпалій В. Л. Застосування статті 154-1 Кримінально-процесуального кодексу України / В. Л. Підпалій // Матеріали семінару з питань реформування системи запобіжних заходів та використання застави, проведеного Верховним Судом України в м. Суми (лютий 2000 р.). – Суми, 2000. – С. 69–85.
115. Плотницький А. В. Применение меры пресечения в виде заключения под стражу к лицу, находящемуся в розыске / А. В. Плотницький // Российский следователь. – 2005. – № 3. – С. 9–10.
116. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький – Х., 2007. – 576 с.
117. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В.О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – №9 (144). – С. 4–6.
118. Попелюшко В.О. Чому конституційну формулу презумпції невинуватості треба змінити / В.О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 1(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pvontz.pdf>.
119. Попов Н. А. Совершенствование и правовая природа ареста как мера уголовно-процессуального принуждения / А. М. Попов, Н. А. Громов, А. Д. Черкасов // Российский следователь. – 2001. – №5. – С. 13–16.
120. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: зареєстровано Міністерством юстиції України 20 березня 2013 р. №445/22977 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13/page3>.
121. Право зовнішніх зносин. Збірник документів / Упорядники Ю. В. Алданов, І. М. Забара, В. І. Резніченко. – К.: Видавничий дім «Промені», 2003. – 784 с.

122. Практика застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства: Узагальнення судової практики Верховного Суду України від 01.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
123. Приміч І. Запобіжний захід – взяття під варту / І. Приміч // Прокуратура, людина, держава. – 2004. – № 6 (36). – С. 66–70.
124. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд.: В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – С. 409–415.
125. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 року № 511–550/0/4–13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html.
126. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 р. № 696 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0961-11>.
127. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи, Міжнародний документ від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
128. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні:

наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: www.gp.gov.ua.

129. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність: наказ Генерального прокурора України від 3 грудня 2012 року № 4/1гн [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: www.gp.gov.ua.
130. Про організацію роботи з питань статистики, ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та нагляду за обліком кримінальних правопорушень: наказ Генерального прокурора України від 25 вересня 2012 року № 15гн [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: www.gp.gov.ua.
131. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 р. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/ed20080920>.
132. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр>.
133. Про поштовий зв'язок: Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2759-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2759-14>.
134. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003р. № 4 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972-2006). – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 578 с.
135. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
136. Про судову практику застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: наказ Вищого спеціалізованого суду України від 03.12.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files//Щодо%20обрання,%20продовження%20запобіжного%20заходу%20у%20вигляді%20тримання%20під%20вартою>
137. Про уповноваження підрозділів органів внутрішніх справ на здійснення забезпечення електронного контролю: наказ МВС України від 18 грудня 2012 року № 1172: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-upovnovazhennja-pidrozdiliv-organiv-vnutrishnih-sprav-na-doc139141.html>.
138. Проблеми допустимості обмеження конституційних прав громадян при застосуванні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту: Академія прокуратури України (збірник наукових праць) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10095.htm>.
139. Проблеми застосування домашнього арешту як запобіжного заходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alexconsalt.uaprom.net/a180621-problemi-zastosuvannya-domashnogo.html>.
140. Рекомендації Р «Про взяття під варту до суду» від 27 червня 1980 року № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.coe.kiev.ua.
141. Рішення Європейського Суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.ru>.
142. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Кехайов проти Болгарії» від 18 січня 2005 р. // Юрид. вісн. України. – 2005. – № 28 (524). – С. 31–32.
143. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Недбала проти Польщі» від 4 липня 2000 р. // Юрид. вісн. України. – 2001. – № 16 (304). – С. 16–17.

144. Рішення Європейського суду у справі Калашников проти Росії від 15 липня 2002 року (Kalashnikov v. Russia judgment of 15 July 2002) Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_057.
145. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення ст. 150 Кримінально-процесуального кодексу України стосовно тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) від 08.07.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 172–175.
146. Рішення по справі «Свершов проти України» : рішення Європейського Суду з прав людини від 27 листопада 2008 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 39. – Ст. 1344.
147. Рішення по справі «Ткачов проти України» Рішення Європейського Суду з прав людини від 13 грудня 2007 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 31. – Ст. 1031.
148. Российское законодательство X – XX веков: в 9 т. / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М. : Юрид. лит. – Т. 8. Судебная реформа. – 1991. – 496 с.
149. Русман Г. С. Судебный контроль за избранием меры пресечения в виде заключения под стражу, домашнего ареста: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Г. С. Русман. – Челябинск, 2006. – 192 с.
150. Рябцева Е. В. Деятельность и положение суда в состязательном уголовном судопроизводстве: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» // Е. В. Рябцева. – Воронеж, 2005. – 25 с.
151. Савченко А. Применение норм уголовно-процессуального закона при рассмотрении ходатайств об избрании меры пресечения в виде заключения

- под стражу / А. Савенко // Рос. судья. – 2005. – № 10. – С. 17–20.
152. Савчук Т. А. Домашний арест: проблемы правового регулирования и применения / Т. А. Савчук // Законность и правопорядок. – 2008. – № 4(8). – С. 52–56.
153. Салтыков Е. В. Домашний арест в российском уголовном праве: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Е. В. Салтыков. – Екатеринбург, 2007. – 197 с.
154. Светочев В. А. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. А. Светочев. – Калининград, 2009. – 213 с.
155. Свод законов Российской империи, повелением государя императора Николая Павловича составленный. – Т 15. – Спб., 1832 [Электронный ресурс]. Режим доступа: [http // www/ prlib/ru/Lib/Pages/authority_1-2-4-2](http://www/prlib.ru/Lib/Pages/authority_1-2-4-2)
156. Сидоренко С. М. Кількість заарештованих в СІЗО стабільно зменшується / С.М. Сидоренко // Урядовий кур'єр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search>.
157. Сірий М. І. Українська модель здійснення судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу / М. І. Сірий // Адвокат. – 2005. – № 9. – С. 6–8.
158. Словарь русского языка. 2-е изд., испр. и дополн. / сост. С. И. Ожегов; под общ. ред. акад. С. П. Обнорского. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1952. – 843 с.
159. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство – судопроизводство / В. К. Случевский. – Спб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1913. – 670 с.
160. Смоков С. М. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві / С. М. Смоков, К. Г. Горелкіна. – О.: Астрокринт, 2012. – 152 с.

161. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / С. М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 628–632.
162. Смыкалин А. К. Судебная реформа 1864 года / А. К. Смыкалин // Российская юстиция. – 2001. – №5. – С. 39–42.
163. Статистика системи покарань: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrprison.org.ua/statistics/1389794790>.
164. Статистика щодо України (2013 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/court/information/statistika/statistika-shhodo-ukraiini-2013-rik.html>.
165. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: В 2 т. / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – Т. 1: Основные положения уголовного процесса. – 470 с.
166. Тарасов И. Личное задержание как полицейская мера безопасности: Ч. 2: Полицейский арест в России. Отд. 2: Период императорский. Ч. 2: отд. 2 / И. Тарасов – Ярославль: Тип. Г. Фальк., 1886. – 424 с.
167. Тищенко О. І. Запобіжний захід у вигляді взяття під варту: проблеми обрання та оскарження в досудовому провадженні по кримінальній справі: моногр. / О. І. Тищенко. – Х.: Фінн, 2008. – 176 с.
168. Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России: монография / Н. В. Ткачева ; науч. ред. А. В. Кудрявцева. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2004. – 192 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kalinovskiyk.narod.ru/b/tkacheva/1-1.htm>.
169. Ткачева Н. В. Особенности применения мер уголовно-процессуального принуждения в Великобритании / Н.В. Ткачева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-primeneniya-mer-ugolovno-protsessualnogo-prinuzhdeniya-v-velikobritanii>.
170. Ткачева Н. В. Теория и практика мер пресечения, не связанных с

- заключенням под стражу: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Н. В. Ткачева // – Челябинск, 2003. – 248 с.
171. Толковый словарь русского языка / [под ред. проф. Д. И. Ушакова]; Госин-т «Советская энциклопедия». – М.: ОГИЗ, 1935. – Т. 1. – 844 с.
172. Трунов И. Л. Защита прав личности в уголовном процес се / И.Л. Трунов – М.: Юриспруденция, 2005. – 304с.
173. Трунов И. Л. Меры пресечения в уголовном процессе / И. Л. Трунов, Л. К. Трунова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 356 с.
174. Трунова Л. К. Домашний арест как мера пресечения / Л. К. Трунова // Российская юстиция. – 2002. – № 11. – С. 49–50.
175. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // II Форум права: електронне видання. – 2011. – №2. – 897 с.
176. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>.
177. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Кодексы и Законы (правовая навигационная система) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakonrf.info/upk/107/>.
178. Уголовно-процессуальный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 13 сентября 1922 г. – Х., 1922. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sfedu3845.mybb.ru/viewtopic.php?id=230>.
179. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf>.
180. Узагальнення судової практики розгляду слідчими судьями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20.11.2012 року // Судова влада України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://court.gov.ua/sud2190/science_work/rozdil2/doc_22_23/.

181. Україна – третя по кількості звернень в Європейський суд по правам людини [Електронний ресурс] // Фокус. – Режим доступу: <http://focus.ua/society/217569>.
182. Фаринник В. І. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В. І. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=11839.
183. Фаринник В. І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / В. І. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – 22–28 вересня (№ 38). – С. 4.
184. Франк Л. В. Задержание и арест подозреваемого в советском уголовном процессе: Уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование / Л. В. Франк. – Душанбе: Таджикский гос. ун-т, 1963. – 234 с.
185. Французский уголовно-процессуальный кодекс 1958 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://abc.vvsu.ru/Books/u_state_hist/page0047.asp
186. Функція судового контролю у кримінальному процесі [текст] монографія / Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Ільєва. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 176 с.
187. Хабес корпус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/inc_law/2404/ХАБЕАС.
188. Чистякова О. И. Российское законодательство X – XX веков: в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М.: Юрид. лит. – Т. 8. Судебная реформа. – 1991. – 496 с.
189. Чухраєв Д. А. Поняття та класифікація запобіжних заходів / Д. А. Чухраєв // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 4. – с. 226 – 230 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pppd/2009_4/40Chyhr.pdf.
190. Чучаев А. Подкуп или принуждение у даче показаний либо к неправильному переводу / А. Чучаев, А. Федоров // Законность. – 2004. – № 7. – С. 10–11.

191. Шаргей М. Е. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года: текст и постатейный комментарий / М. Е. Шаргей. – Х.: Юридическое издательство НКЮ УССР, 1928. – 372 с.
192. Шило О. Г. Обґрунтованість подання слідчого та постанови суду про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту як гарантія дотримання права кожного на свободу та особисту недоторканність / О. Г. Шило, Н. В. Глинська // Юрист України. – 2003. – № 2. – С. 31–33.
193. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: монографія / О. Г. Шило. – Х.: Право, 2011. – 472 с.
194. Шпонька В. П. Взяття під варту та продовження його строків на стадії досудового розслідування кримінальної справи: проблеми правозастосування / В. П. Шпонька, О. Г. Шило // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 8 (48). – С. 45–47.
195. Энциклопедия Брокгауза и Ефрона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/brokgauz>.

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ

статистичної обробки анкет для опитування працівників правоохоронних та судових органів, з метою з'ясування ставлення до домашнього арешту та тримання під вартою, як запобіжних заходів, та їх місця в кримінальному провадженні України

При проведенні даного дисертаційного дослідження за анкетною, наведеною у Додатку А, було опитано 335 працівників правоохоронних та судових органів, з метою з'ясування ставлення до домашнього арешту та тримання під вартою, як запобіжних заходів, та їх місця в кримінальному провадженні України. У табл. А.1 наведено підсумкові результати статистичної обробки даних, одержаних за даною анкетною.

Таблиця А — Підсумкова таблиця результатів статистичної обробки відповідей на запитання анкети для опитування працівників правоохоронних та судових органів, з метою з'ясування ставлення до домашнього арешту та тримання під вартою, як запобіжних заходів, та їх місця в кримінальному провадженні України

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	N	%
1. Ваше місце роботи :		
1.1) працівник суду (суддя, слідчий суддя)	65	19,40%
1.2) працівник прокуратури (прокурор, слідчий)	82	24,48%
1.3) працівник ОВС	160	47,76%
1.4) працівник органів безпеки	28	8,36%
1.5) інше	0	0,0%
2. Ваш стаж роботи :		
2.1) до 1 року	16	4,78%
2.2) до 3 років	34	10,15%
2.3) від 3 до 7 років	201	60,00%
2.4) від 7 до 10 років	50	14,93%
2.5) більше 10 років	34	10,15%
3. Ваша освіта :		
3.1) вища юридична	321	95,82%
3.2) інша вища	14	4,18%
3.3) неповна вища юридична	0	0,00%
3.4) інша середня спеціальна	0	0,00%
4. На скільки Ви можете оцінити довіру до судових та правоохоронних органів в нашій країні? :		
4.1) на 100%	0	0,00%
4.2) на 75%	16	4,78%
4.3) на 50%	217	64,78%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	N	%
4.4) на 25%	102	30,45%
4.5) довіри не викликає зовсім	0	0,00%
5. Під домашнім арештом Ви розумієте (допускається кілька варіантів) :		
5.1) запобіжний або карний захід, що призначається судом, полягає в обмеженнях, пов'язаних зі свободою пересування підозрюваного, а також у забороні спілкуватись із певними особами, листуватись, вести перемовини з використанням будь-яких засобів зв'язку	254	75,82%
5.2) заборону підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби	245	73,13%
5.3) тактичний прийом слідства, для збереження психологічного здоров'я підозрюваного, обвинуваченого	0	0,00%
5.4) заборону виходу з житла, телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку, спілкування з певним колом	302	90,15%
5.5) інше _____	16	4,78%
6. Під триманням під вартою Ви розумієте (допускається кілька варіантів)? :		
6.1) винятковий запобіжний захід, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти ризикам	266	79,40%
6.2) найсуворіша міра запобіжного заходу, що істотно обмежує права і свободи громадянина і, перш за все, одне з найважливіших прав – право на свободу та особисту недоторканність	294	87,76%
6.3) захід, що забезпечує реальне припинення протиправних дій обвинуваченого (підозрюваного)	249	74,33%
6.4) інше _____	14	4,18%
7. Чи доводилося Вам застосовувати домашній арешт та тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні? :		
7.1) так	262	78,21%
7.2) теоретично ознайомлений, але проводити не доводилось	73	21,79%
8. Чи доцільно, на Вашу думку, за відповідних обставин застосовувати домашній арешт, як запобіжний захід, для забезпечення кримінального провадження? :		
8.1) у 100%	44	13,13%
8.2) у 75%	235	70,15%
8.3) у 50%	34	10,15%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	N	%
8.4) у 25%	15	4,48%
8.5) взагалі не доцільно	7	2,09%
9. Чи доцільно, на Вашу думку, за відповідних обставин застосовувати тримання під вартою, як запобіжний захід, для забезпечення кримінального провадження? :		
9.1) у 100%	262	78,21%
9.2) у 75%	47	14,03%
9.3) у 50%	18	5,37%
9.4) у 25%	8	2,39%
9.5) взагалі не доцільно	0	0,00%
10. Які етапи включає в себе обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (допускається кілька варіантів)? :		
10.1) вивчення матеріалів кримінального провадження	335	100,00%
10.2) внесення слідчому судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу	335	100,00%
10.3) прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та його оформлення	335	100,00%
10.4) доведення рішення до відповідних осіб та складання необхідних документів	335	100,00%
10.5) вжиття необхідних додаткових заходів, які впливають із суті обраного запобіжного заходу	22	6,57%
10.6) інше _____	33	9,85%
11. Які етапи включає в себе обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (допускається кілька варіантів)? :		
11.1) вивчення матеріалів кримінального провадження	335	100,00%
11.2) внесення слідчому судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу	335	100,00%
11.3) прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та його оформлення	335	100,00%
11.4) доведення рішення до відповідних осіб та складання необхідних документів	335	100,00%
11.5) вжиття необхідних додаткових заходів, які впливають із суті обраного запобіжного заходу	23	6,87%
11.6) інше _____	27	8,06%
12. Яким чином, на Вашу думку, можна здійснювати контроль за виконанням домашнього арешту (допускається кілька варіантів)? :		
12.1) відвідання житла особи, яка перебуває під домашнім арештом уповноваженими органами	335	100,00%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	N	%
12.2) отримання від особи, яка перебуває під домашнім арештом, усних та письмових пояснень з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї обов'язків	286	85,37%
12.3) використання електронних засобів контролю	289	86,27%
12.4) проведення контролю в режимі відео конференції	211	62,99%
12.5) інше _____	53	15,82%
13. На який строк, на Вашу думку, доцільно застосовувати домашній арешт, як запобіжний захід? :		
13.1) 2 місяці	78	23,28%
13.2) 6 місяців	198	59,10%
13.3) не застосовувати взагалі	7	2,09%
13.4) замінити іншим запобіжним заходом	29	8,66%
13.5) інше _____	23	6,87%
14. На який строк, на Вашу думку, доцільно застосовувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою? :		
14.1) 2 місяці	19	5,67%
14.2) 6 місяців	35	10,45%
14.3) 12 місяців	67	20,00%
14.4) на розсуд слідчого	196	58,51%
14.5) замінити більш м'яким запобіжним заходом	10	2,99%
14.6) інше _____	8	2,39%
15. Чи відомі Вам випадки порушення порядку перебування особи під домашнім арештом? Якщо так, то в якій формі? :		
15.1) зняття електронного засобу контролю	335	100,00%
15.2) відсутність особи за місцем проживання під час перевірки органами внутрішніх справ	335	100,00%
15.3) інше _____	32	9,55%
16. Яке рішення повинен прийняти слідчий суддя, в разі надходження клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, після спливу 60 годин, з моменту затримання особи (допускається кілька варіантів)? :		
16.1) про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою	241	71,94%
16.2) про заміну запобіжного заходу на більш м'який запобіжний захід	39	11,64%
16.3) про скасування запобіжного заходу взагалі	74	22,09%
17. Чи відомі Вам порядок та випадки застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та		

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	N	%
тримання під ватрою в зарубіжних країнах? :		
17.1) так	71	21,19%
17.2) ні	264	78,81%
18. На скільки, на Вашу думку, в повсякденній практичній діяльності при розгляді кримінального провадження слідчі дотримуються норм КПК України (в т. ч. при застосуванні запобіжних заходів)? :		
18.1) в повній мірі і завжди	13	3,88%
18.2) в більшості випадків	241	71,94%
18.3) частково	80	23,88%
18.4) скоріше не дотримуються	0	0,00%
18.5) повністю не дотримуються	0	0,00%
18.6) вагаюсь відповісти	0	0,00%
19. Чи відомі Вам випадки, коли особа, яка здійснює кримінальне провадження, була притягнута до відповідальності за порушення норм КПК України (в т. ч. при застосуванні запобіжних заходів)? :		
19.1) знаю, таких випадків досить багато	0	0,00%
19.2) такі факти мають місце, але їх дуже мало	11	3,28%
19.3) такі випадки не відомі	324	96,72%
20. На скільки повно, на Ваш погляд, в КПК України висвітлені положення щодо домашнього арешту та тримання під вартою як запобіжних заходів? :		
20.1) в повній мірі	10	2,99%
20.2) більшість положень висвітлені	258	77,01%
20.3) частково	69	20,60%
20.4) не відповідає	0	0,00%

Затверджую

Проректор з навчальної і виховної
роботи Національного університету
державної податкової служби України

М.М. Касьяненко

" " березня 2015 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в навчальний процес**

м. Ірпінь

" 10 " березня 2015 року

Комісія у складі: декана юридичного факультету факультету Національного університету ДПС України, доктора юридичних наук, професора Назарова В.В., завідувача навчальним відділом, кандидата юридичних наук, доцента Глух М.В., завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, доктора юридичних наук, професора Цимбала П.В., склали даний акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження здобувача Національного університету ДПС України Москалюк Юлії Дмитрівни на тему "Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні", відповідно до навчально-методичних матеріалів для підготовки студентів юридичного факультету та курсантів факультету податкової міліції Національного університету ДПС України використовувалися у навчальному процесі при вивченні курсу "Кримінальний процес" та "Криміналістика", а саме

1. Москалюк Ю. Д. Исторические аспекты становления домашнего ареста как меры пресечения в уголовном производстве Украины / Ю.Д. Москалюк // Legal siviata. – Республика Молдова, 2014. – № 3. – С. 158-161.

2. Москалюк Ю. Д. Поняття та значення запобіжних заходів у кримінальному провадженні України / Ю.Д. Москалюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – Ужгород, 2013. – Випуск 23. – Частина II. – Том 3. – С. 88-91.

3. Москалюк Ю. Д. Підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в Україні / Ю.Д. Москалюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні

науки» - Херсон, 2014. - Випуск 5. - Том 3. - С. 178-181.

4. Москалюк Ю. Д. Порядок прийняття та оформлення рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / Москалюк Ю.Д.// Електронне фахове наукове видання <<Порівняльне аналітичне право>>. № 6 2014. [Електронний ресурс]. - Режим доступу www.pap.in.ua.

5. Москалюк Ю.Д. Процесуальний контроль і нагляд за законністю та обгрунтованістю обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою /Ю.Д. Москалюк// Вісник Запорізького національного університету “Юридичні науки”. - №4(II), 2014. - С. 298-303.

6. Москалюк Ю. Д. Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження в Україні / Ю.Д.Москалюк // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями розвитку правової системи України», 31 січня – 01 лютого 2014 р. – Львів, 2014. – С. 69-71.

7. Москалюк Ю. Д. Підстави обрання запобіжних заходів за Кримінальним процесуальним кодексом України / Ю.Д. Москалюк // Міжнародна науково-практична конференція «Роль права та закону в громадянському суспільстві», 14-15 лютого 2014 р. – Київ, 2014. – С. 82-84.

8. Москалюк Ю. Д. Гарантії законності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / Ю.Д. Москалюк // Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної юриспруденції», 19-20 грудня 2014 р.. - Київ. - С. 97-99.

9. Москалюк Ю. Д. Виникнення запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: історичний аспект / Ю.Д. Москалюк // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції <<Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн>>, 26-27 грудня 2014 р.. - Запоріжжя. - С. 142-143.

10. Москалюк Ю.Д. Поняття та значення запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою /Ю.Д. Москалюк // Міжнародна науково-практична конференція <<Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки - прогрес законодавства України майбутнього>>, 16-17 січня 2015р. - м. Дніпропетровськ. - С. 100-102.

Основні результати дисертаційного дослідження Москалюк Ю. Д. використанні:

- при читанні лекцій з курсу “Кримінальний процес України”, та “Криміналістика”;
- при підготовці навчальних, робочих програм, планів семінарських, практичних, індивідуальних занять, методичних вказівок по самостійній роботі з курсів “Кримінальний процес України” та “Криміналістика”.

Комісія вважає, що результати проведеного дисертаційного дослідження Москалюк Юлії Дмитрівни отримані на основі узагальнення теорії, методології і

практики діяльності правоохоронних органів, досудового слідства та суду в сфері: домашнього арешту і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні, є науково обґрунтованими і закладають теоретичні і практичні засади подальшого вдосконалення діяльності цих органів.

Члени Комісії:

Декан юридичного факультету,
Національного університету ДПС України,
доктор юридичних наук, професор

В.В. Назаров

Завідувач навчальним відділом
Національного університету ДПС України
кандидат юридичних наук, доцент

М.В. Глух

Завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор

П.В. Цимбал

Додаток В

«Затверджую»
 проректор з навчально-методичної роботи
 Європейського університету, кандидат
 юридичних наук, доцент
 А. В. Старушкевич
 « 14 » грудня 2014 р.

АКТ

**впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
 Москалюк Юлії Дмитрівни в навчальний процес юридичного
 факультету Європейського університету**

Комісія у складі : декана юридичного факультету кандидата історичних наук, доцента Бутенка А. П.; заступника завідувача кафедри господарського і міжнародного права кандидата юридичних наук, доцента Хорватової О. О.; старшого викладача кафедри кримінального і цивільного права Кравчука П. Ю., склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Москалюк Юлії Дмитрівни за темою «Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні» використовуються під час проведення семінарських і практичних занять зі студентами при вивченні курсу «Кримінальний процес», а також споріднених спецкурсів, де в якості джерел рекомендовано підготовлені автором дисертації публікації :

1. Москалюк Ю. Д. *Исторические аспекты становления домашнего ареста как меры пресечения в уголовном производстве Украины* / Ю. Д. Москалюк // *Legalsiviata*. – Республіка Молдова, 2014. – № 3. – С. 158-161.

2. Москалюк Ю. Д. *Поняття та значення запобіжних заходів у кримінальному провадженні України* / Ю. Д. Москалюк // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – Ужгород, 2013. – Випуск 23. – Частина II. – Том 3. – С. 88-91.

3. Москалюк Ю. Д. Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження в Україні / Ю. Д. Москалюк // Пріоритетні напрями розвитку правової системи України : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 31 січня – 01 лютого 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 69-71.

4. Москалюк Ю. Д. Підстави обрання запобіжних заходів за Кримінальним процесуальним кодексом України / Ю. Д. Москалюк // Роль права та закону в громадянському суспільстві : міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14-15 лютого 2014 р. – Київ, 2014. – С. 82-84.

Члени комісії:

Декан юридичного факультету
кандидат історичних наук,
доцент

А. П. Бутенко

Заступник завідувача кафедри господарського
і міжнародного права
кандидат юридичних наук, доцент

О. О. Хорватова

Старший викладач кафедри кримінального
і цивільного права

П. Ю. Кравчук

Додаток Д

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник відділу СУ
ГУМВС України в м. Києві
капітан міліціїС.О. Шайхет
« 20 » грудня 2014 року

АКТ

впровадження результатів наукових розробок дисертаційного дослідження Москалюк Ю.Д. «Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні» у діяльність слідчого управління ГУМВС України в м. Києві

м. Київ

« 20 » грудня 2014 року

Комісія у складі:

Голови: начальника відділу СУ ГУМВС України в м. Києві капітана міліції Шайхета С.О. та

Членів комісії:

- 1) старшого слідчого в особливо важливих справах СУ ГУМВС України в м. Києві підполковника міліції Черняхівського Є.А.;
- 2) старшого слідчого в особливо важливих справах СУ ГУМВС України в м. Києві капітана міліції Балабея Ю.В.

Склали цей акт про те, що здобувачем кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету ДПС України Москалюк Юлією Дмитрівною на основі дисертаційного дослідження підготовлені методичні рекомендації, які були впровадженні у практичну діяльність відділу розслідування особливо важливих справ та злочинів, учинених організованими групами і злочинними організаціями, слідчого управління ГУМВС України в місті Києві. Дані методичні рекомендації покращили планування роботи управління, що дало позитивний результат у діяльності міліції.

Комісія вважає, що результати проведеного Москалюк Ю.Д. дослідження, запропоновані методичні рекомендації та висновки, завдяки узагальненню теорії, вдосконаленню методології і практики є науково-обґрунтованими і сприяють вдосконаленню нормативно-правових, управлінських, технологічних і режимних моментів мінімізації ризиків у діяльності співробітників ОВС України.

Члени комісії:

1. _____ Є.А. Черняхівський

2. _____ Ю.В. Балабей

Додаток Е**«ЗАТВЕРДЖУЮ»**

Т.в.о. начальника Голосіївського
РУ ГУ МВС України в м. Києві
підполковник міліції

Пасічник А.В.

« 19 » листопада 2014 р.

АКТ

впровадження результатів наукових розробок дисертаційного дослідження Москалюк Ю.Д. «Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні» у діяльність слідчого управління ГУМВС України в м. Києві

м. Київ

« 19 » листопада 2014 року

Комісія у складі:

Голови – т.в.о. начальника Голосіївського РУ ГУ МВС України в м. Києві
Пасічника А.В.

Членів комісії:

- 1) Заступник начальника слідчого відділу Голосіївського РУ ГУ МВС України в м. Києві – Оніщук О.В.
- 2) Слідчий слідчого відділення Голосіївського РУ ГУ МВС України в м. Києві – Дячук О.В.

Склали цей акт про те, що здобувачем кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету ДПС України Москалюк Юлії Дмитрівни на основі дисертаційного дослідження підготовлені методичні рекомендації, які були впровадженні у практичну діяльність Голосіївського РУ ГУ МВС України в м. Києві. Дані методичні рекомендації покращили планування роботи управління, що дало позитивний результат в діяльності міліції.

Комісія вважає, що результати проведеного Москалюк Ю.Д. дослідження, запропоновані методичні рекомендації та висновки, завдяки узагальненню теорії, вдосконаленню методології і практики є науково – обґрунтованими і сприяють вдосконаленню нормативно – правових, управлінських,

технологічних и режимних моментів мінімізації ризиків у діяльності співробітників ОВС України.

Члени комісії:

1. _____ Онищук О.В.
2. _____ Дячук О.В.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

04.03.2015 р.

ДОВІДКА

Видана здобувачу Національного університету Державної податкової служби України Москалюк Юлії Дмитрівні в тому, що матеріал її дисертаційного дослідження «Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні» і наукові публікації з цієї теми використовувалися при аналізі судової практики та внесенні пропозицій щодо удосконалення законодавства.

Матеріали було опубліковано у «Науковий вісник Херсонського державного університету» № 5(3) за 2014 рік, стор. 178-181, під назвою «Підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в Україні».

Суддя
Судової палати у кримінальних справах
Верховного Суду України

Пошва Б.М.